

Elina Kauppinen

RAKKAUDEN VALTAPELI

Ludvig XV:n viimeiset viralliset rakastajattaret länsieurooppalaisessa
julkisessa keskustelussa

Pro gradu –tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Maaliskuu 2012

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Elina Kauppinen	
Työn nimi – Title Rakkauden valtapeli. Ludvig XV:n viimeiset viralliset rakastajattaret länsieurooppalaisessa julkisessa keskustelussa	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2012	Sivumäärä – Number of pages 107
Tiivistelmä – Abstract <p>1700-luvulla julkinen keskustelu poliittisista järjestelmistä kiivastui ja kärjistyi kaikkialla Euroopassa. Ranskassa tämä keskustelu oli tarkoin säänneltyä ja rajoitettua, eikä poliittisella oppositiolla ollut mahdollisuuksia kritisoida kruunun politiikkaa, monarkiaa tai monarkkia suoraan ja avoimesti, vaan kriittiset keskustelut vallitsevasta poliittisesta järjestelmästä oli käytävä peitellysti tai maan ulkopuolelta. Tässä tutkielmassa tarkastelen Ludvig XV:n virallisten rakastajattarien ympärillä käytyä keskustelua rakastajattarista ja monarkiasta maan ulkopuolelta julkaistujen elämäkertojen kautta.</p> <p>Virallisten rakastajattarien pitäminen oli varhaismodernina aikana tyypillistä Euroopan hoveissa. 1700-luvulla heistä myös kirjoitettiin aiempaa enemmän painamisen mahdollisuuksien lisääntyessä. Rakastajattarien elämäkerrat olivat tarkoin valvottua ja sensuroitua kirjallisuutta 1700-luvun Ranskassa, sillä niiden kautta voitiin luoda vahvoja mielikuvia hallinnon hoidosta ja persoonallisuuksista poliittisessä keskuksessa, hovissa. Ne myös käyttivät hyväkseen hovin juoruja ja anekdootteja sekä kuvasivat ajankohtaisia poliittisia tapahtumia. Tässä tutkielmassa tarkastelen rakastajattaria ilmiönä ja heistä käytyä keskustelua sekä sitä poliittista keskustelua, jota käytiin heidän kauttaan. Pyrin selvittämään sen, miten rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat osallistuivat 1700-luvun julkiseen keskusteluun poliittisista järjestelmistä, monarkiasta ja poliittisen vallan käytöstä oikeuksineen ja rajoineen. Eriytynyt huomion kohde on sukupuolittuneiden käsitysten ja sukupuolittuneen kielen käyttö monarkian haastamisen tai tukemisen välineenä.</p> <p>Tutkimuksen metodisina lähtökohtina ovat Quentin Skinnerin aatehistorialliset menetelmät, uuden poliittisen historian ja poliittisten kulttuurien tutkimuksen piirissä esitetyt huomiot kielestä ja kielenkäytöstä sekä Joan Scottin huomiot sukupuolen poliittisuudesta ja sosiaalisesta sukupuolesta vallan suhteiden ilmaisijana.</p>	
Asiasanat – Keywords julkinen keskustelu, poliittinen kulttuuri, yleinen mielipide, aatehistoria, gender, sukupuoli, biografia, ancien regime, 1700-luku, monarkia, rakastajatar, Ranska, Ludvig XV, markiisitar de Pompadour, kreivitär du Barry	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Aiempi tutkimus	3
1.2 Alkuperäisaineisto ja metodiset lähtökohdat	7
1.2.1 Markiisitar de Pompadour	11
1.2.2 Kreivitär du Barry	15
2. LÄNSIEUROOPPALAINEN KESKUSTELU POLIITTISISTA JÄRJESTELMISTÄ	19
2.1 Teoria Ranskan ja Britannian poliittisista järjestelmistä vastakohtaisina	23
2.2 Käsitteet jaetusta vallasta ja rajallisesta monarkiasta	25
2.3 Ranskalainen keskustelu monarkin legitimoimista vallasta	28
3. HOVI POLIITTISEN JA SOSIAALISEN ELÄMÄN KESKUKSENA	34
3.1 Hovin sisäinen kilpailu	35
3.2 Tuki- ja suojelussuhteet	38
3.3 Hovin seremonioiden merkitys	42
4. JULKINEN KESKUSTELU JA YLEISEEN MIELIPITEESEEN VAIKUTTAMINEN	45
4.1 Tiedonvälitys 1700-luvun Ranskassa	46
4.2 ”Despotian keino”: julkisen keskustelun rajoitukset	50
4.3 Anekdootit julkisessa keskustelussa	55
5. KUNINGAS, RAKASTAJATTARENSA JA VALLANKÄYTTÖ	63
5.1 Muuttuvat käsitykset sukupuolesta	64
5.2 Kuningas ja mies: rakastajattaret kuninkaan tukena	67
5.3 Kuninkaan monet suhteet	71
5.4 Pahat neuvonantajat	74
5.5 Mme de Pompadourin ja Mme du Barryn erilainen valta	78
5.6 ”Orjamainen kuningas”	81
5.7 ”Nautinnon ja päihtymyksen hetkinä”	83
5.8 Mme de Pompadourin vallan ongelma	85
6. PÄÄTÄNTÖ	88
LÄHTEET	95
I ALKUPERÄISLÄHTEET	95
II TUTKIMUSKIRJALLISUUS	97

1. JOHDANTO

Varhaismodernina aikana kuninkaan rakastajattaret olivat vakiintunut ilmiö, instituutio, joka liittyi olennaisena osana poliittiseen kulttuuriin ja poliittisen keskuksen, hovin, käytäntöihin. Euroopan kuninkaiden rakastajattaret olivat näkyvästi läsnä hoveissa ja heidän läsnäolonsa aiheutti keskustelua muun muassa moraalista, hyveellisyydestä ja jopa dynastian kohtalosta¹. Ludvig XIV hätkähdytti perinteistä hovin arvojärjestysten maailmaa viimeisinä hallintovuosinaan legitimoimalla aviottomia lapsiaan. Bourbon-dynastian vallanperimys oli vaarantunut kuninkaan laillisen pojan ja tämän poikien, lähimpien kruununperijöiden, menehdyttyä 1711 – 1712. Huolissaan dynastiansa sammumisesta Ludvig XIV legitimoiki kaksi rakastajattarensa Mme de Montespanin kanssa saamaansa poikaa. Näin avioliiton ulkopuolella syntyneet, mutta laillistetut pojat nousivat kruununperijöiksi.² Ludvig XIV:n kuoltua monarkiasta ja poliittisista järjestelmistä käyty julkinen keskustelu kiivastui ja kärjistyi, ensin Philippe de Orléansin johtaman sijaishallituksen aikana 1715–1723, mutta erityisesti 1730- ja 1750-luvun parlamentaaristen kiistojen myötä.³ Samalla keskustelujen kohteeksi ja julkisuuteen nousivat yhä enemmän hovin ja hallinnon tunnetut henkilöt, myös kuninkaan rakastajattaret. Ludvig XV olikin tunnettu monista virallisista ja epävirallisista rakastajattaristaan jo 1700-luvulla⁴. Rakastajattarista käyty keskustelu kärjistyi 1700-luvulla siinä määrin, että hoveissa heräsi tarve rajoittaa kuninkaan rakastajattarista kirjoitettua materiaalia⁵.

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on tarkastella länsieurooppalaista, erityisesti Ranskassa ja Britanniassa käytyä julkista keskustelua kuninkaan rakastajattarista: mitä hyvää ja mitä huonoa kuninkaan virallisissa rakastajattarissa ilmiönä nähtiin. Koettiinko rakastajattaret monarkiaa, valtakuntaa ja monarkkia uhkaavina vai tukevina? Aineistona tutkielmassani käytän Ludvig XV:n virallisten rakastajattarien

¹ Ks. esim. Black 2004, 39, 42, 57 – 58, 75 – 77; Shennan 2007, 145 – 146, 156 – 157.

² Shennan 2007, 129.

³ Ks. esim. Bell 1994, 3 – 5, 10, 69 – 70, 79, 81 – 83, 106, 116 – 120.

⁴ Ks. esim. Kaiser 1996.

⁵ Ks. esim. Black 2004, 77.

elämäkertoja. Virallisten rakastajattarien elämäkerrat olivat kiellettyä, sensuroitua kirjallisuutta 1700-luvulla, muuallakin Euroopassa kuin vain Ludvig XV:n Ranskassa⁶. Pyrin tässä tutkielmassa selvittämään sen, mitä vaarallista näissä teoksissa oli. Mikä sija niillä oli 1700-luvun julkisessa keskustelussa?

Vallitsevien poliittisten teorioiden mukaan kuningas oli valtakunnan ainoa julkinen poliittinen henkilö, ja myös täysin julkinen henkilö. Näin ollen voidaan spekuloida sillä, oliko kuninkaalla yksityiselämää ollenkaan 1700-luvun näkemysten mukaan. Toisaalta, juuri siksi, että kuningas oli täysin julkinen henkilö, hänen intiimeimmät ja henkilökohtaisimmatkin toimensa ja ihmissuhteensa olivat poliittisia.⁷ Kuninkaan rakastajattaret nivoutuvat kuninkaan henkilöön ja henkilökuvaan mitä intiimeimmällä tavalla. Haluan selvittää, miten heistä kirjoitetut elämäkerrat osallistuivat 1700-luvun julkiseen keskusteluun poliittisesta järjestelmästä, monarkiasta ja poliittisen vallan käytöstä oikeuksineen ja rajoineen. Erityinen huomion kohde on sukupuolittuneiden käsitysten ja sukupuolittuneen kielen käyttö keskusteluissa legitimiin poliittisen vallan käytöstä. Keskustelu kuninkaan rakastajattarista siirtyi väistämättä kuninkaan elämän yksityisemmälle puolelle, jolloin monet käytetyistä keskustelun keinoista ja kielikuvista kiinnittyivät käsityksiin sukupuolista ja sukupuolten suhteista.

Virallisilla rakastajattarilla viitataan tässä tutkielmassa kuninkaan niihin rakastajattariin, joilla oli hovissa tunnustettu ja virallisilla seremonioilla vahvistettu asema, *maîtresse en titre*. Tämän tunnustetun asemansa kautta rakastajattaresta tuli julkinen henkilö, jolla oli hovin sisäisissä seremonioissa ja monissa julkisissa tapahtumissa näkyvä asema. Virallisen asemansa kautta rakastajatar liittyi myös hovin politiikkoihin, esimerkiksi suosionosoitusten ja privilegioiden jakamisen kautta. Virallisista rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat olivat 1700-luvulla tarkkaan valvottua ja rajoitettua kirjallisuutta, mikä asettaa omat haasteensa alkuperäisaineiston tutkimukselle.

⁶ Ks. esim. Darnton 2000, 9 – 10; Black 2004, 77.

⁷ Yksityisen ja julkisen suhdetta 1700-luvulla ovat analysoineet muun muassa Dena Goodman, Daniel Gordon, David Bell ja Sarah Maza.

1.1 Aiempi tutkimus

Koska tutkielmani keskeinen huomion kohde on sukupuolittuneiden käsitysten käyttö julkisessa keskustelussa vallitsevasta poliittisesta järjestelmästä, tutkielmani sijoittuu lähinnä aate- ja käsitehistorian, uuden poliittisen historian ja sukupuolen historian kentille. Tutkimusalojen teorioilla on paikoin myös vahvoja yhtymäkohtia, esimerkiksi työni kannalta keskeinen tulkinta kielen käytöstä (ja siihen liittyvistä teksteistä) poliittisena tekona sekä vaatimus keskustelun kontekstointiin ja tulkintaan tämän aikalaiskontekstin ehdoilla⁸. Sukupuolen historian teorian osalta nojaudun erityisesti Joan Scottiin ja teokseensa *Gender and the politics of history* (1999)⁹. Scott käsittää sosiaalisen sukupuolen (*gender*) sosiaalisten suhteiden perustekijäksi ja tärkeimmäksi (muttei ainoaksi) tavaksi ilmaista vallan suhteita. Erityisesti jälkimmäinen huomio on työni kannalta oleellinen: oletan, että sukupuolittuneita käsityksiä on sisällytetty poliittisiin teorioihin ja, että niitä on käytetty sekä monarkian haastamisessa että tukemisessa.

Sukupuoli ja valta on sangen uusi tutkimuskohde. Naisten vallasta ja sen rajoista on olemassa jonkin verran tutkimusta, mutta tällöin tarkastelun kohteeksi nousevat lähinnä kuningattaret, joiden vallankäytölle on legitiimejä perusteita, esimerkiksi monarkkien vaimoina ja äiteinä, ja siten oikeutettuina sijaishallitsijoina. Myös naisten poliittisesta toimijuudesta on uutta tutkimusta. Esimerkiksi Hilde Sandvik on artikkelissaan ”Gender and the politics before and after the Norwegian constitution of 1814” tarkastellut sitä, millaisin keinoin esimodernissa pohjoismaisessa poliittisessa- ja lakikulttuurissa eri sosiaalisten ryhmien naiset osallistuivat poliittiseen toimintaan.

Tutkimuksenasetteluni kannalta mielenkiintoisemman lähtökohdan tarjoaakin uusin poliittisen kulttuurin tutkimus. *Poliittisen kulttuurin* käsite syntyi 1950- ja 1960-

⁸ Scott 1999; Scott 2001; Skinner 2002; LaCapra 1980.

⁹ Ilmestynyt ensimmäisen kerran 1988: sisältää myös tunnetun artikkelin ”Gender. A useful category of historical analysis” (1986).

luvuilla sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa¹⁰. Tutkimussuuntaukseen on vaikuttanut voimakkaasti paitsi sosiaalhistoria myös historian tutkimuksen lingvistinen käänne. Poliittisen kulttuurin tutkimus on laajentanut poliittisen historian näkökulmia ja tutkimuskohteita kiinnittämällä huomiota erityisesti kieleen ja kielenkäyttöön. Poliittisen kulttuurin tutkimus tarkastelee politiikkaa toimintana, jonka kautta yksilöt (tai ryhmät) vaativat, neuvottelevat ja toimivat omia etujaan tavoitellen. Poliittinen kulttuuri voidaan siis tulkita diskurssina, sinä kielenkäyttönä ja niinä arvoina, normeina ja käytänteinä, joita käyttäen poliittinen toiminta tapahtuu ja saa merkityksiä.¹¹ Uusin poliittinen historia ja poliittisten kulttuurien tutkimus on pyrkinyt hahmottamaan uudelleen Ranskan vallankumouksen juuria, ja erityisesti Ludvig XV:n hallintokautta muuttuvan monarkian ja julkisen keskustelun näkökulmista. Tutkimus on tuottanut uutta tietoa paitsi Ranskan vallankumouksen syistä, toimijoista ja mekanismeista myös Ranskan poliittisesta kulttuurista ennen vallankumousta. Oma tutkielmani liittyy tähän tutkimusperinteeseen sikäli, että siinä nimenomaan Ludvig XV:n hallintokausi ja sen aikana tapahtuneiden muutosten, kuten kuninkaallisen auktoriteetin heikkenemisen ja julkisen keskustelun politisoitumisen, nähdään tehneen tilaa poliittiseen kulttuuriin ja toimintaan myös opposition äänille ja myöhemmin vallankumoukselliselle toiminnalle. Teemaa ovat tutkineet muun muassa Robert Darnton, jonka tutkimus on keskittynyt 1700-luvun Ranskan ja erityisesti Pariisin julkiseen keskusteluun, sekä David Bell, joka on hahmotellut Ranskan sisäisen poliittisen opposition toimintaa ja vaikuttamiskeinoja Ranskan vallankumouksen taustatekijöinä.

Myös sukupuolittuneista käsityksistä poliittisen toimijuuden osalta on tehty uutta tutkimusta. Esimerkiksi Karin Sennefelt ja Matthew McCormack tutkivat sitä, miten käsitykset maskuliinisuudesta ja poliittisesta toimijuudesta olivat erottamattomasti yhteen kietoutuneita 1700-luvulla¹². Karin Hassan Jansson puolestaan tutkii

¹⁰ Baker 1990, 4.

¹¹ Baker 1990, 4 – 5, 17, 18; Ihalainen & Sennefelt 2011, 3.

¹² Karin Sennefelt tutkii artikkelissaan ”Masculinity, sociability and citizenship in Stockholm in the Age of Liberty” (2011) poliittisia juomalauluja Ruotsissa. Matthew McCormack puolestaan kiinnittää huomion teoksessaan *Independent man. Citizenship and gender politics in Georgian England* (2005) muutoksiin käsityksissä kansalaisuudesta ja maskuliinisuudesta Yrjöjen ajan Britanniassa.

artikkelissaan ”Marriage, family and gender in Swedish political language, 1750 – 1820” (2011) valtiopäiviä, ja tarkastellee sitä, miten sukupuoleen liittyvää sanastoa ja käsitteitä on käytetty 1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun alun ruotsalaisessa poliittisessa kielessä. Hänen tutkimuksensa osoittaa sen, että näkemykset sukupuolista ja sukupuolittuneet käsitykset moraalista ja käyttäytymisestä olivat sidottuja poliittiseen ajatteluun ja teorioihin valtion järjestyksestä.

Uuden poliittisen kulttuurin ja sukupuolen tutkimuksen sekä Scottin analyysien pohjalta voisi toisin sanoen olettaa, että käsitykset sukupuolista luonnollisiksi käsitettyine paikkoineen, ominaisuuksineen, hyveineen ja paheineen toimivat vallan välineinä. Pohjimmiltaan sukupuolittuneet käsitykset määrittelivät paitsi monarkin ja alamaistensa suhdetta toisiinsa myös molempien sukupuolten oikeuksia ja velvollisuuksia aina lainsäädännön tasolle asti. Nämä sukupuolittuneet näkemykset tarjosivat varmasti myös keinoja sekä vallitsevan poliittisen järjestelmän tukemiseksi että sen kritisoimiseksi.

Kuninkaan viralliset rakastajattaret ovat jääneet melko vähälle huomiolle niin poliittisen kulttuurin kuin sukupuolen historian tutkimuksessakin. Virallisista rakastajattarista on kirjoitettu paljon populaarejakin elämäkertoja, mutta heitä ei juuri ole tarkasteltu laajemmin poliittisen kulttuurin osana. Thomas Kaiser on pyrkinyt tähän artikkelissaan ”Madame de Pompadour and the theaters of power” (1996). Hän on pyrkinyt hahmottamaan sitä, miten 1700-luvun ranskalainen yleisö näki Mme de Pompadourin poliittisen vallan keskuksessa. Tutkimusasetelma on mielenkiintoinen, ja se tulee melko lähelle sekä omia tutkimuskysymyksiäni että aineistovalintojani. Kaiser käyttää osana alkuperäisaineistojaan 1700-luvulla kirjoitettuja muistelmia, muun muassa Marianne-Agnès Pillement Fauquesin Mme de Pompadourista kirjoittamia elämäkertoja, joita käytän itsekkin tässä tutkielmassa¹³. Hän kuitenkin kiinnittää huomion ennen kaikkea Mme de Pompadourin 1700-luvullakin tunnettuun teatteriharrastukseen.

¹³ Kaiser on valinnut Fauquesin teoksen *The history of the Marchioness de Pompadour* ja sen ranskankielisen version *L'Histoire de Madam la Marquise de Pompadour* (1759). Hieman yllättävästi Kaiser kuitenkin käyttää paljon Ranskan vallankumouksen jälkeen ja 1800-luvulla kirjoitettuja teoksia alkuperäislähteinään.

Thomas Kaiser on tunnettu 1700-luvun Ranskan historian tutkija, joka on kiinnittänyt tutkimuksissaan huomiota erityisesti julkiseen keskusteluun ja yleiseen mielipiteeseen. Kaiserin artikkelissaan ”Madame de Pompadour and the theaters of power” hahmottelema näkökulma on mielenkiintoinen lähtökohta, ja huomion rajaaminen Mme de Pompadourin poliittiseen teatteriharrastukseen ja sen aikalaisissa herättämiin tunteisiin on lyhyeen artikkeliin sopiva tutkimuksenasettelu. Viralliset rakastajattaret ja heidän ympärillään käyty julkinen keskustelu oli kuitenkin niin merkittävä osa poliittista kultuuria 1700-luvulla, että on syytä laajentaa Kaiserin hahmottelemaa tutkimusasetelmaa koskemaan virallisia rakastajattaria ilmiönä ja heistä käytyä keskustelua laajemminkin. Virallisista rakastajattarista käydyissä keskusteluissa nousee esiin aikalaiskäsityksiä niin vallasta, sukupuolesta, moraalista ja soveliaisuussäännöistä kuin poliittisesta toiminnasta ja toimijuudestakin. Virallisista rakastajattarista kirjoitetuissa teksteissä paitsi kuvataan näitä teemoja, myös otetaan niihin kantaa. Aikalaiskeskustelun rajojen ja keskeisten teemojen sekä keskusteluissa esitettyjen kuvausten ja kannanottojen merkityksen hahmottaminen vaatii laajaa kontekstointia sekä poliittisesta järjestelmästä, julkisesta keskustelusta että sukupuolesta esitettyjen käsitysten suhteen.

Keskustelu poliittista järjestelmistä oli vilkasta 1700-luvulla. Luvussa 2 pyrin hahmottelemaan 1700-luvun länsieurooppalaisen poliittisen teoriakeskustelun keskeisiä piirteitä sekä sitä, miten alkuperäisaineistojen kirjoittajat kuvaavat ja arvioivat Ranskan poliittista järjestelmää. 1700-luvulla Versailles'n hovi oli Ranskan poliittinen ja sosiaalinen keskus sekä tärkein näyttämö, jolla viralliset rakastajattaret nousivat esiin. Luvussa 3 keskityn Ranskan hovin käytäntöihin ja politiikkoihin, huomioiden erityisesti sen, miten alkuperäisaineistossa otetaan kantaa arvon, aseman ja vaikutusvallan saavuttamiseen ja säilyttämiseen hovissa. 1700-luvun länsieurooppalaisen ja erityisesti ranskalaisen julkisen keskustelun erityispiirteitä hahmotellen luvussa 4. Huomio kiinnittyy erityisesti Ranskan sensuurijärjestelmään ja yrityksiin kiertää se, mutta myös 1700-luvun julkisen keskustelun ja mielipiteen välittämisen ajalle tyypillisiin muotoihin. Tässä konventionaalisten tiedon- ja mielipiteen välittämisen muotojen viitekehyksessä pyrin myös paikantamaan virallisista rakastajattarista kirjoitettujen elämäkertojen merkitystä tiedonvälittäjinä ja

mielipiteen ohjaajina julkisessa keskustelussa. Luvussa 5 tarkastelen 1700-luvun keskustelua rakastajattarista ja vallankäytöstä. Huomion kohteena ovat erityisesti vallitsevat käsitykset sukupuolesta ja sukupuolten suhteista sekä sitä, miten näitä käsityksiä käytettiin julkisessa keskustelussa kuninkaan rakastajattarien aseman ja monarkin vallan haastamisessa ja tukemisessa.

1.2 Alkuperäisaineisto ja metodiset lähtökohdat

Pro gradu -tutkielmani alkuperäisaineistona käytän 1700-luvulla ennen Ranskan vallankumousta kirjoitettuja ja julkaistuja teoksia Ludvig XV:n viimeisistä virallisista rakastajattarista markiisitar de Pompadourista ja kreivitär du Barrystä. Koska kuninkaalliset rakastajattaret ovat olleet jo omana aikanaan lukijoiden ja kirjoittajien suuren mielenkiinnon kohteena, aiheesta löytyy monenlaista aineistoa: runoja, pamfletteja, kirjekokoelmia, anekdoottikokoelmia, sanomalehtikirjoituksia, romaaneja, muistelmia, (oma)elämäkertoja, pilakuvia ja niin edelleen. Tästä joukosta olen valinnut alkuperäisaineistoksi biografiatyypiset teokset.

Biografialla lajityyppinä on pitkä historia ja lajina se on hyvin laaja ja sisältää monenlaisia tekstejä, sillä elämäkertoissa on kyse kirjallisuudesta, joka sisältää sekä historiallista ainesta että narraation. Yhteistä kaikille valitsemilleni alkuperäislähteille on niiden tyyli: kaikki ovat elämäkerrallisia teoksia, joissa kirjoittaja on pyrkinyt historialliseen kirjoittamiseen ja jonkinlaiseen lähdekritiikkiin –ainakin omien sanojensa mukaan.¹⁴ Tämä ei tarkoita sitä, että kirjoittajalla olisi lähdekriittinen ote modernissa merkityksessä. Toisinaan tarkoitus on ehkä enemmänkin vakuutella lukijaa (ja kirjan mahdollista ostajaa) juuri tämän kyseisen teoksen paremmuudesta muihin vastaaviin elämäkertoihin nähden. Ylipäätään historiankirjoitus ja kirjallisuus olivat yhteen kietoutuneita koko 1700-luvun, vaikka historiantutkijan olikin esiteltävä lähteidensä käyttöä¹⁵. Tässä oli ehkä kyse enemmänkin historiantutkijoiden retorisesta keinosta luoda vakuuttavuutta

¹⁴ Ks. esim. Poisson 1766a, The editor's preface, xiv – xv; Fauques 1766?a, Advertisement, 2; (Anon.) 1760, Advertisement of the publisher, x; Bécu 1777a, Advertisement, i – ii.

¹⁵ Kaiser 1989 – 1990, 195 – 197.

teksteilleen.¹⁶ Käyttämistäni lähteistä olen rajannut pois täysin fiktiiviset teokset, jotka ovat ilmestyneet rakastajattarien elämäkertojen tai muistelmien nimellä, mutta jotka selvästi ovat sepitettä. Esimerkiksi sir. Francis N–n.:n *The authentic memoirs of the Countess de Barre, the French king's mistress, carefully collated from a manuscript in the possession of the Dutchess of Villeroy* (Lontoo, 1771) on nimestään ja kirjoittajan lähdekriittisistä vakuutteluista huolimatta pornografista fiktiota, jossa ei ole juuri todellisia yhtymäkohtia Mme du Barryn elämään. Elämäkertakirjallisuuden paikantumisesta 1700-luvun julkiseen keskusteluun lisää luvussa 4.

Lähdeaineistoni keskittyy Ranskan Ludvig XV:n virallisten rakastajattarien markiisitar de Pompadourin ja kreivitär du Barryn elämäkertoihin. Ludvig XV (1710 – 1774) nousi Ranskan hallitsijaksi isoisoisänsä Ludvig XIV:n kuoltua vuonna 1715¹⁷. Valtaa hän pääsi itse käyttämään vasta tultuaan täysi-ikäiseksi 1723. Tähän asti Ranskaa hallitsi Philippe de Orléansin johtama sijaishallitus, jonka epäonnistunut talousreformi köyhdytti kruunun. Ludvig XV:n puoliso oli Puolan kuninkaan tytär Maria Leszcinska¹⁸ (1703 – 1768). Ludvig XV:n hallitessa Ranskassa, Britanniassa hallitsivat hannoverilaiset vaaliruhtinaat Yrjö I (Iso-Britannian ja Irlannin kuningas 1714 – 1727), Yrjö II (1727 – 1760) ja Yrjö III (Iso-Britannian ja Irlannin kuningas 1760 – 1820, Hannoverin vaaliruhtinas 1760 – 1814, Hannoverin kuningas 1814 – 1820).¹⁹

Lähdeaineistoni rajaamiselle Mme de Pompadourin ja Mme du Barryn elämäkertoihin on monia syitä, jotka perustuvat muun muassa poliittiselle kulttuurille, kirjallisille käytännöille ja julkisen keskustelun muutoksille. Näitä teemoja tulen käsittelemään laajemmin luvuissa 2 - 4. Monet perusteet nousevat suoraan aineistosta ja sen jakautumisesta. Pyrkiessäni tarkastelemaan länsieurooppalaista keskustelua kuninkaallisista rakastajattarista huomioni kiinnittyi ennen kaikkea Ranskassa ja Britanniassa kirjoitettuihin ja painettuihin teksteihin.

¹⁶ Kaiser 1989 – 1990, 197.

¹⁷ Shennan 2007, 133.

¹⁸ Tunnetaan myös nimellä Marie Leszczyńska.

¹⁹ Shennan 2007, 134 – 136; Black 2004, 115.

1700-luvulla Britanniassa näyttää kuitenkin olleen mahdotonta kirjoittaa hallitsevan suvun rakastajattarista, sillä Britannian Yrjöjen rakastajattarista ei löydy ainoatakaan 1700-luvulla Britanniassa julkaistua elämäkertaa.

Tämä ei johdu rakastajattarien puutteesta. Yrjö I:n onneton avioliitto Sophia Dorothean (1666 – 1726) kanssa oli yleisessä tiedossa, sillä vaimo ei seurannut kuninkaaksi noussutta aviomiestään Britanniaan²⁰. Sen sijaan Yrjö I:n mukana Hannoverista Britanniaan seurasi hänen kohua aiheuttanut rakastajattarensa Melusine von Schulenburg (1667 – 1743), myöhemmin Kendalin herttuatar.²¹ Yrjö II puolestaan aiheutti paheksuntaa suhteellaan Henrietta Howardiin, Suffolkin kreivittäreen (1689 - 1767) ennen valtaannousuaan. Valtaan noustuaan hänen huhuttiin joutuneen kuningattarensa Carolinen (Caroline of Ansbach, 1683 – 1737) vaikutusvallan alle. Carolinen kuoltua Yrjö II hätkähdytti ottamalla ulkomaalaisen (hannoverilaisen) Amalie Sophie Marianne von Wallmodenin (1704 – 1765), myöhemmin Yarmouthin kreivitär, tunnustetuksi rakastajattarekseen.²² Näistä naisista kertovia elämäkertoja ei kuitenkaan ole julkaistu Britanniassa 1700-luvulla.

1700-luvun kirjoitus- ja julkaisutoiminnan rajoitukset asettavatkin tutkimukselle erityisen haasteen, varsinkin Ranskan kuninkaan rakastajattaria tarkasteltaessa. Ranskassa 1700-luvulla kirjojen painaminen ja myynti olivat tiukan valvonnan alaisia ja erityisesti ajan poliittisista tapahtumista ja poliittisista henkilöistä kertova kirjallisuus oli tarkoin säänneltyä. Varsinkin poliittisen opposition oli lähes mahdoton kirjoittaa ja julkaista laillisesti Ranskan sisällä. Kirjoittajat, jotka halusivat ottaa kantaa päivän politiikkaan, joutuivat joko kirjoittamaan peitellysti tai maan ulkopuolelta. Ranskan sensuuria kierrettiin painamalla kirjoja Alankomaissa, Sveitsissä ja Britanniassa.²³ Sensuurin vuoksi Ranskassa ei voinut laillisesti julkaista kuninkaan virallisten rakastajattarien elämäkertoja ennen Ranskan vallankumousta.²⁴ Tämä viittaa siihen, että kuninkaan rakastajattarista kirjoitetuissa teoksissa piili jotain

²⁰ Black 2004, 39, 57 – 58.

²¹ Black 2004, 39, 57 – 58, 75 – 77; Henshall 1992, 88.

²² Black 2004, 39, 42, 43; Henshall 1992, 88.

²³ Ks. esim. Hesse 2007, 373 – 374; Darnton 1971, 98 – 99; Darnton 2004, 103 – 108; Munck 2002, 85 – 89, 117.

²⁴ ECCO; Gallica; British Library; Koninklijke Bibliotheek.

vallitsevan poliittisen järjestelmän kannalta vaarallista. Tiukan sensuurin vuoksi on myös mahdotonta käyttää ranskalaisia aineistoja tutkielman alkuperäislähteinä; niitä ei ole saatavilla. Ranskalaisen opposition, joka kirjoitti maan ulkopuolelta ja joutui käymään Ranskan hallintoa kritisoivaa keskustelua osittain ranskan lisäksi myös muilla kielillä, tekstejä sen sijaan on saatavilla. Tässä tutkielmassa käytän lähdeaineistona englanninkielisiä markiisitar de Pompadourin ja kreivitär du Barryn elämäkertoja. Ranskankielisiä, Ranskan ulkopuolella julkaistuja rakastajattarien elämäkertoja on olemassa, mutta niitä ei ole saatavilla riittävästi tämän tutkielman alkuperäisaineistoksi.

1700-luvun julkisessa keskustelussa kuninkaiden rakastajattarista merkittävää on huomion kiinnittyminen juuri Ranskan kuninkaisiin ja heidän rakastajattariinsa, erityisesti Mme de Pompadouriin ja Mme du Barryyn. 1700-luvulla Britanniassa on julkaistu myös huomattava määrä Ludvig XIV:n viimeisestä virallisesta rakastajattaresta Mme de Maintenonista kertovaa kirjallisuutta²⁵. Muiden eurooppalaisten monarkkien rakastajattarista ei löydy vastaavaa määrää kirjallisuutta, vaikka kuninkaalliset rakastajattaret olivat ylipäätään ilmeisen suosittu aihe²⁶. Aineiston jakautuessa näinkin selvästi, on syytä olettaa, että nimenomaan Ranskan kuninkaan rakastajattarista kirjoitetuilla teoksilla oli merkittävä sija 1700-luvun keskusteluissa poliittisista järjestelmistä. Aineiston painottumista Ranskan suuntaan selittää myös se, että Ranska oli 1700-luvun Euroopan suurvalta ja johtava kulttuurimaa, ja vasta hegemoniseen asemaan nousevan Britannian vihollinen²⁷. Vaikka Ranska menetti 1700-luvun kuluessa poliittisia johtoasemiaan, Ranska ja ranskan kieli dominoivat kulttuurivirtauksia Euroopassa vuosisadan lopulle asti.²⁸

Kaikki alkuperäismateriaali on löydettävissä ECCO-tietokannasta (Eighteenth Century Collection Online). Olen käyttänyt työni tukena myös Gallica-tietokantaa

²⁵ ECCO; Gallica; British Library; Koninklijke Bibliotheek.

²⁶ Rakastajattarista ilmestyi paitsi yksittäisistä rakastajattarista kertovaa kirjallisuutta myös laajempia historiallisia katsauksia. Esimerkiksi *The lives and amours of queens and royal mistresses. Extracted from the histories of England, France, Turkey, and Spain. With some intrigues of popes* (Lontoo, 1726).

²⁷ Ks. esim. Tombs & Tombs 2007, 33.

²⁸ Ks. esim. Tombs & Tombs 2007, 33.

etsiessäni tietoa ranskankielisestä kuninkaallisten rakastajattarista kertovasta kirjallisuudesta.²⁹ Lisäksi olen käyttänyt Britannian kansalliskirjaston British Libraryn ja Alankomaiden kansalliskirjaston Koninklijke Bibliotheekin sähköisiä palveluja hahmotellessani Ranskan kuninkaan rakastajattarista kirjoitetun kirjallisuuden julkaisua 1700-luvulla Ranskan ulkopuolella.

1.2.1 Markiisitar de Pompadour

Neljä tämän tutkielman lähdeeteoksista on markiisitar de Pompadouria käsitteleviä. Jeanne-Antoinette Poisson, aviomiehensä mukaan Madame d'Etioilles, eli markiisitar de Pompadour (1721 – 1764) oli kuningas Ludvig XV:n virallinen rakastajatar vuodesta 1745 aina kuolemaansa asti³⁰.

Varhaisin tähän tutkielmaan valituista Mme de Pompadourin elämäkerroista on ranskalaisen Marianne-Agnès Pillement Fauquesin kirjoittama *The history of the Marchioness de Pompadour* (1759). Teos on painettu Lontoossa kahdessa osassa. Kyseessä on kirjan toinen, korjattu painos. Ensimmäinen painos ilmestyi 1758, mutta sen suppeuden vuoksi tähän tutkielmaan on valittu toinen painos. Ajallisesti kirjassa kuvataan Mme de Pompadourin elämää aina vuoteen 1758 asti. Alkuperäisaineistossa on mukana myös Marianne-Agnès Pillement Fauquesin *The life of the Marchioness de Pompadour. The fourth edition: revised and enlarged by the author of the first volume, with a continuation from 1757 to her death* (1766?), joka on myös painettu Lontoossa ja ilmestynyt kahdessa osassa³¹. Sisällöltään teos vastaa pitkälti *The history of the Marchioness de Pompadour* -teoksen sisältöä. Neljänteen versioon kokonaisuus on kuitenkin paikoin järjestetty uudelleen, mukaan tuotu aiempaa enemmän tapahtumia ja anekdootteja, ja teos ulottuu ajallisesti pidemmälle kattaen Mme de Pompadourin koko elämän aina hänen kuolemaansa

²⁹ ECCO on englanninkielisissä maissa 1700-luvulla julkaistujen monografia-tyyppisten teosten kokoelma. Gallica puolestaan on Ranskan kansalliskirjaston digitalisoitujen dokumenttien tietokantaan. Sekä ECCOssa että Gallicassa on muun muassa englanniksi, ranskaksi ja italiaksi julkaistuja teoksia.

³⁰ Shennan 2007, 145 – 146; Kaiser 1996, 1025.

³¹ Jatkossa viitataan teokseen lyhennetyllä nimellä *The life of the Marchioness de Pompadour*.

1764 asti.

Fauquesin tuotanto on ollut 1700-luvulla ilmeisen suosittua, että hänen teoksistaan on otettu runsaasti korjattuja- ja uusintapainoksia sekä tehty käännöksiä. *The history of the Marchioness de Pompadour* -teoksen englanninkielisestä käännöksestä on otettu useita painoksia Lontoossa ainakin vuosina 1758, 1759 ja 1760. Alkuperäiskielellä ranskaksi teoksesta on otettu nimellä *L'histoire de Madame la Marquise de Pompadour* painoksia sekä Lontoossa (1759, 1767) että Hollannissa (1759). Teos on myös käännetty saksaksi ja painettu nimellä *Die Geschichte de Marquisin von Pompadour, oder das galante Frankreich* Lontoossa 1759.³²

Paitsi sisällöllisesti myös sävyltään ja tyyliltään molemmat tähän tutkielmaan alkuperäislähteiksi valitut Fauquesin teokset ovat hyvin samankaltaisia. Kirjoittaja keskittyy yksityiskohtaisesti kuninkaan, Mme de Pompadourin ja hovin jäsenten rakkausseikkailuihin³³. Juonellisesti paikoin hyvinkin sensaatiohakuissa teoksissa on kyse ennen kaikkea rappiotarinasta: tarina Mme de Pompadourin rappiosta ja korruptoitumisesta, niin henkisesti kuin fyysisestikin, vallan ja hovin loiston myötä.

Tutkimuksen kannalta erityistä teoksissa on se, että Fauques arvioi Ranskan poliittista järjestelmää ja hovia Britanniaan verraten. Vaikka kirjoittaja raportoi suppeasti poliittisista tapahtumista, hän kuitenkin esittää vahvoja kriittisiä näkemyksiä Ranskan poliittisesta järjestelmästä³⁴ ja katolisesta uskosta³⁵. 1700-luvun sodat Fauques tuo esiin vain moittiakseen Ranskan joukkoja ja sotaponnisteluja ja ylistääkseen Britanniaa.³⁶

Kolmas teos, tuntemattoman kirjoittajan *The history of the Marchioness de Pompadour, mistress to the French King, and the First Lady of Honor to the Queen.*

³² ECCO, Gallica, British Library, Koninklijke Bibliotheek.

³³ Teoksissa annetaan kuvauksia myös kuninkaan avioliitosta ja rakastajattarista ennen Mme de Pompadouria. Ks. esim. Fauques 1766?a, 14 – 33.

³⁴ Ks. esim. Fauques 1759b, 101 – 104.

³⁵ Ks. esim. Fauques 1759b, 106 – 116; Fauques 1766?a, 198 – 200; Fauques 1766?b, 91 – 95.

³⁶ Ks. esim. Fauques 1766?b, 126 – 129.

Part the third. (1760)³⁷ on tutkimusaineistona Fauquesin teoksia ongelmallisempi. Teos on painettu Lontoossa. Julkaisijan esipuheen perusteella kyseessä on itsenäinen jatko-osa jonkun, niin ikään tuntemattomaksi jääneen herrasmiehen kirjoittamaan kaksiosaiseen Mme de Pompadourin elämäkertaan³⁸. Tämä kaksiosainen teos ei kuitenkaan ole saatavilla, samoin kuin ei kustantajan mainitsema ranskankielinen alkuperäisteoskaan.³⁹ Kirjoittajan tavoitteena on ollut jatkaa Mme de Pompadourin elämäkerta suunnilleen siitä, mihin ensimmäisten osien kirjoittaja on lopettanut.⁴⁰

Tutkimuksen kannalta teos on ongelmallinen sikäli, että se on hyvin hajanainen, niin kronologisesti kuin teemojenkin suhteen. Kirja sisältää huomattavia määriä anekdootteja, joista monet vaikuttavat hyvinkin irrallisilta ja joiden ainoa tarkoitus näyttää olevan vain lukijan huvittaminen⁴¹. Myös kuninkaan entisten rakastajattarien kohtaloista ja hovin muiden jäsenten rakkausseikkailuista on esitetty runsaasti juoruja.⁴² Ongelmallista näissä juoruissa on usein se, että henkilönimet on peitetty.⁴³ Teos sisältää myös pitkiä luonnehdintoja ministereistä, kenraaleista ja muista henkilöistä vallan huipulla sekä selityksiä heidän virkaan nimityksensä taustoista.⁴⁴ Ajan poliittisista tapahtumista kirjoittaja on huomioinut ennen kaikkea sotatoimet ja Ranskan epäonnistumiset niissä.⁴⁵

Neljäs Mme de Pompadourin elämäkerroista on *Memoirs of the Marchioness of Pompadour. Written by herself. Wherein are displayed the motives of the wars, treaties of peace, embassies, and negotiations, in the several courts of Europe: the cabals and intrigues of courtiers; the characters of generals, and ministers of state, with the causes of their rise and fall; and, in general, the most remarkable occurrences at the court of France, during the last twenty years of the reign of Lewis*

³⁷ Jatkossa viitataan teokseen lyhennetyllä nimellä *The history of the Marchioness de Pompadour, mistress to the French king.*

³⁸ (Anon.) 1760, Advertisement of the publisher, v – viii.

³⁹ (Anon.) 1760, Advertisement of the publisher, x.

⁴⁰ (Anon.) 1760, 5.

⁴¹ Ks. esim. (Anon.) 1760, 109 – 114, 129 – 131.

⁴² Ks. esim. (Anon.) 1760, 161.

⁴³ Ks. esim. (Anon.) 1760, 34.

⁴⁴ Ks. esim. (Anon.) 1760, 57 – 72 (abbé de Bernis).

⁴⁵ Ks. esim. (Anon.) 1760, 22 – 23, 102 (Rofbachin eli Rossbachin tappio 1757); 47 – 53 (Creveltin tappio 1759); 93, 197 – 199 (Mindenin tappio 1759); 118 – 120 (Berryerin epäonnistunut laivastoprojekti eli ”flat-bottom-boats” -skandaali).

XV (1766).⁴⁶ Teos on julkaistu englanniksi kahdessa osassa. Ensimmäinen osa on saatavana myös Dublinissa painettuna versiona, mutta toisesta osasta uusintapainosta ei ilmeisesti ole otettu. Tässä tutkielmassa käytän Lontoon painosta, jonka molemmat osat ovat saatavilla. Teos on käännetty englanniksi ranskankielisestä alkuperäisteoksesta *Memoires de Madame la Marquise de Pompadour. Où l'on découvre les motifs des guerres & des traités de paix, les ambassades, les négociations dans les différents cours de l'Europe; les menées & les intrigues secrètes, la caractère des généraux, celui des ministres d'etat, la cause de leur élévation & le sujet de leur disgrace; & généralement tout ce qui s'est passé de plus remarquable à la cour de France pendant les vingt denieres années du règne de Louis XV*. Ranskaksi teoksesta on otettu painoksia ainakin Lontoossa (1772, 1776), mutta ranskankieliset teokset eivät ole saatavilla.⁴⁷

Memoirs of the Marchioness of Pompadour -teos keskittyy ennen kaikkea Ranskan hovin ja poliittisten tapahtumien kuvaukseen. Teos alkaa lyhyellä kuvauksella Mme de Pompadourin historiasta, mutta nimihenkilöä keskeisemmäksi nousevat nopeasti 1700-luvun sodat (Itävallan perimyssota 1740 – 1748, seitsenvuotinen sota 1756 – 1763), Ranskan sisäiset kiistat (kiista jansenistien, parlamenttien, gallikaanisen kirkon ja monarkin välillä) ja rauhanteot (erityisesti Aix-la-Chapelle eli Aachenin rauha 1748). Ajan poliittisten tapahtumien lisäksi poliittisista toimijoista vallan huipulla tarjotaan hyvin yksityiskohtaisia luonnehdintoja⁴⁸. Teos sisältää myös lukuisia kopiota muistioista, mietinnöistä ja kirjeistä.⁴⁹ Toimittajan esipuheen mukaan teos on koottu markiisittaren itsensä kirjoittaman hajanaisen omaelämäkertahahmotelman pohjalta.⁵⁰ Lopullisesta kokoajasta ei ole viitteitä. Teoksessa päähenkilö ja kertoja Mme de Pompadour on kuitenkin vahvasti läsnä kokijana ja tulkitsijana.

⁴⁶ Jatkossa viitataan teokseen lyhennetyllä nimellä *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*.

⁴⁷ ECCO, British Library, Koninklijke Bibliotheek.

⁴⁸ Ks. esim. Poisson 1766a, 11 – 23.

⁴⁹ Ks. esim. Poisson 1766a, 183 – 187.

⁵⁰ Poisson 1766a, The editor's preface, xiv – xv.

Tutkimusnäkökulmani kannalta teoksen ongelmana on sen aukikirjoitettukin pyrkimys olla enemmän Ludvig XV:n ajan ja hovin totuudenmukainen kuvaus kuin kertomus Mme de Pompadourin tai kuninkaan yksityiselämästä.⁵¹ Näin ollen teoksen pääpaino on poliittisesti merkittäviksi koetuilla tapahtumilla. Tällöinkin kertomus on paikoin hajanaista ja etenee epäjohdonmukaisesti; monia keskeisiä poliittisia kiistakapuloita tuodaan esiin, unohdetaan ja palataan niihin useita sivuja ja tapahtumia myöhemmin⁵².

1.2.2 Kreivitär du Barry

Jeanne Bécu, aviomiehensä mukaan kreivitär du Barry (1734 – 1793) oli viimeinen Ludvig XV:n virallisista rakastajattarista. Mme du Barry on tunnettu Mademoiselle Langena tai L'Angena sekä huhutun isänsä Vaubernieren nimellä⁵³. Aineistossa du Barry -suvun nimi esiintyy myös muodossa Dubarre, Dubarré ja Dubarrè.⁵⁴ Ludvig XV tutustui Mme du Barryyn jo 1768, mutta muodollisesti hänet esiteltiin hoville vasta 1769. Hän pysyi kuninkaan rakastajattarena aina tämän kuolemaan 1774 asti.⁵⁵

Ensimmäinen kahdesta tässä tutkielmassa käyttämistäni Mme du Barryn elämäkerroista on *Genuine memoirs of the Countess Dubarre, mistress to Louis XV. Containing the secret and political history of the French court to the death of that monarch* (1777).⁵⁶ Teos on julkaistu Lontoossa kahdessa osassa. Lisäksi siitä on otettu uusintapainos Lontoossa 1780 nimellä *Genuine memoirs of the Countess Dubarre, mistress to Louis XV. Containing her singular amours and curious adventures with the princes of blood, ministers of state and others, including the secret and political history of the French court, during the reign of that. And a circumstantial account of her conduct in retirement*. Nimenmuutoksesta huolimatta

⁵¹ Poisson 1766a, 4 – 5.

⁵² Esimerkiksi uskonnollinen ja perustuslaillinen kiista jansenismin ympärillä: Poisson 1766a, 228 – 240, 262 – 267; Poisson 1766b, 72 – 103, 107 – 108, 110 – 115, 122 – 126, 145 – 146, 183, 187 – 189, 196 – 198, 201 – 204, 223 – 224.

⁵³ Ks. esim. Haslip 2005, 9 – 10.

⁵⁴ Ks. esim. Bécu 1777a, Advertisement of the publisher, 1, 5.

⁵⁵ Shennan 2007, 156 – 157; Haslip 2005, 24, 36 – 37, 99 – 104.

⁵⁶ Jatkossa viitataan teokseen lyhennetyllä nimellä *Genuine memoirs of the Countess Dubarre*.

teokset ovat sisällöltään identtiset. Myös *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* on ranskasta englanniksi käännetty, mutta mahdollisesta ranskankielisestä alkuperäisteoksesta ei ole tietoa⁵⁷.

Genuine memoirs of the Countess Dubarre on keskittynyt ennen kaikkea yleisöä puhuttaneen kuninkaan rakastajattaren elämään ja toimiin sekä hovin juonittelujen kuvaamiseen. Myös ajankohtaisia poliittisia tapahtumia on mainittu, mutta niiden syihin tai poliittiseen päätöksentekoon ei ole syvennytty. Pääpaino on sen sijaan hovin salajuonten ja valtaryhmittymien kilpailun sekä ministerien, nimihenkilö Mme du Barryn ja hänen perheensä vallantavoittelun kuvailulla. Varsinkin teoksen ensimmäistä osaa dominoi teema valtakamppailusta kahden hovin valtaryhmän välillä. Pitkään vallassa ollut herttua de Choiseul⁵⁸, joka oli Mme de Pompadourin tuella noussut hallitsemaan Ranskan sota- ja ulkoasioiden hoitoa, pyrki lisäämään valtaansa ja asettamaan sisarensa herttuatar de Grammontin Mme du Barryn sijaan kuninkaan viralliseksi rakastajattareksi. Mme du Barry tukijoineen pyrki syrjäyttämään herttua de Choiseulin vallasta, mikä lopulta onnistui vuonna 1770. Herttua de Choiseulin syrjäyttämisen jälkeen Mme du Barryn tukijat ottivat haltuunsa korkeimmat virat: herttua d'Aiguillon sai sota- ja ulkoasioiden ministerin viran, (*minister of war and foreign affair/ secrétaire d'État aux affaires étrangères, ecrétaire d'État à la Guerre*), kansleri Maupeou vahvisti asemiaan tuomioistuimissa ja abbé Terray sai ylimmän vallan talousasioihin, (*comptroller-general of finances/ contrôleur général des finances*).⁵⁹ Keskeisenä henkilönä teoksessa nousee esiin myös Mme du Barryn tukija ja entinen rakastaja kreivi Jean-Baptiste du Barry. Jean-Baptiste du Barry ei ollut Mme du Barryn aviomies, kreivi Guillaume du Barry, vaan tämän vanhempi veli.⁶⁰

⁵⁷ ECCO; Gallica, British Library; Koninklijke Bibliotheek.

⁵⁸ Étienne François, kreivi de Stainville, herttua de Choiseul (1719 – 1785) toimi pitkän uransa aikana kuninkaan tärkeimpänä ministerinä (ei pääministerinä, vaikka häneen vitataan nimikkeillä *principal minister* tai *chief minister*), ulkoministerinä (*minister for foreign affairs/ secrétaire d'État aux affaires étrangères*) ja sota- ja meriministerinä (*minister of war and marine/ secrétaire d'État à la Guerre et à la Marine*). Shennan 2007, 133 – 159.

⁵⁹ Shennan 2007, 133 – 159. Aiguillon, Emmanuel-Arman de Vignerot du Plessis De Richelieu (1720 – 1788); Maupeou, René Nicolas (1714 – 1792); Terray, Joseph-Marie (1715 – 1778), alkuperäisteoksessa myös nimellä Terrai.

⁶⁰ Haslip 2005, 18, 26; Shennan 2007, 156. Alkuperäislähteessä aviomieheen viitataan nimellä Dubarrè the Grofs ja tukijaan nimellä John Dubarrè. Ks. esim. Bécu 1777a, 14.

Genuine memoirs of the Countess Dubarre on laitettu Jeanne Bécun itsensä nimiin ja esitetty näin omaelämäkerrallisena. Jo kirjan ensilehdiltä on kuitenkin selvää, ettei näin ole. Teoksen nimihenkilö jää etäiseksi, sillä hänen kokemuksiaan ja tunteitaan huomioidaan vasta teoksen toisen osan viimeisellä sivulla. Kirjan kirjoittajasta ei ole tietoa.

Mathieu-François Pidansat de Mairobert (1707 – 1779) on tunnettu ja tutkittu 1700-luvun kirjoittaja, sillä hänen teoksensa *Anecdotes sur Mme la Comtesse Du Barry* oli suosituimpia kiellettyjä teoksia 1700-luvun Ranskassa.⁶¹ Tähän tutkielmaan olen kuitenkin valinnut lähdeteokseksi Mairobertin kirjan *Letters to and from the Countess Du Barry, the last mistress of Lewis XV. of France; containing her correspondence with the princes of blood, ministers of state, and others: including the history of that favourite, and several curious anecdotes of the court of Versailles during the last six years of that reign. With explanatory notes* (Lontoo, 1779).⁶² Teos on käännetty ranskankielisestä alkuperäisteoksesta *Letters originales de Madame la Comtesse Du Barry; avec celles des princes, seigneurs, ministers & autres, qui lui ont écrit, & qu'on a pu recueillir. On y a join une grande quantite' de notes amusantes & instructives, propres à donner les éclaircissemens les plus curieux sur les causes des principaux événemens de la fin du regne de Louis XV*, josta on otettu Lontoossa useita painoksia ainakin 1779 ja 1792. Englanninkielisestä teoksesta on otettu uusintapainoksia samalla nimellä Lontoossa 1799 (kaikkiaan ainakin kolme painosta) ja Dublinissa 1780. Teos on julkaistu 1792 Lontoossa myös nimellä *Letters of the Countess Du Barré; with those of the princes, noblemen, ministers of state, and others, who corresponded with her. To which is added a considerable number of entertaining and instructive notes, elucidating the causes of the principal events of the latter years of the reign of Louis XV.*⁶³

Letters to and from the Countess Du Barry on kirjoitettu kirjekokoelman muotoon, mutta kirjeet tuskin ovat aitoja. Kirjeet on järjestetty kronologisesti ja niiden

⁶¹ Darnton 2004, 103; Darnton 2000, 9.

⁶² Jatkossa viitataan teokseen lyhennetyllä nimellä *Letters to and from the Countess Du Barry*.

⁶³ ECCO, British Library, Koninklijke Bibliotheek.

kuvaamia tapahtumia ja henkilöitä selittävien alaviitteiden avulla elämäkerraksi. Kirjekokoelman muotoon kirjoitettu elämäkerta on tyyllisesti vakuuttava ratkaisu, sillä kirjeissä on intiimi tunnelma, henkilöt ovat vahvasti läsnä ja heidän luonteensa tulee selvästi esitetyksi⁶⁴. Teoksen ongelmana on tutkimuksen kannalta sen hajanaisuus. Vaikka kirjeiden taustoja on selitetty alaviitteissä, on tapahtumien kuvaus toisinaan hyvin pinnallista (nykytutkijan kannalta, sillä aikalaislukijalle selittämättä jätetyt tapahtumat olivat ilmeisesti tuttuja). Teos keskittyy erityisesti hovin juonittelujen ja vallanjaon kuvaamiseen⁶⁵.

Kuninkaan rakastajattarien elämäkerrat ovat aineistona haastava. 1700-luvulla biografia oli suosittu lajityyppi ja sopi hyvin ajan käsitykseen siitä, että kirjallisuuden tuli olla sekä opettavaista että viihdyttävää⁶⁶. Elämäkertojen nähtiin 1700-luvulla myös täyttävän tämä opettava tehtävä paremmin kuin muut historiankirjoituksen muodot, sillä elämäkerrat olivat epämuodollisempia ja elävämpiä, mikä mahdollisti ajan ihanteen opettaa tunteita herättämällä.⁶⁷ 1700-luvun elämäkerta pyrki esittämään nimihenkilön elämän keskeisiä tapahtumia, mutta myös antamaan lukijalle kuvan tämän luonteesta sekä ajan kuvauksen, jonka kautta lukija ymmärtäisi nimihenkilön teot, ennen kaikkea niiden hyveellisyyden tai paheellisuuden, oikein.⁶⁸ Nämä lajityypin ominaisuudet tekivät elämäkerrasta 1700-luvulla tehokkaan välineen lukijan mielipiteisiin ja käsityksiin vaikuttamisessa ja, erityisesti kuninkaallisten ja heidän läheistensä elämäkertojen tapauksessa, myös tehokkaan poliittisen aseena. Tässä tutkielmassa tarkastelen kuninkaan rakastajattarien elämäkertoja osana julkista keskustelua ja nimenomaan poliittisina teksteinä, joiden tekijöillä on ollut tarkoitus kertoa rakastajattarien tarina siten, että lukijalle muodostuu selvä käsitys siitä, millaiset persoonat ja millaisin keinoin Ranskaa hallittiin Ludvig XV:n aikana.

Erityisen haasteellista elämäkertojen tutkimuksessa tämän tutkielman kannalta on se, että ne sisältävät elementtejä monista 1700-luvun debateista ja diskursseista, ja

⁶⁴ Ks. esim. Mairober 1779, 21 – 22.

⁶⁵ Ks. esim. Mairobert 1779, 153 – 157.

⁶⁶ Caine 2010, 9; Gordon 1989, 302.

⁶⁷ Caine 2010, 9 – 10, 31.

⁶⁸ Caine 2010, 9 – 11, 30 – 31; Marvick 1996, 957.

niiden kirjoittajilla ja lukijoilla oli monia syitä kirjoittaa ja ostaa elämäkertateoksia. Kaikki alkuperäislähteiksi valitsemani elämäkerrat on painettu Ranskan ulkopuolella. Onkin todennäköistä, että ne sisältävät Ranskan kruunun vastaisen poliittisen opposition mielipiteitä. Kaikki alkuperäisteokset on myös käännetty englanniksi ja käännöksistä on otettu monia painoksia. Nämä teokset on suunnattu englantilaiselle lukijakunnalle eikä suinkaan tarkoitettu salakuljetettavaksi Ranskaan. Teosten kirjoittajilla on mahdollisesti jo teosta kirjoittaessaan ollut mielessään myös ranskalaisia laajempi lukijakunta, varsinkin jos he jo kirjoittaessaan tiesivät, ettei teosta voi julkaista Ranskassa. Tällöin teoksen synnyn taustalla voi olla muitakin motiiveja kuin Ranskan hallinnon arvosteleminen, esimerkiksi sotapropaganda. Kuninkaan rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat olivat myös viihdettä, tunnetuista henkilöistä ja heihin liittyvistä skandaaleista kertovaa kirjallisuutta, jonka kirjoittamisella ei tarvinnut olla sen syvempiä poliittisia tarkoituksia kuin kirjoittajan halu ansaita rahaa teoksillaan.

2. LÄNSIEUROOPPALAINEN KESKUSTELU POLIITTISISTA JÄRJESTELMISTÄ

Poliittiset kulttuurit ja poliittiset teoriat olivat rajussa muutoksessa 1700-luvun puoliväliin tultaessa kaikkialla Euroopassa, ja erityisen uudelleenteoretisoinnin kohteeksi joutuivat käsitykset monarkiasta, monarkin vallan rajoista ja legitiimin vallan perusteista. Hallitsijan kuvaa ja auktoriteettia koettelivat niin valistusfilosofiset poliittiset teoriat (erityisesti Montesquieu, Voltaire, Hume) kuin uudet käsitykset poliittisesta toimijuudestakin (muun muassa nouseva käsitys kansalaisuudesta)⁶⁹. Toisaalta tämän haastavan debatin rinnalla eli vahvana myös monarkin vallan puolustus; keskustelu ja teorianmuodostus, jolla pyrittiin löytämään uusia perusteluja monarkin valtaoikeuksien ja auktoriteetin tueksi.⁷⁰ Vaikka rakastajattarien elämäkerrat eivät suoranaisesti olekaan filosofisia poliittisen teorian

⁶⁹ Ks. esim. Timm & Sanborn 2007, 20; Tomaselli 2006, 26 – 31; Richter 2006, 163 – 164; McCormack 2005; Goldie 2006, 74; Baker 1990, 235.

⁷⁰ Ks. esim. McCormack 2005, 71; Hochstrasser 2006, 431 – 432; Tombs & Tombs 2007, 132 – 133.

tekstejä, niiden kirjoittajat ottavat kantaa 1700-luvun keskusteluun poliittisista järjestelmistä kuvatessaan kuningasta ja tämän rakastajatarta hovissa. Tässä luvussa nostan esiin 1700-luvun poliittisista teorioista ja järjestelmistä käydyn keskustelun keskeisiä piirteitä. Huomion kohteena ovat ennen kaikkea Ranskan ja Britannian poliittiset järjestelmät.

1700-luvulla käsitys *politiikasta* oli merkittävästi suppeampi kuin nykyään. Aikalaisille politiikka merkitsi lähinnä ulkopolitiikkaa⁷¹. Poliittika käsitettiin myös monarkin yksityisasiaksi, mysteeriksi, johon vain hallitsija ja hänen neuvonantajansa olivat vihkiytyneet, ja jota vain nämä harvat ja valitut kykenivät ymmärtämään.⁷²

Poliittisesta järjestelmästä, teorioista ja kulttuurista käytyä keskustelua tarkasteltaessa on hyvä muistaa, että teoriakeskuskelu ei välttämättä kuvaa todellista tai edes mahdollista poliittista järjestelmää vaan enemmänkin ideaalisia järjestelmiä. 1700-luvulla poliittisista järjestelmistä käyty keskustelu ei myöskään ollut uusi ilmiö; *ancien régime* ei ollut staattinen sosiaalinen ja poliittinen kokonaisuus, vaan vallan perusteista on käyty keskustelua ja vallankäytön muotoja on korjattu käydyn keskustelun myötä jo ennen 1700-lukua⁷³.

Poliittisista järjestelmistä käytyjen keskustelujen käyttövoimana toimivat 1700-luvun poliittiset, taloudelliset, uskonnolliset ja sotilaalliset konfliktit, jotka näkyvät vahvasti myös käyttämässäni alkuperäisaineistossa. 1600-luvun lopulta 1800-luvun alkupuolelle Ranska ja Englanti olivat sodassa miltei jatkuvasti, mikä aiheutti molemmissa maissa huolta maan velkaantumisesta, taloudellisesta tilanteesta ja verotuksesta. 1713 Espanjan perimyssodan jälkeen Britannia oli noussut merkittäväksi vaikuttajaksi Euroopassa⁷⁴. 1739 Britannia ajautui Espanjan kanssa konfliktiin, joka tunnetaan Jenkinsin korvan sotana (*War of Jenkin's Ear*), ja joka jatkui osana laajempaa Itävallan perimyssotaa 1740 – 1748. Itävallan perimyssota

⁷¹ Van Kley 1997, 754; Johnson 1755 – 56b: ”policy: the art of government, chiefly with respect to foreign power”.

⁷² Bell 1994, 7; Wilson 2000, 50; Darnton 2000, 4; Henshall 1992, 148; Merrick 1986, 499.

⁷³ Tomaselli 2006, 14.

⁷⁴ Haikala 2002, 113 – 114.

päätyi epäsuosittuun Aix-la-Chapellen eli Aachenion rauhaan 1748, mikä palautti rauhantilan Eurooppaan, muttei ratkaissut Ranskan ja Britannian kiistoja.⁷⁵ Erityisesti teoksesta *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* välittyä hyvin Euroopan epävakaa tilanne ja Britannian ja Ranskan tulehtuneet välit rauhanteon jälkeen. Teoksessa esimerkiksi esitetään Britannian toistuvasti Aix-la-Chapellen rauhanehtojen rikkojana ja kuvataan Ranskan ja Ludvig XV:n haluttomuutta lähteä uuteen sotaan Britannian provosoinnista huolimatta.⁷⁶ Kiistat puhkesivat uudelleen 1756 seitsenvuotisen sodan myötä, jota käytiin myös Euroopan mantereen ulkopuolella siirtomaissa (muun muassa Intiassa, Pohjois-Amerikassa ja Länsi-Intiassa). Ranskan kannalta hyvin alkanut sotaonni kääntyi ja sota päättyi lopulta Ranskan tappioon ja kalliiseen Pariisin rauhaan 1763.⁷⁷ Miltei jatkuva sotatila ja maiden välinen vihamielisyys on huomioitava, sillä se on saattanut vaikuttaa joidenkin lähdeosteiden synnyn taustalla. Erityisesti Fauquesin tuotannon ilmeistä suosiota 1758 – 1760 selittääkin seitsenvuotinen sota ja Ranskan sotaonnen kääntyminen tappiolliseksi 1759. Tämä ei vielä tarkoita sitä, että Fauquesin tuotanto olisi suoranaista sotapropagandaa. Siinä kuitenkin oli selvästi joitain elementtejä, jotka kiinnostivat myös Ranskaa vastaan sotaa käyvää englantilaista yleisöä.

Sotien lisäksi haasteita monarkialle tarjosivat myös sisäiset ongelmat niin Britanniassa kuin Ranskassakin. Britanniaa koettelivat 1700-luvulla unionin eri alueiden väliset ongelmat ja jännitteet, muun muassa Englannin ja Skotlannin eri tunnustetut kirkot ja veriset kansannousut sekä erityisesti Yrjö I:n ja Yrjö II:n Hannoverin vaaliruhtinaskuntaa suosivat politiikat⁷⁸. Levottomuuksia ja verisiä kapinoita aiheuttivat myös jakobiitit, jotka pitivät yllä vahvaa Stuartien katolista hallitsijasukua kannattavaa perinnettä aina vuoteen 1746 asti, jolloin jakobiitit lyötiin Cullodenin taistelussa.⁷⁹

⁷⁵ Ks. esim. Black 2004, 107; Tombs & Tombs 2007, 33 – 34.

⁷⁶ Ks. esim. Poisson 1766b, 185, 195, 198 – 199, 210 – 211.

⁷⁷ Black 2004, 108 – 109; Tombs & Tombs 2007, 119 – 121, 125 – 129, 138, 144; Shennan 2007, 148; Multamäki 2002, 69; Rombouts 1993 – 1994, 256, 261.

⁷⁸ Black 2004, 28, 33 – 36, 40, 49, 59 – 60, 81 – 82; Munck 2002, 33, 135 – 136; Tombs & Tombs 2007, 36 – 41; Goldie 2006, 54 – 60.

⁷⁹ Black 2004, 5, 36 – 37, 40, 53, 63 – 65, 99; Goldie 2006, 45, 54; Tombs & Tombs 2007, 38 – 42.

Ranskaa puolestaan koettelivat sotakulujen aiheuttamat taloudelliset vaikeudet, kuten kaupan ja väestönkasvun heikkeneminen sekä kiristynyt verotus, mutta myös huonon satokauden ja epäonnistuneiden viljakaupan reformiyritysten mukanaan tuoma nälkä.⁸⁰ Talouteen, kruunun varojen vähyyteen, väestönkasvuun ja erityisesti nälkään liittyvät ongelmat näkyvät vahvasti myös alkuperäisaineistossa.⁸¹ 1700-luvulla Ranskaa sisäisesti koetteli myös kiista jansenismista, mikä on keskeinen kipukohta monissa alkuperäislähteissä. Kiista alkoi uskonnollisena kamppailuna gallikaanisen kirkon ja jansenistien välillä, mutta parlamenttien liittyessä mukaan se muuttui ensin kamppailuksi hengellisestä ja maallisesta toimivallasta, ja lopulta täysinmittaiseksi perustuslailliseksi kriisiksi, jossa parlamentit ja kruunu kamppailivat valtaoikeuksista ja legitiimin vallan rajoista⁸². Kamppailun keskiöön nousi toistuvasti Ludvig XIV:n vuonna 1713 paavi Clement XI:ta tilaama bulla *Unigenitus*, jonka nojalla oli tarkoitus kitkeä jansenismina tunnettu katolinen uskonnollinen suuntaus Ranskasta. 1730 bulla Unigenituksesta tehtiin Ranskan laki, mutta tämä vain kärjisti uskonnollista ja perustuslaillista kiistaa. 1740-luvun lopulla kiista kuohahti uudelleen ja politisoitui voimakkaasti seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin Pariisin parlamentin asianajajakunnasta tuli jansenistien tärkein maallinen liittolainen. Asianajajien tuella tietoa kiistasta levisi laajemmalle yleisön tietoisuuteen samalla, kun aiemmin hajanainen vastustus monarkiaa ja kruunun politiikkaa vastaan muuttui systemaattisemmaksi. Kuohunta bulla Unigenituksesta hiljeni vasta 1760-luvun alkupuoliskolla Ludvig XV:n taivuttua Pariisin parlamentin tahdosta jesuiittajärjestön toiminnan lakkauttamiseen Ranskassa. Kiistat kruunun ja parlamenttien välillä kuitenkin jatkuivat vielä bulla Unigenituksen poistuttua kamppailujen keskiöstä.⁸³

Kaikki alkuperäislähteiden kirjoittajat mainitsevat bulla Unigenituksen, mutta ainoastaan *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* -teoksen kirjoittaja tuo jansenismiin kietoutuvan kamppailun esiin toistuvasti. Kirjoittaja selventää lukijoille

⁸⁰ Hochstrasser 2006, 420, 425; Kaplan 1985, 25; Tombs & Tombs 2007, 51 – 53.

⁸¹ Ks. esim. Poisson 1766a, 108, 119, 123, 125 – 130, 149 – 152, 161 – 164, 199; Poisson 1766b, 41 – 47, 213 – 214; Fauques 1759a, 75 – 77; Fauques 1759b, 126 – 128; Fauques 1766?a 68 – 70; Fauques 1766?b, 117 – 119, 133 – 135; Bécu 1777a, 134 – 135; Mairobert, 1779, 111 – 112.

⁸² Ks. esim. Baker 1990, 33, 59 – 60, 89; Merrick 1986; Shennan 2007, 150 – 151; Van Kley 1997, 757, 760 – 764.

⁸³ Ks. esim. Bell 1994; Bell 1992, 919, 923; Baker 1990, 33 – 34, 59 – 60, 89; Shennan 2007, 150 – 153; Merrick 1986, 497, 500 – 501, 518; Van Kley 1997, 757, 761 – 762.

kiistan juuria ja painottaa sen uskonnollista luonnetta. Hän tulkitsee uskonnollisen riidan myös Ranskan yhtenäisyyttä uhkaavana.⁸⁴

2.1 Teoria Ranskan ja Britannian poliittisista järjestelmistä vastakohtaisina

1700-luvulla keskustelut poliittisista järjestelmistä perustuivat eri maiden, erityisesti Ranskan ja Britannian, järjestelmien vertailulle ja vastakkainasettelulle. Vahvistuvan vastakkainasettelun taustalla oli toisaalta Euroopan voimatasapainon muuttuminen 1700-luvulla. Britannia vahvistui vuosisadan puoliväliin tultaessa taloudellisesti ja sotilaallisesti, ja siitä tuli uhkaava kilpailija Ranskalle⁸⁵. Ranska puolestaan menetti suurvalta-asemiaan taloudellisten ongelmien ja tappiollisten sotien myötä.⁸⁶ Toisaalta vastakkainasettelun taustalla vaikutti eri maiden ja kansojen erityisen luonteen hahmottaminen vertailun ja erottautumisen kautta.⁸⁷

Keskusteluun Britannian ja Ranskan eroista kietoutuu myös toisen maan ihailu.⁸⁸ 1700-luvulla Ranska ja ranskan kieli dominoivat kulttuurivirtauksia Euroopassa.⁸⁹ 1700-luvulla ranskalaisen kulttuurin rinnalle kehittyi Britannian poliittista ja taloudellista järjestelmää sekä taiteita, tieteitä ja kirjallisuutta ihannoivia näkemyksiä. Kritiikitönkin Britannian ihailu oli myös keino irtautua Ranskan kulttuurihegemoniasta ja väline oman poliittisen järjestelmän kritisoimiseksi, erityisesti Ranskassa.⁹⁰ Käyttämistäni alkuperäislähteistä erityisesti Fauquesin

⁸⁴ Ks. esim. Poisson 1766a, 228 – 237, 239 – 240, 262 – 267; Poisson 1766b, 23 – 26, 72 – 79, 90 – 103, 112, 124 – 126, 167 – 180, 187 – 189, 196 – 198. Ks. myös Fauques 1759b, 41 – 54; Fauques 1766?a, 195 – 209.

⁸⁵ Multamäki 2002, 51 – 52, 66, 70; Tombs & Tombs 2007, 144; Haikala 2002, 113 – 114; Henshall 1992, 202.

⁸⁶ Ks. esim. Shennan 2007, 135 – 137, 148, 154; Black 2004, 108; Hochstrasser 2006, 420; Van Kley 1997, 769; Rombouts 1993 – 1994, 256, 261.

⁸⁷ Richter 2006, 147. Taustalla olivat tunnetut valistusajan kirjailijat, kuten David Hume, François-Marie Arouet eli Voltaire ja Charles-Louis de Secondant, paroni de Montesquieu, jotka etsivät optimistisia historianfilosofisia tai luonnonhistoriallisia selityksiä eri kansojen lakien, käytänteiden, tapojen ja poliittisten järjestelmien eroille. Ks. esim. Richter 2006, 147 – 165; Tomaselli 2006, 9, 19, 26 – 27, 32; Riley 2006, 358; Mason 2006, 204 – 206.

⁸⁸ Kutsuttu myös frankofiliaksi (Ranskan ja ranskalaisuuden ihailu) tai anglofiliaksi (Englannin ja englantilaisuuden ihailu). Aihetta on laajemmin tutkinut Sisko Haikala.

⁸⁹ Tombs & Tombs 2007, 85, 150; Beales 2006, 501; Munck 2002, 117.

⁹⁰ Haikala 2002, 112, 119 – 120, 124; Tombs & Tombs 2007, 150; Ihalainen 2002, 99; Richter 2006, 147.

tuotanto on hyvin englantilaismielistä.⁹¹

Anglomaniaista huolimatta ranskalaisessa ajattelussa näkyi myös selvä tendenssi pitää Britannian poliittista mallia myrskyisänä ja riitaisena, jopa vaarallisena. Englantilaistyyppinen poliittinen jakautuneisuus miellettiin Ranskassa uhkaavaksi ja oudoksi.⁹² Tällaiseen asenteeseen englantilaisten poliittista jakautuneisuutta kohtaan viittaa myös *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* -teoksen kirjoittaja todetessaan englantilaiset niin riitaisiksi, että kun heillä ei ole ulkomaalaisia vihollisia, he tappelevat keskenään.⁹³

Ranskan ja Britannian vastakkainasettelu 1700-luvulla ja erityisesti maiden poliittisten järjestelmien kuvaaminen toistensa vastakohdiksi on jättänyt jälkensä myös myöhempään historiankirjoitukseen. Tästä on seurannut koko joukko poliittisen historian tutkimusta, joka on hahmottanut Ranskan 1700-luvun hallintoa *absolutismina* ja Britannian poliittista järjestelmää *perustuslaillisena, vapaana* tai muuna täysin Ranskan absolutismille vastakkaisena. *Absolutismi*, ja sen vastaparina esitetty *perustuslaillisuus*, ovat ongelmallisia käsitteitä, jotka hämmentävät 1700-luvun tutkimusta ja pitävät yllä 1700-luvun ideologisiin ihannekuviin perustuvaa näkemystä Ranskan ja Britannian vastakohtaisista poliittisista järjestelmistä. Ensimmäinen selvä absolutismiin liittyvä ongelma on se, ettei historiantutkijoilla ole yhtenäistä merkitystä käsitteelle, vaikka sitä onkin laajalti käytetty juuri ranskalaistyyppisen itsevaltiuden kuvaamiseen⁹⁴. Tällöin absolutismilla on viitattu despoottiseen ja byrokraattiseen järjestelmään, jossa kaikki valta ja päätöksenteko on keskitetty rajoittamatonta valtaa käyttävälle monarkille.⁹⁵ Muun muassa Peter Wilson on teoksessaan *Absolutism in Central Europe* (2002) osoittanut, etteivät absolutismiksi kuvatut poliittisen järjestelmän ja teorian piirteet ole yksinomaan ranskalaisia tai edes yhdenmuotoisia, vaan Keski-Euroopan maissa samankaltaisista teorioista oli monia variaatioita, jotka nojasivat monista eri lähteistä otettuihin

⁹¹ Ks. esim. Fauques 1759b, 101 – 104, 106 – 116; Fauques 1766?a, 200; Fauques 1766?b, 1, 86 – 88, 126 – 129.

⁹² Ks. esim. Baker 1990, 173, 181.

⁹³ Poisson 1766a, 137.

⁹⁴ Ks. esim. Henshall 1992; Wilson 2000.

⁹⁵ Henshall 1992, 1 – 2, 35; Wilson 2000, 1 – 2.

ideoihin ja käytänteisiin.

Toinen selvä ongelma absolutismissa on se, ettei se ole 1700-luvun aikalaiskäsite, vaan 1800-luvulla syntynyt termi.⁹⁶ Monarkki nähtiin kyllä absoluuttisena 1700-luvulla sekä Ranskassa että Britanniassa: ”monarch: a governor invested with absolute authority”⁹⁷. Tämä kuitenkin viittasi siihen, että hallitsijan nähtiin käyttävän korkeinta valtaa.⁹⁸ Jean Bodinin 1500-luvulla hahmottelemasta absoluuttisen hallitsijan ideasta huolimatta ei 1700-luvun kontekstissa voi puhua *absolutismista*.

Lisäksi on syytä muistaa, että vaikka Britannian ja Ranskan kuvaaminen vastakkaisina poliittisina järjestelminä oli keskeinen 1700-luvun keskusteluissa, todellisilla poliittisilla järjestelmillä ja vallankäytöllä oli eroja niihin ideologisiin ihannekuviin, joilla niistä keskusteltiin. Nicholas Henshall osoittaa tutkimuksessaan *The myth of absolutism: change & continuity in early modern European monarchy* (1992), että kaikesta vastakkainasettelusta huolimatta Ranskan ja Britannian poliittisilla järjestelmillä oli varsin paljon samankaltaisia piirteitä, esimerkiksi hovin keskeisyys poliittisessa järjestelmässä ja hallitsijan hahmottaminen korkeimman vallan käyttäjäksi.⁹⁹

2.2 Käsitteet jaetusta vallasta ja rajallisesta monarkiasta

Britannian poliittisessa ilmastossa korostuivat ideat vain Britannialle tyypillisestä vallan jakamisesta: *rajallisesta monarkiasta, sekamuotoisesta perustuslaista ja tasapainotetusta valtiomuodosta*.¹⁰⁰ Näissä poliittisissä näkemyksissä korostettiin monarkin vallan rajattua luonnetta sekä lainsäädäntövallan ja toimeenpanovallan erottamista, joiden nähtiin suojaavan poliittisen vallan väärinkäytöltä ja takaavan

⁹⁶ Henshall 1992, 144; Wilson 2000, 11.

⁹⁷ ”monarkki: hallitsija, jolla on ehdoton valta”. Johnson 1755 – 56b, ”monarch”. Bailey 1775, ”monarch”.

⁹⁸ Major 1994, 169; Wilson 2000, 41.

⁹⁹ Ks. myös Price 2003. Price arvioi uudelleen sitä, miten absoluuttinen absoluuttisena pidetty ranskalainen monarkia oli.

¹⁰⁰ *Limited/constitutional monarchy, mixed constitution/ government, balanced constitution*. Lieberman 2006.

brittiläisen vapauden.¹⁰¹ Brittiläinen vapaus oli tärkeä ihannekuva 1700-luvun keskusteluissa, mikä välittyi selvästi myös Fauquesin tuotannosta. Fauques esimerkiksi hahmottaa brittiläisen vapauden syynä Britannian sotamenestykselle Ranskaa vastaan seitsenvuotisessa sodassa.¹⁰² Britannian poliittista järjestelmää ihannoivien teorioiden ja näkemysten mukaan Britannia oli vapauden ihannemaa (ja Ranska sen vastakohta). Poliittisen järjestelmän, ennen kaikkea poliittisen vallan jaon, seurauksena brittien nähtiin nauttivan muuta Eurooppaa paremmasta oikeusturvasta, suuremmasta uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta ja painovapaudesta.¹⁰³ Vallanjaon teorian ja ihanteen mukaan poliittista valtaa käytti kolme tahoja, jotka valvoivat toinen toistensa vallankäyttöä väärinkäytösten varalta: monarkki, ylähuone ja alahuone.¹⁰⁴

Keskeinen osa näkemystä Britannian poliittisesta järjestelmästä oli kuva parlamentista erityislaatuisena elimenä, joka rajoitti monarkin valtaa, esti monarkin vallan väärinkäyttöä ja turvasi brittiläisen vapauden ja perustuslain.¹⁰⁵ Parlamentti ei kuitenkaan Britanniassa ollut niin yhtenäinen, vakaalla pohjalla tai selvästi rajattu oikeuksineen ja tehtävineen, kuin sitä ihannoivat näkemykset korostivat. Parlamenttia vastaan käytiin myös kriittistä keskustelua, jossa sen vallan rajoja hahmotettiin¹⁰⁶.

Ranskassakin oli provinseissa parlamentteja, joista 1700-luvulla tärkeimmäksi ja äänekkääksikin nousi Pariisin parlamentti. Parlamentit eivät olleet vaaleilla valittuja elimiä eikä niillä ollut vallalla olevan poliittisen teorian mukaan omaa perustuslakiin pohjautuvaa valtaa, vaikka sellaisia näkemyksiä nousikin esiin 1700-luvun kuluessa¹⁰⁷. Parlamenttien tehtävä Ranskassa oli pohjimmiltaan juridinen: kuninkaan

¹⁰¹ Lieberman 2006, 317 – 321, 325; Goldie 2006, 74; Ihalainen 2002, 73 – 75; Haikala 2002, 120. Ks. Myös Bailey 1775, ”mixed monarchy”.

¹⁰² Ks. esim. Fauques 1766?b, 141.

¹⁰³ Ks. esim. Lieberman 2006, 317, 337 – 338; Ihalainen 2002, 73 – 75; Haikala 2002, 115, 129 – 130.

¹⁰⁴ Ks. esim. Lieberman 2006, 318.

¹⁰⁵ Henshall 1992, 101 – 104; McCormack 2005, 61 – 62; Goldie 2006, 42. *Perustuslaki* ei ollut vielä moderni kirjoitettu perustuslaki, vaan joukko lakeja, säädöksiä ja periaatteita, *perimmäisiä lakeja*, joiden käyttöä vaikeutti niiden monimutkaisuus ja monitulkintaisuus. Henshall 1992, 83; Black 2004, 46; Baker 1990, 254; Wood 2006, 610; Merrick 1986.

¹⁰⁶ Lieberman 2006, 321 – 322, 325 – 326, 331; Goldie 2006, 65 – 69.

¹⁰⁷ Shennan 2007, 16, 153; Henshall 1992, 73.

säättämien lakiehdotusten tarkastaminen ja ratifioiminen. Parlamentit saattoivat käyttää vastalauseoikeutta kuninkaallisten lakien ja säädösten vastustamiseksi.¹⁰⁸

Kruunun ja parlamenttien konfliktit hallitsivat 1700-luvun Ranskan poliittista elämää. Kuninkaan autoritaarisen vallan vastustus keskittyi parlamentteihin 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa¹⁰⁹. Bulla Unigenituksesta ja jansenismista alkanut, mutta perustuslailliseksi kiistaksi muuttunut konflikti dominoi 1750- ja 1760-lukujen poliittista keskustelua.¹¹⁰ Kiistan myötä ranskalaisessa poliittisessa keskustelussa vahvistuivat parlamenttien valtaa ja perustuslaillista asemaa korostavat näkemykset. Parlamenttien oikeutusta ja asemaa perusteltiin myös Ranskassa näkemyksellä, jonka mukaan ne ehkäisivät ja vastustivat kuninkaallista despotismia tai tyranniaa ja puolustivat lakia¹¹¹. Keskusteluissa parlamentit korostivat omaa näkemystään monarkiasta ja erityisesti sen rajoista, ennen kaikkea monarkin velvollisuutta kunnioittaa valtakunnan perimmäisiä lakeja sekä kysyä neuvoa muilta maan hallintoon osallistuvilta tahoilta, kuten ministereiltä ja parlamenteilta.¹¹² Voimakkaimpien tulkintojen mukaan kuninkaalla oli valta tehdä lait ja parlamentit käyttivät toimeenpanovaltaa.¹¹³

Alkuperäisteoksista vahvin parlamenttien kannatus nousee esiin Fauquesin teoksista. Kirjoittaja tulkitsee, että Pariisin parlamentilla on velvollisuus puolustaa ihmisiä ja heidän vapauttaa papiston tyranniaa vastaan¹¹⁴. Monarkin vastustamisesta kiistan yhteydessä ei puhuta. Kirjoittaja ei mainitse parlamentilla olevan toimeenpanovaltaa tai perustuslaillisia perusteita vallalleen. Parlamentilla on tehtävänä kuninkaallisten ediktien tarkastaminen ja vastalauseiden esittäminen tarvittaessa¹¹⁵.

¹⁰⁸ Uudet lait eivät saaneet loukata jo olemassa olevia alueellisia lakeja, tapoja ja erioikeuksia. Henshall 1992, 37 – 38; Baker 1990, 228; Bell 1994, m 24 – 25; Merrick 1986, 500.

¹⁰⁹ Merrick 1986, 500; Shennan 2007, 86.

¹¹⁰ Ks. esim. Baker 1990, 33, 59 – 60, 89; Shennan 2007, 150 – 151; Bell 1992, 919; Merrick 1986, 497, 501, 515 – 518; Van Kley 1997, 757, 760 – 764; Price 2003, 442.

¹¹¹ Bell 1994, 8, 17, 70 – 71, 118; Baker 2006, 626; Henshall 1992, 72 – 73, 102; Baker 1990, 34; Bell 1992, 919.

¹¹² Shennan 2007, 153; Baker 1990, 61; Bell 1992, 922.

¹¹³ Merrick 1986, 516; Baker 1990, 38.

¹¹⁴ Fauques 1759b, 43; Fauques 1766?a, 198 – 199.

¹¹⁵ Fauques 1759b, 46; Fauques 1766?a, 202.

Myös *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* huomioi parlamenttien kasvavat valtapyrkimykset, tässä Mme de Pompadourin mielipiteenä:

It is, in my opinion, a great abuse of the administration in France, that private individuals, born in obscurity, and almost constantly without any other merit than that of having purchased an employment for two or three hundred thousand louis d'ors, should consider themselves as part of the monarchy [...].¹¹⁶

Kirjoittaja ei hyväksy näkemyksiä, jotka tukevat parlamenttien asemaa tai valtaa. Hän ei katso, että parlamenttien jäsenillä olisi tarvittavaa pätevyyttä, sillä virkapaikat parlamenteissa olivat joko ostettuja tai perittyjä, jolloin hallinnollisella kyvykkyydellä viran saamiseksi ei ollut merkitystä. Sen sijaan teoksessa korostetaan kuninkaallisen perheen, ennen kaikkea Ranskan prinssien, *princes of blood*, tehtävää hallinnon ja ministerien tarkkailijoina vallan väärinkäytön varalta¹¹⁷.

2.3 Ranskalainen keskustelu monarkin legitiimistä vallasta

Koska 1700-luvulla ainoa laillinen hallinnon muoto oli monarkia, Ranskan poliittiset teoriat ja toiveet uudistuksista ja vallan väärinkäytön korjaamisista kiinnittyivät vahvaan hallitsijaan. Esimerkiksi fysiokraatit kannattivat *laillista despotismia*, kuninkuutta, jonka tuli olla yksinvaltainen pystyäkseen turvaamaan yksilön oikeudet (erityisesti omistusoikeudet) ja kaupankäynnin vapauden sekä toteuttamaan näitä tukevia hallinnollisia ja lainsäädännöllisiä uudistuksia.¹¹⁸ Myös erityisesti teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* monarkin ylin valta nähdään ehdottoman tärkeänä ja keskeisenä koko valtakunnan hyvinvoinnille ja yhtenäisyydelle, ja auktoriteetin ja vallan jakaminen muille tahoille nähdään vaarallisena ja maan yhtenäisyyttä uhkaavana. Kirjoittaja viittaa teemaa käsitellessään ennen kaikkea

¹¹⁶ ”Minun mielestäni on suuri Ranskan hallinnon väärinkäytös, että hämärän taustan omaavat yksityishenkilöt, joilla myötäänsä ei ole mitään muuta ansiota kuin kahdella tai kolmella sadallatuhannella louis d'orilla ostettu virka, kuvittelevat itsensä monarkian osana [...]”. Poisson 1766b, 121.

¹¹⁷ Poisson 1766b, 62.

¹¹⁸ *Legal despotism*. Hochstrasser 2006, 421, 431 – 432; Henshall 1992, 191 – 192.

parlamentteihin ja parlamenttien asemaa korostavaan keskusteluun.¹¹⁹

1730-luvulla Britanniassa ja 1760-luvulla Ranskassa julkisessa keskustelussa vahvistui teema *patrioottisesta kuninkaasta*. Keskeistä tässä hallitsijan ihannekuvassa oli se, että autoritaarinen monarkki hallitsee ilman korruptoituneita hovimiehiä hyveellisesti ja maansa parasta ajatellen.¹²⁰ Nämä näkemykset nousevat esiin myös *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* -teoksesta:

A patriot King is the most unhappy mortal under the sun; he has his country's happiness at heart, and is beset by people who cross his good intentions. The ministers are the first in ruining a state, to save themselves the labour of reforming abuses [...].¹²¹

Vaikka patrioottisuuteen sisältyikin tunteellinen käsitys omasta maasta, käsite viittasi 1700-luvulla enemmän oikeuksien ja vapauksien puolustamiseen kotoperäisiä vihollisia vastaan (esimerkiksi korruptoituneet hallintomiehet) kuin maan puolustamiseen ulkoisia vihollisia vastaan¹²². Tällaisena keskustelu patrioottisesta kuninkaasta liittyi myös *pahojen neuvonantajien* teemaan, johon palataan luvussa 5.4.

Myös tulkinnat *valistuneesta despotismista*, *valistuneesta itsevaltiudesta* ja *filosofikuninkaasta* nousivat esiin 1700-luvulla autoritaarisen, vahvan monarkian puolustajina, vaikkakin kaksi ensin mainittua olivat vähemmän käytettyjä 1700-luvulla.¹²³ Idean taustalla oli ihanteellinen ajatus siitä, että ylintä valtaa käyttävä, maansa ja kansansa luonnetta syvällisesti ymmärtävä hallitsija on valmis laajoihin uudistuksiin valtakunnan ja alamaisten eduksi.¹²⁴ Valistusfilosofiaan nojaavat ideat

¹¹⁹ Ks. esim. Poisson 1766a, 167 – 169; Poisson 1766b, 26 – 27.

¹²⁰ Goldie 2006, 73; Tombs & Tombs 2007, 132 – 133; McCormack 2005, 71.

¹²¹ ”Patrioottinen Kuningas on onnettomin kuolevainen auringon alla; hänen maansa onnellisuus on hänen sydämensä asia, ja hänet on ympäröity ihmisillä, jotka estävät hänen hyvät aikeensa. Ministerit ovat ensimmäisinä tarvelemässä valtakuntaa, säästäessään itseään väärinkäytösten korjaamisen vaivalta [...]”. Poisson 1766a, 253.

¹²² Henshall 1992, 176. Maan kunnian ja suuruuden osoittaminen ulkoisia vihollisia vastaan liittyi 1700-luvulla enemmänkin ideaan kuninkaan kunniaista (*gloire*). Ks. esim. Shennan 2007, 105 – 107, 116; Fitzpatrick 2007, 141 – 144.

¹²³ *Enlightened despotism, enlightened absolutism, philosophical kingship*. Beales 2006, 511; Henshall 1992, 191 – 196.

¹²⁴ Beales 2006, 497 – 498, 511; Tomaselli, 11 – 12, 35.

vahvasta kuninkuudesta nousevat esiin erityisesti Ranskan monarkiaan myötämielisesti suhtautuvassa teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*, jossa kuvataan toistuvasti oikeellisen, legitiimin ja hyvin hallitsijan piirteitä: myötätunto, lempeys, oikeudenmukaisuus, omien toiveidensa ja oman onnensa uhraaminen maansa ja alamaistensa puolesta sekä ymmärrys kansansa, maansa ja hallintonsa luonteesta, historiasta, käytänteistä ja tavoista¹²⁵. Keskeisiä olivat myös hallitsija vahvuus, itsenäisyys ja kyky tehdä päätöksiä.¹²⁶ *Filosofikuninkaan* titteli oli 1700-luvulla tavoiteltu, mutta tähän kunnianimeen ei yltänyt kukaan Britannian tai Ranskan kuninkaista.¹²⁷

Vaikka Ranskassa oli 1700-luvulla kaipuu vahvaan, autoritaarista valtaa käyttävään monarkkiin, nähtiin tällaisenkin hallitsijan vallalla olevan selvät rajat. Nämä rajat tulevat ilmi keskustelussa korruptoituneesta monarkiasta, eli ennen kaikkea käsityksistä *tyranniasta* ja *despotismista*. 1700-luvun kuluessa despotismi korvasi ennen kaikkea Montesquieun tekstien myötä tyrannian hallintomuodon käsitteenä¹²⁸. Aikansa merkittävimpiin poliittisen teorian teksteihin kuuluva Montesquieun *Lakien henki* (1748) esitteli kolme erilaista valtiomuodon periaatetta: monarkian, jonka periaatteisiin kuului kunnia, aristokratia; demokraattisen tasavallan, joka toimi hyveen periaatteella sekä despotian, joka perustui pelolle.¹²⁹ Despottinen viittasi hallitsijaan, jolla oli rajoittamaton valta, ja jonka suhde alamaisiinsa muistutti herran ylivaltaa orjiinsa nähden.¹³⁰

despotical: a government when a prince having gained an absolute power over his people, is no longer guided or controlled by the laws of his country but governs solely by his will and pleasure.¹³¹

¹²⁵ Ks. esim. Poisson 1766a, 12 – 13, 71, 220 – 221; Poisson 1766b, 115, 151, 156, 188.

¹²⁶ Ks. esim. Poisson 1766b, 26 – 27.

¹²⁷ Beales 2006, 504 – 509.

¹²⁸ Richter 2006, 155.

¹²⁹ Tomaselli 2006, 9, 26; Richter 2006, 154.

¹³⁰ Ks. esim. Beales 2006, 512.

¹³¹ ”despottinen: hallinto silloin, kun prinssi saatuaan ehdottoman vallan kansansa yli, ei enää ole maansa lakien ohjaama tai säätelemä, vaan hallitsee puhtaasti tahtonsa ja mielihalujensa mukaan”. Bailey 1775, ”despotical”. Ks. myös Johnson 1755 – 1756a, ”despot”, ”despotical/despotick”, ”arbitrary”; Ash 1775a, ”despotical”.

1700-luvun sanakirjamääritelmät osoittavat selvästi, että legitiimin hallitsijan vallalla oli rajat. Monarkin nähtiin olevan sidottu tiettyihin perustavanlaatuisiin lakeihin: luonnon ja Jumalan lait sekä valtakunnan perimmäiset lait, jotka turvasivat vallanperimyksen sekä alamaisten vapauden, omaisuuden ja elämän¹³². Monarkia degeneroitui despotiaksi (tyranniaksi) kun se monopolisoi vallan, joka sen olisi ollut tarkoitus jakaa tai kun itsevaltainen hallitsija loukkasi alamaistensa perimmäisiä oikeuksia.¹³³

Sanan tässä nimenomaisessa merkityksessä erityisesti Fauques kuvaa Ludvig XV:n valtaa despoottiseksi. Kuninkaan kuvataan rikkovan alamaistensa oikeuksia omaisuuteen hankkimalla Mme de Pompadourin linnaa varten maata ilman maanomistajan suostumusta¹³⁴. Samoin kuningas on Fauquesin mukaan riistänyt lainvastaisesti Mme Poissonin lailliselta aviomieheltään.¹³⁵ Fauques viittaa myös despotialle ominaiseen oikeusmielivaltaan ja pelolla hallitsemiseen kuvatessaan Ludvig XV:n määräämiä ankaria, mutta aiheettomia rangaistuksia. Hän luettelee henkilöitä, jotka saivat aiheettomasti *lettre de cachet*'n, kuninkaallisen käskykirjeen, joka sisälsi ehdottoman karkotusmääräyksen tai vankilatuomion. Tällaisiin henkilöihin kuuluivat muun muassa M. D'Etiolles, joka ei halunnut luopua vaimostaan¹³⁶ ja Mme de Portail, joka oli rohjennut suututtaa Mme de Pompadourin kilpailemalla hänen kanssaan kuninkaan suosiosta¹³⁷. Kidutusta ja aiheettoman ankaria rangaistuksia kuvataan Mme Sauvesta ja M. de Reffelierestä kertovissa anekdooteissa.¹³⁸ Mme Sauve oli kruununprinssin lastenhoitaja, jonka vahtivuorolla kruununprinssin vanhimman pojan kehdestä löytyi kuninkaalle osoitettu katkera viesti (syytöksiä muun muassa huonosta hallinnosta). Rangaistukseksi Mme Sauve vietiin Bastiljeen, josta hän ei koskaan palannut. Fauques viittaa myös mahdolliseen

¹³² Henshall 1992, 126, 129; Beales 2006, 512 – 513.

¹³³ Monarkia saattoi degeneroitua myös tasavallaksi silloin, kun hallitsija vetäytyi tehtävistään ja jakoi kaiken valtansa muille toimijoille. Henshall 1992, 144 – 145; Richter 2006, 163 – 164.

¹³⁴ Fauques 1759a, 67.

¹³⁵ Fauques 1766?b, 85 – 86.

¹³⁶ Fauques 1759a, 49.

¹³⁷ Fauques 1759a, 39 – 40.

¹³⁸ Mme Sauvesta Fauques 1759a, 75 – 84 ja Fauques 1766?a, 68 – 76; M. de Reffelierestä Fauques 1759a, 95 – 98 ja Fauques 1766?, 86 – 89.

kidutukseen ja salaiseen teloitukseen.¹³⁹ M. de Reffeliereä puolestaan syytettiin Mme de Pompadouria arvostelevien säkeiden kirjoittamisesta. Todisteiden puuttuessa hänet lavastettiin syylliseksi poliisiviranomaisten toimesta ja tuomittiin elinkautiseen vankeusrangaistukseen häkissä, mitä pidettiin kuolemantuomiotakin pahempana rangaistuksena.¹⁴⁰

Fauques syyttää myös Ranskan koko poliittista järjestelmää koko tunnetun maailman despoottisimmaksi.¹⁴¹ Turkki, joka 1700-luvun poliittisissa teorioissa hahmotettiin despotian malliesimerkkinä¹⁴², on Fauquesin mukaan Ranskaa parempi, sillä sen hallinto on sentään suurempi ja rehellisempi despotismissaan. Ranskan despotismi on kätkeyty niin, etteivät alamaiset ymmärrä olevansa despoottisen hallinnon ikeen alla: Ranskan hovioikeudet ja lakijärjestelmät on rakennettu turvaamaan ja piilottamaan kuninkaan despoottista valtaa.¹⁴³

Despotismi-sanan merkitys ja käyttö laajenivat 1750-luvulta lähtien, ja siitä tuli enemmänkin halventava sana, jota käytettiin valtaa pitävien haastamisessa ja kritisoimisessa, ja joka kuvasi enemmän vallan väärinkäyttöä kuin hallinnon muotoa.¹⁴⁴ Samalla siitä tuli myös oikeutus pyrinnöille vastustaa ja kaataa despoottisena pidetty valta.¹⁴⁵ Tällöin despoottiseksi saattoi syyttää ketä tahansa. Tavallista oli ministereiden syyttäminen despoottisiksi¹⁴⁶. Teoksesta *Letter to and from the Countess Du Barry* käy ilmi, että jopa yksityishenkilöitä voi kuvata despooteiksi tai tyranneiksi. Mairobert viittaa kreivi Jean-Baptiste du Barryn väkivaltaisuuden tyranniana¹⁴⁷.

¹³⁹ Fauques 1759a, 75 – 84; Fauques 1766?a, 68 – 76.

¹⁴⁰ Fauques 1759a, 95 – 98; Fauques 1766?, 86 – 89.

¹⁴¹ Fauques 1766?b, 86.

¹⁴² Ks. esim. Beales 2006, 512; Lipsanen 2007, 5.

¹⁴³ Fauques 1766?b, 86 – 88. Ks. myös Fauques 1759b, 101 – 104.

¹⁴⁴ Beales 2006, 512, 515, 518; Henshall 1992, 89 – 91.

¹⁴⁵ Richter 2006, 155.

¹⁴⁶ Ks. esim. Poisson 1766a, 42 – 43, 136.

¹⁴⁷ Mairobert 1779, 21.

Britannian vapautta ihailevissa ja ranskalaista poliittista järjestelmää kritisoivissa Fauquesin teksteissä myös roomalaiskatolinen kirkko on kuvattu despoottisena¹⁴⁸, jopa suoraan rinnastettu Turkin ”luonnottomaan politiikkaan”¹⁴⁹. Fauquesin esittämä kritiikki on kieleltään tyypillistä Ranskan sisäisen opposition ja erityisesti Pariisin parlamentin jansenistasianajajien käyttämää kieltä.¹⁵⁰ Hänen esittämänsä roomalaiskatolisen kirkon vastaiset mielipiteet ovat kuitenkin niin voimakkaita, että on syytä epäillä kirjoittajan olleen hugenotti. Vaikka Fauques kuvaa jansenistien tavoin papiston ja paavin valtaa hyvin negatiivisin sanankääntein ja esittää uhkakuvia siitä, että ulkomaalainen paavi tunkeutuu kirkon valtaoikeuksien kautta Ranskan hallintoon, eivät jansenistit kuitenkaan saa Fauquesia puolelleen. Fauques pitää kiistaa jansenismista merkityksettömänä ja naurettavana ja tuomitsee katolisen kirkon ja uskon ”paavilliseksi taikauksoksi”.¹⁵¹ Ranskan protestanttista uskoa tunnustavat hugenotit joutuivat Ranskassa vainotuiksi, kun heidän uskonnollisen vapautensa turvannut Nantesin edikti kumottiin 1685. Tuolloin suuri joukko hugenotteja pakeni Ranskasta Britanniaan ja Alankomaihin, mutta heitä jäi myös Ranskaan. Hugenoteilla oli keskeinen sija 1700-luvun keskusteluissa uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta ja monarkin vallasta ja roolista. He myös vahvistivat intellektuellin eliitin yhteyksiä Pariisin, Lontoon ja Amsterdamin välillä.¹⁵²

Käsitykset monarkiasta ja monarkin valtaoikeuksista eivät olleet staattisia vaan niistä käytiin kiivasta keskustelua.¹⁵³ Monarkia perustui kuitenkin käsitykselle hallitsijasta lain ylimpänä lähteenä ja puolustajana. Kuninkaan sota- ja ulkopolitiikkaan liittyvät valtaoikeudet olivat vähiten kiisteltyjä. Eniten keskusteltiin monarkin vallasta verotukseen, sillä tähän linkittyivät myös alamaisten perimmäiset oikeudet omaisuuteen.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Ks. esim. Fauques 1759b, 106; Fauques 1766?a, 198; Fauques 1766?b, 91.

¹⁴⁹ Fauques 1766?a, 198.

¹⁵⁰ Ks. esim. Bell 1994, 17, 48, 65, 71, 87, 118.

¹⁵¹ Ks. esim. Fauques 1766?a, 196 – 201.

¹⁵² Simonutti 2007, 65; Van Kley 2006, 140; Popkin & Goldie 2006, 92; Murdoch 2007, 107; Haikala 2002, 114 – 115.

¹⁵³ Ks. esim. Pitkä kiista monarkin ja parlamenttien vallasta ja sen perusteista, joka esitetään laajimmin teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*.

¹⁵⁴ Henshall 1992, 37 – 38, 151, 156 – 158; Shennan 2007, 97; Baker 1990, 38; Major 1994, 170.

Kuninkaan rakastajattarista kirjoitettujen elämäkertojen kautta pyrittiin selvästi vaikuttamaan lukijoiden käsityksiin legitiimistä monarkiasta ja vallalla olevasta poliittisesta järjestelmästä. Kirjoittajat käyttivät hyväkseen vallalla olevia poliittisista teorioista käydyn keskustelun konventioita välittäessään lukijoille mielikuvia Ranskan hallinnosta ja erityisesti monarkin ja parlamenttien vallasta. Varsinkin Fauques käyttää hyväkseen 1700-luvun näkemystä Ranskan ja Britannian poliittisista järjestelmistä toistensa vastakohtina kritisoidessaan Ranskan hallintoa ja monarkiaa sekä pyrkiessään vakiinnuttamaan käsityksen parlamenttien tärkeydestä osana oikeudenmukaista hallintotapaa. Hän käyttää tyypillistä kruunun vastaisen opposition kieltä pyrkiessään antamaan rajoittamattomasta monarkista kuvan itsevaltaisena ja korruptoituneena, despoottisena, ja korostaa itsevaltiaan käyttävän valtaa väärin, ellei jokin taho, mieluiten parlamentti, rajoita hänen valtaansa ja siten ehkäise vallan väärinkäyttöä. Teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* sen sijaan pyritään oikeuttamaan Ludvig XV:n hallintoa kuvailemalla häntä vallalla olevien filosofikuninkaan ja patrioottisen kuninkaan ihannekuvien ominaisuuksien kautta. Teoksessa korostuu nimenomaan perinteinen näkemys politiikasta kuninkaan yksityisasiana. Tämän mielikuvan kautta kirjoittaja kritisoi erityisesti parlamenttien 1700-luvun puolimaissa voimistuvia pyrkimyksiä lisätä ja oikeuttaa valtaansa.

3. HOVI POLIITTISEN JA SOSIAALISEN ELÄMÄN KESKUKSENA

Poliittisen elämän keskus Ranskassa oli kuninkaan hovi Versailles'ssa. Tässä luvussa pyrin tarkastelemaan 1700-luvun käsityksiä hovista, paikasta, jossa maan asioiden konkreettinen hoitaminen tapahtui piilossa alamaisten katseilta, sekä siitä, miten hovin tavat ja politiikat näyttäytyivät aikalaikirjoittajille. Poliittinen kulttuuri ja hallinto keskittyivät henkilökohtaisesti valtaa käyttävän monarkin ympärille, ja perustuivat kuninkaallisille suosionosoituksille, niitä seuraaville kiitollisuuden ja lojaalisuuden osoituksille sekä vastavuoroisille palvelussuhteille. Tässä hovin henkilökohtaisten suhteiden verkostossa myös kuninkaan rakastajattaret olivat näkyvästi läsnä ja käyttivät vaikutusvaltaansa.

3.1 Hovin sisäinen kilpailu

Hovi ei ollut yhtenäinen, kuten Aulikki Moilanen tuo esiin pro gradu -tutkielmassaan ”Kultainen häkki. Aateliston elämä, hierarkia ja ihanteet Versailles'n hovissa herttua Saint-Simonin ja prinsessa Elisabethin kuvaamina, 1692 – 1715” (2004). Itse asiassa hovin hajanaisuus ja jakautuminen valtaryhmiin sekä kuninkaan kyky hallita kilpailevia fraktioita oli olennaista 1700-luvun poliittisessa kulttuurissa¹⁵⁵. 1990-luvulla poliittisen kulttuurin tutkimus onkin kiinnittänyt huomiota juuri näihin kilpaileviin ryhmittymiin. Tärkeitä Ludvig XV:n hovin valtaryhmiä olivat Pariisin parlamenttia tukenut *jansenistipuolue* (*parti janséniste*) ja *hurskas puolue* (*parti dévot*), jonka kannattajat tukivat jakamatonta kuninkaan valtaa ja jesuiittoja.¹⁵⁶ Sekä tutkimuskirjallisuudesta että alkuperäislähteistä ilmenee, ettei kahteen valtaryhmään jakautuminen kuitenkaan ollut aina jyrkkää; yksittäisillä henkilöillä saattoi olla suhteita ja intressejä molempiin valtaryhmiin liittyen. Hovissa oli myös valtaryhmiin sitoutumattomia henkilöitä.¹⁵⁷ Parlamentteja kuninkaallisen hallinnon osana kannattaneeseen hovipuolueeseen kuuluivat muun muassa herttua de Choiseul, Mme de Pompadour sekä ministerit Bernis, Marigny ja Bertin.¹⁵⁸ *Hurskaaseen puolueeseen* puolestaan kuuluivat kuningatar (ryhmittymää onkin toisinaan kutsuttu myös *kuningattaren puolueeksi*), tyttärensä Ranskan prinsessat, kruununprinssi sekä kreivit de Maurepas ja d'Argenson.¹⁵⁹

Memoirs of the Marchioness of Pompadour -teoksen kirjoittaja on varsin varovainen kuvauksissaan hovin sisäisistä riidoista ja vallantavoittelusta. Fauques sen sijaan

¹⁵⁵ Fitzpatrick 2007, 140; Henshall 1992, 64. Alkuperäisaineistossa hovin ryhmiä on kuvattu sanalla *puolue* (*party*), jota kuitenkin en tässä tutkielmassa käytä käsitteen muuttuneen merkityksen vuoksi: 1700-luvun Ranskan hovifraktiot eivät olleet poliittisia puolueita sanan modernissa merkityksessä.

¹⁵⁶ Van Kley 1997, 759, 761; Henshall 1992, 75. Kaiserin mukaan *hurskas puolue* oli omistautunut kuninkaan viettelemistä yrittävien naisten vastustamiselle. Kaiser 1996, 1025.

¹⁵⁷ Ks. esim. Mairobert 1779, 28 – 29 (missä kreivi du Barry kertoo toimittavansa kaksi listaa Mme du Barrylle: toisessa on nimetty kaikki ne hovin henkilöt, jotka kuuluivat de Choiseulin ”puolueeseen”, toisessa kaikki puolueettomat tai de Choiseulin salaiset viholliset). Aristokratian selviytymiskeino 1700-luvulla oli sijoittaa jäseniään vaikeissa tapauksissa kaikkiin vahvoihin valtaryhmiin. Näin perhe kollektiivina selviytyi vaikeista tilanteista aina voittajana. Swann 2007, 181.

¹⁵⁸ Van Kley 1997, 771; Henshall 1992, 75.

¹⁵⁹ Van Kley 1997, 761; Kaiser 1996, 1025; Henshall 1992, 75.

korostaa teoksissaan erityisesti Mme de Pompadourin vastustajia: kreivi de Maurepas, marsalkka d'Etrées, kreivi de Charlois, kreivi d'Argenson ja kreivi de Clermont¹⁶⁰. Sen sijaan Mme du Barryn elämäkerroista välittyy hovin jäsenten ja valtaryhmien kilvoittelu. Mme du Barryn vihollisiksi mainitaan ennen kaikkea voimakas ministeri herttua de Choiseul ja sisarensa herttuatar de Grammont, ja tukijoiksi kansleri Maupeou, ministeri Bertin, herttua d'Aiguillon, kreivitär L'Hopital ja herttua de Richelieu¹⁶¹. Valtaryhmittymät, samoin kuin niihin sitoutumattomat hovin jäsenet, pyrkivät vaikuttamaan kuninkaalliseen poliittiseen päätöksentekoon ja privilegioiden ja suosionosoitusten jakamiseen.

Hovi hierarkioineen ja kilvoitteluineen tarjosi kuninkaalle keinon kontrolloida poliittista eliittiä suosionosoitusten ja patronaattisuhteiden jakamisen kautta. Ihanteellista oli, että kuningas jakaisi hovissaan kunnianosoituksia, arvonimiä, virkoja, rahapalkkioita ja muita etuja suhteellisen tasapuolisesti vahvimpien valtaryhmien välillä estäen siten yhden ryhmittymän nousun hallitsevaan asemaan¹⁶². Hovin hallinnalla oli suuri merkitys kaikkialla Euroopassa 1700-luvulla. Valtaapitävän (oli se sitten monarkki, ministeri tai neuvonantaja) oli kyettävä huomioimaan perinteiset poliittiset, hallinnolliset ja sosiaaliset verkostot sekä niitä ylläpitävät tavat, arvojärjestykset ja perinteet pystyäkseen hallitsemaan tai toteuttamaan reformeja.¹⁶³ Vaikka monarkkia pidettiin kaiken vallan lähteenä, hänen oli neuvoteltava päätöksistään, erityisesti virka- ja kunniapaikoille nimitysten yhteydessä. Ludvig XV:n heikkoutena pidettiin jo 1700-luvulla hänen päättämättömyyttään kilpailevien ryhmien suhteen, mikä aiheutti epävakautta poliittiseen elämään. Teoksessa *Genuine Memoirs of the Countess Dubarre* kuvataan kuninkaan heikkoutena pidettyä päättämättömyyttä ja liiallista varovaisuutta tapauksissa, joissa virkaan tai kunniapaikalle nimitettäväksi on useita ehdokkaita ja näillä kaikilla vaikutusvaltaisia tukijoita. Esimerkiksi vapaana olevaan korkeaan kirkon virkaan vahvoja ehdokkaita oli tarjolla peräti viisi ja heillä kaikilla oli takanaan toinen toistaan vahvempia tukijoita, muun muassa ministeri Bertin, kansleri

¹⁶⁰ Ks. esim. Fauques 1759a, 91; Fauques 1759b, 25, 29; Fauques 1766?a, 104, 182 – 184, 194.

¹⁶¹ Ks. esim. Bécu 1777a, 21 – 22, 25, 32, 40 – 41, 63, 95, 129; Mairobert 1779, 27 – 28, 54 – 56.

¹⁶² Henshall 1992, 39 – 40; Mettam 2007, 136.

¹⁶³ Bregnsbo 2011; Langen 2011.

Maupeou ja Mme du Barry. Kirjoittajan mukaan Ludvig XV ei halunnut suututtaa tai loukata ketään ehdokkaista tai heidän tukijoistaan, ja niin hän valitsi virkaan vanhimman ehdokkaan, jonka korkea ikä antoi muille hakijoille toiveita tämän pikaisesta eläköitymisestä.¹⁶⁴ Vastaavanlaisten paineiden edessä kuningas oli jakaessaan sinisiä nauhoja.¹⁶⁵ Tuolloin Ludvig XV oli kyvytön vahvan päätöksen tekemiseen ja luopui sen sijaan tavanomaisten kunniamerkkien jakamisesta kokonaan.¹⁶⁶

Hovin kilvoittelua dominoivat aatelisperheiden ja -sukujen verkostot. 1700-luvulla kilpailu kiihtyi toisaalta siksi, ettei kuninkaalla näyttänyt olevan kykyä hallita hovin valtaryhmiä, toisaalta siksi, että hallinnon laajenemisen myötä kuningas ei enää voinut valvoa kaikkea poliittista toimintaa henkilökohtaisesti¹⁶⁷. Tämä lisäsi ministerien ja sihteerien valtaa poliittisessa päätöksenteossa. Byrokratisoituminen oli tuonut hoviin ja hallintoon myös paljon uutta eliittiä. *Viitta-aateli* (*robe nobles/noblesse de robe*) oli kasvava ja voimistuva virka-aateli, joka muodostui perinnöllisen hallinnollisen viran ostaneista¹⁶⁸. Uuden virka-aatelin ja vanhojen aatelissukujen eli *miekka-aatelin* (*sword nobles/noblesse d'épée*) välillä oli kilvoittelua ja konflikteja. Erityisesti vanhat, itsetietoiset aatelissuvut tyrmäsivät virka-aatelin näkemykset ja vaateet aateluudesta, eivätkä he tunnustaneet näitä vertaisikseen.¹⁶⁹ Virka-aatelin noususta huolimatta vanhat aatelissuvut pitivät hallussaan tärkeimpiä taloudellisia, diplomaattisia ja kirkon virkoja.¹⁷⁰

Hovi oli vahvasti hierarkkinen. Kunkin henkilön asemaan ja vaikutusmahdollisuuksiin hovissa vaikutti muun muassa sukutausta, varallisuus ja henkilökohtainen maine¹⁷¹. Hierarkia oli tärkeä, sillä virkapaikat ja muut etuudet

¹⁶⁴ Bécu 1777a, 154 – 155.

¹⁶⁵ *Blue ribbands*. Tässä yhteydessä mainittu sininen nauha ja siihen kuuluva risti olivat Pyhän Hengen ritarikunnan (L'ordre du Saint-Espirit/ Order of the Knight of the Holy Spirit) tunnusmerkit.

¹⁶⁶ Bécu 1777b, 346 – 347.

¹⁶⁷ Henshall 1992, 64 – 65. Byrokratisoituminen ja hallintokoneiston laajentuminen alkoi jo 1600-luvulla.

¹⁶⁸ Tämä uusi virka-aateli oli enimmäkseen taustaltaan varakasta keskisäätä. Henshall 1992, 50.

¹⁶⁹ Mettam 2007, 129 – 131.

¹⁷⁰ Henshall 1992, 93; Mettam 2007, 132.

¹⁷¹ Ks. esim. Henshall 1992, 93.

jaettiin sen mukaisesti.¹⁷² Asemaa hovissa pyrittiin säätelemään huolellisesti suunnitelluilla avioliitoilla ja ostetuilla arvonimillä. Jeanne Poissonin varsin vaatimaton sukutausta ja siten asema hovissa oli herättänyt keskustelua ennen kuin majesteetti osti hänelle Pompadourin markiisittaren arvonimen¹⁷³. Avioliittojen tärkeys korostuu myös niissä kertomuksissa, joissa kuvataan kuninkaan rakastajattarien sukulaisten ja perheenjäsenten avioliittojärjestelyjä.¹⁷⁴ Erityisen hyvänä esimerkkinä mainittakoon kreivi Jean-Baptiste du Barryn pojan varakreivi Adolphen avioliittojärjestelyt. Liitto pyrittiin järjestämään jonkun kunniallisen, mutta köyhtyneen aatelissuvun kanssa, sillä du Barryt tarvitsivat hyvän, arvokkaan aatellisen nimen sukuunsa. Du Barry -suvun hieman kyseenalainen asema (joka oli saavutettu vain kuninkaan rakastajattaren kautta) rajoitti kunniallisen morsiamen löytymistä, mutta suvun varallisuus ja yhteys kuninkaaseen kannusti köyhtyneitä aatelissukuja solmimaan liiton. Varakreivi Adolphen puolisoiksi tuli pitkien neuvottelujen jälkeen kaunis, korkea-arvoisen sukutaustan omaava, mutta täysin varaton Mademoiselle de Tournon.¹⁷⁵

3.2 Tuki- ja suojelussuhteet

Tarkoin laskelmoiduilla avioliitoilla pyrittiin muodostamaan sukujen välisiä tuki- ja suojeluverkostoja. Avioliittojen lisäksi tukea tarjosivat patronaatti-klientti -suhteet. Hovi olikin tärkeä patronaattikeskus¹⁷⁶. Muodollisten hallinnollisten instituutioiden rinnalla elikin 1700-luvulla voimakkaana henkilökohtaisiin suhteisiin perustuva patronaatti-klientti -verkosto.¹⁷⁷ Kuninkaalla oli ylin valta nimittää virkamiehet ja jakaa parhaat etuudet.¹⁷⁸ Johtava aateli hovissa vetosi kruunuun saadakseen etuja

¹⁷² Mettam 2007, 140. Ylimpänä hierarkiassa oli kuninkaallinen perhe ja Bourbon-suvun haarat Conti, Condé ja Bourbon-Soisson. Toisena olivat kardinaalit ja ulkomaalaisista kuninkaallisista suvuista tulevat henkilöt, joilla oli ranskalainen aatellisarvo. Kolmantena arvoasteikossa oli Ranskan aatelisto: herttuat, markiisit, kreivit, varakreivit, paronit. Mettam 2007, 141 – 144.

¹⁷³ Poisson 1766a, 5 – 6, 30 – 31, 173; Fauques 1766?a, 54.

¹⁷⁴ Ks. esim. Mme de Pompadourin veljen markiisi de Marignyn avioliiton järjestely: Fauques 1759a, 131; Fauques 1766?a, 152 – 153. Ks. esim. Mme de Pompadourin nuoren tyttären Alexandrinen avioliiton suunnittelu: Fauques 1766?a, 142 – 143.

¹⁷⁵ Bécu 1777b, 306 – 309, 311. Alkuperäisaineistossa varakreiviin viitataan nimellä Adolphus Dubarrè.

¹⁷⁶ Henshall 1992, 154.

¹⁷⁷ Mettam 2007, 134.

¹⁷⁸ Mettam 2007, 134; Henshall 1992, 154.

omille klienteilleen. Palveluitaan vastaan aateli saattoi vaatia klienteiltaan muun muassa rahaa tai muuta tukea omalle asialleen.¹⁷⁹ Hovin ulkopuolisista tukisuhteista erityisen tärkeä oli tieteille ja taiteille myönnetty kuninkaallinen patronaatti. Tämän tuen kautta kruunu varmisti, että taiteet ja tieteet olivat kuninkaan palveluksessa ja valmiit korostamaan kuninkaan, maan ja hovin kunniaa¹⁸⁰. Myös alkuperäisaineistosta nousee esiin erityisesti taiteilijoiden ja erityisesti kirjailijoiden suojeleminen ja tukeminen.¹⁸¹ Teoksessa *Genuine Memoirs of the Countess Dubarre* kuvataan sitä, miten kaikki Ranskan kirjailijat ja jopa filosofit hakeutuivat ”uuden Minervan” Mme du Barryn suojeleukseen heti, kun hänen asemansa hovissa oli vakiintunut.¹⁸² Myös Fauques kirjoittaa Mme de Pompadourin ansaitsevan kiitosta lahjoituksistaan ajattelijoille, kirjailijoille ja vapaiden taiteiden edustajille. Fauques kuitenkin huomauttaa, että tällaiset tuetut taiteilijat palvelivat kruunua ylistämällä teoksissaan kuningasta ja Mme de Pompadouria.¹⁸³ Motiiveista huolimatta taiteiden tukeminen ylipäättään katsottiin eduksi niin kuninkaalle kuin tämän rakastajattarellekin.¹⁸⁴

Tukisuhteet olivat tärkeitä myös hovin sisällä. Tukijat ja suojeelijat, erityisesti korkeassa asemassa olevat, olivat ehdottoman tärkeitä kaikille, jotka halusivat menestyä hovissa; hovin valtataisteluihin kuuluivat olennaisena osana salajuonet ja juonittelut (*cabals*), joilla kilpailevia henkilöitä tukijoihin ja liittolaisiin pyrittiin syrjäyttämään kuninkaallisesta suosioista¹⁸⁵. Patronaattisuhteeseen liittyvä raha oli myös tärkeä kaikille hovissa, sillä korkea-arvoisten odotettiin elävän näyttävästi arvonsa mukaan, oli heillä siihen varaa tai ei.¹⁸⁶ Ilman omia tukijoita hovissa pysyminen oli liki mahdotonta. Erityisesti Mme du Barryn elämäkerroissa kuvaillaan hovin suojeleussuhteita ja vastavuoroisten palvelusten verkostoja. Erityiseksi Mme du Barryn suojeleksen kohteeksi on kuvattu maan raha-asioiden johdossa ollut abbé Terray,

¹⁷⁹ Mettam 2007, 134 – 135.

¹⁸⁰ Fitzpatrick 2006, 135, 141 – 142.

¹⁸¹ Ks. esim. Bécu 1777a, 71 – 73, 99; Fauques 1759b, 68 – 69; Fauques 1766?b, 36 – 38, 54 – 58.

¹⁸² Bécu 1777a, 71 – 73, 99.

¹⁸³ Fauques 1759b, 68 – 69.

¹⁸⁴ Ks. esim. Fauques 1766?b, 36 – 38.

¹⁸⁵ Ks. esim. Poisson 1766a, 195 – 197, 204; Poisson 1766b, 53, 152 – 153; Bécu 1777a, 26 – 28, 40, 87 – 89, 125 – 126, 135 – 137.

¹⁸⁶ Swann 2007, 170.

joka vastineeksi kuninkaan rakastajattaren tarjoamasta suojelusta tuki suojelijaansa rahallisesti¹⁸⁷. Mme du Barryn ja abbé Terrayn suhteesta puhutaan Mairobertin kirjekokoelmassa ystävyys kielellä. Kirjeessä on kuitenkin kyse patronaattiklientti -suhteesta, jossa klientti abbé Terray joutui osoittamaan kiitollisuuttaan ja uskollisuuttaan tukijaansa Mme du Barrya kohtaan ja maksamaan tälle palveluksista:

Madam, the friendship you have been pleased to honour me with, and the kind things you have said of me to your august admirer, make it my duty to shew my gratitude in most particular manner. I have now a design to execute, which I hope will meet with your approbation. [...] I shall advice his Majesty to double your allowance [...]¹⁸⁸

Vastineeksi klienttinsä palveluksista ja kiitollisuudenosoituksista Mme du Barry tarjoaa klientilleen suojelua ja pyytää myös hänelle kruunulta rahallista tukea.¹⁸⁹

Mme du Barryn elämäkerroissa näkyvät selvästi myös lukuisat muut suojelussuhteet. Mme du Barry lupaa avustaa herttua d'Aiguillonia kuninkaallisen vartioston kunniapaikan hankkimisessa ja vastavuoroisesti d'Aiguillon osoittaa kiitollisuuttaan toimimalla varakreivi Adolphen välittäjänä¹⁹⁰. Mme du Barryn myös kuvataan auttaneen d'Aiguillonia tuomioistuimia vastaan. Mme du Barry sai kuninkaan keskeyttämään d'Aiguillonia vastaan käydyn oikeudenkäynnin, ja sai vastalahjaksi paitsi herttua lojaalisuuden ja kiitollisuuden myös ylelliset vaunut.¹⁹¹ Elämäkerroista nousevat esiin myös Mme du Barryn vastustajien strategiat käyttää omia klienttejään rakastajattarta vastaan. Esimerkiksi herttua de Choiseulin kuvataan asettaneen klienttejään Mme du Barryn läheisyyteen kreivittären harhaanjohtamiseksi.¹⁹²

¹⁸⁷ Bécu 1777a, 184; Bécu 1777b, 202, 240 – 242; Mairobert 1779, 48 – 49, 72 – 73, 91.

¹⁸⁸ ”Rouva, ystävyys, jolla olette kunnioittanut minua, ja ystävälliset sanat, joita olette korkearvoiselle ihailijallenne minusta kertonut, tekevät minusta velvollisen osoittamaan kiitollisuutta mitä erityisimmällä tavalla. Minulla on nyt suunnitelma toteutettavana, jonka toivon teidän hyväksyvän. [...] Aion suositella hänen Majesteetilleen teidän määrärahojenne kaksinkertaistamista [...]”. Mairobert 1779, 48.

¹⁸⁹ Mairobert 1779, 49, 73 – 74.

¹⁹⁰ Bécu 1777a, 113.

¹⁹¹ Bécu 1777a, 131 – 134; Mairobert 1779, 50 – 52.

¹⁹² Klienteistä käytetään tällaisissa kuvauksissa alkuperäislähteissä halventavaa nimitystä *creatures* (käytyri/luomus). Ks. esim. Bécu 1777b, 257 – 258.

Mme de Pompadour puolestaan kuvataan erityisesti abbé de Bernis'n suojelijana.¹⁹³ Kuninkaan rakastajattaren tuki on kuvattu niin tärkeäksi, että vaikka de Bernis on esitetty naurettavalla tavalla täysin kyvyttömäksi hoitamaan korkeita virkoja, hän pysyi vallassa vahvan tukijansa Mme de Pompadourin avulla.

[...] the poor Abbot Bernis exactly answered the description which Montaigne has given of those apes, who having with great nimbleness climbed up to the top of a tree, the height they have reached serves only the more to shew their posteriors. – Yet this did not prevent his maintaining the rank he had acquired, so long as he continued to be supported by the same hand which had at first been reached out to lift him to it [...]¹⁹⁴.

Mme de Pompadourin kuvataan nostaneen de Bernis'n täydellisestä köyhyydestä Venetsian lähettilääksi, ministeriksi ja kardinaaliksi, minkä lisäksi Mme de Pompadourin kuvataan hankkineen de Bernis'lle erinäisiä kunnia-arvoja.¹⁹⁵

Tässä kulttuurissa suurimpia paheita olikin kiitämättömyys. Mairobertin teoksessa tämä näkyy erityisesti Mme du Barryn katkerassa kirjeessä herttua d'Aiguillonille¹⁹⁶. Edeltävä kirje kansleri Maupeoulta paljastaa Mme du Barrylle d'Aiguillonin suunnitelleen uuden rakastajattaren esittelemistä kuninkaalliseen vuoteeseen Mme du Barryn tilalle.¹⁹⁷ Mme de Pompadourin elämäkerroista tällaiset tunteet nousevat vielä selvemmin esiin. ”No sooner is a man invested with honour and power, than he studies to cut of the hand which raised him”¹⁹⁸. Erityisen katkera on Mme de Pompadourin ja ”hänen erityisen luomuksensa” abbé de Bernis'n välirikko. Kaikesta Mme de Pompadourin tarjoamasta avusta ja suojelusta huolimatta de Bernis ei ainoastaan jättänyt suojelijansa etuja ajamatta ja apua palkitsematta, vaan myös

¹⁹³ (Anon.) 1760, 58 – 59, 68 – 69; Fauques 1759a, 15; Fauques 1766?a, 210 – 213.

¹⁹⁴ ”[...] poloinen Apotti Bernis vastasi täysin Montaignen antamaa kuvausta noista apinoista, jotka kiivettyään suurella ketteryydellä puun latvaan, tulevat saavuttamansa korkeuden vuoksi vain paljastaneeksi takapuolensa paremmin. – Kuitenkaan tämä ei estänyt häntä säilyttämästä saavuttamaansa arvoasemaa niin kauan, kun tuo käsi, joka ensin oli kurottanut nostamaan hänet, jatkoi hänen tukemistaan [...]”. (Anon.) 1760, 67 – 68.

¹⁹⁵ (Anon.) 1760, 58 – 59, 68 – 69; Fauques 1766?a, 210 – 213.

¹⁹⁶ Mairobert 1779, 156 – 157.

¹⁹⁷ Mairobert 1779, 153 – 155.

¹⁹⁸ ”Niin pian kuin miehelle on annettu kunniaa ja valtaa, hän jo suunnittelee sen käden katkaisemista, joka hänet nosti”. Poisson 1766a, 224; Ks. myös Poisson 1766b, 191.

sortui juonittelemaan tätä vastaan.¹⁹⁹

Aseman säilyttäminen hovissa ei ollut helppoa, sillä se vaati useita tukijoita useilta eri tahoilta. Kuningas oli vahvin tukija, mutta sekään ei aina riittänyt, kuten markiisi Monteynardin erottaminen sotaministeriöstä osoittaa. Tässä Ludvig XV:n sanomana: ”’He must fall,’ said he; ’for he has no friend or protector but me.’”²⁰⁰. Saman kohtalon joutui kokemaan Mme du Barry ja koko du Barry -perhe kuninkaan kuollessa 1774. ”[...] when all hopes of his Majesty were over, [...] broke out into reproaches against the mistress and her family”²⁰¹. Kuninkaan, vahvimman tukijansa, kuoltua du Barry -perhe menetti muut tukijansa ja kaiken valtansa.

3.3 Hovin seremonioiden merkitys

Asemaa hovissa näytettiin, vahvistettiin ja virallistettiin hovin etiketillä ja siihen kuuluvilla rituaaleilla ja juhlallisuuksilla. Julkisilla hengellisillä ja muilla rituaaleilla ja seremonioilla oli syvää poliittista merkitystä²⁰². Suuret seremonialliset tapahtumat yhdistivät hetkellisesti hovin, monarkin, aateliston, papiston, asevoimat ja alamaiset. Hovin seremoniat myös mahdollistivat pääsyn monarkin luo, tai toisaalta, pakottivat aatelin tulemaan hoviin kuninkaan valvovan silmän alle.²⁰³ Tällaisista suurista hovin tapahtumista, jotka velvoittivat julkisiin juhlallisuuksiin, mainitaan alkuperäisaineistossa muun muassa kruununprinssin Burgundyn herttuan syntymä²⁰⁴ sekä Aquitanen herttuan syntymä ja kuolema²⁰⁵. Kirkollisista juhlista erityisesti pääsiäinen oli tärkeä. Myös teoksen *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* -teoksen kirjoittaja huomioi, että pääsiäisseremoniat antoivat kirkonmiehille mahdollisuuden julkisiin saarnoihin, joilla he pyrkivät vahvistamaan omaa valtaansa, esimerkiksi syyllistämällä kuningasta rakkausseikkailuistaan ja kehottamalla häntä

¹⁹⁹ (Anon.) 1760, 79; Fauques 1766?a, 216.

²⁰⁰ ”’Hänen täytyy sortua,’ sanoi hän; ’sillä hänellä ei ole muita ystäviä tai suojelijoita kuin minä.’” Bécu 1777b, 329.

²⁰¹ ”[...] kun kaikki toivo Hänen Majesteettinsa suhteen oli menetetty, puhkesi syytöksiä rakastajatarta ja hänen perhettään vastaan”. Bécu 1777b, 378 – 379.

²⁰² Bucholz 1991, 294.

²⁰³ Bucholz 1991, 294 – 297; Mettam 2007, 145.

²⁰⁴ Poisson 1766b, 34 – 35.

²⁰⁵ Poisson 1766b, 139 – 140, 142, 154 – 155.

katumaan ja karkottamaan virallinen rakastajattarensa luotaan²⁰⁶.

Myös viralliset esittelyt olivat tärkeitä seremonioita. Kuninkaan rakastajattaren asema hovissa oli himoittu ja tavoiteltu, ja sellaisena varsin heikko ennen kuin hänet oli virallisesti esitelty hoville²⁰⁷. Ennen kuin kuningas oli virallisesti vakiinnuttanut rakastajattarensa aseman, *maîtresse en titre*, tai Fauquesin sanoin, ”The King's declared mistress in all the forms”²⁰⁸, sekä osoittanut julkisesti arvostustaan ja kiintymystään tätä kohtaan, rakastajattaren asema oli epävakaa ja muu hovi karttoi häntä oman maineensa ja asemansa menettämisen pelossa. Kuninkaallisten suosionosoitusten lisääntyessä rakastajattaren valta vastaavasti kasvoi ja vahvistui, ja hänen lähelleen pyrki hovin väkeä kiinnostuneena kuninkaan suosikin tarjoamasta tuki- ja suojelussuhteesta.²⁰⁹

Virallisen esittelyn ohella kuninkaan suosiota, mikä pitkälti määritteli kunkin henkilön aseman ja mahdollisuudet hovissa, osoitettiin muun muassa erilaisilla kunnianimityksillä. Hovi oli myös kuninkaan kotitalous, ja kuninkaallisen kotitalouden monet paikat olivat paitsi kunnian merkkejä myös reittejä suosioon, sosiaaliseen nousuun ja vaurauteen²¹⁰. Mme de Pompadourin elämäkerroissa näkyy erityisen hyvin kuningattaren kotitalouteen kuuluvan seuraneidin *Lady of Palace to the Queen/Dame du Palais* -kunniaapaikan tärkeys. Kyseessä oli arvopaikka, joka oli varattu vain kaikkein korkea-arvoisimmille ja jalosukuisimmille naisille.²¹¹ Mme de Pompadour sai kunnian vuonna 1756, mikä aiheutti hänen vaatimattoman sukutaustansa vuoksi kohua hovissa. Kunnia-asema oikeutti Mme de Pompadourin alkuperäislähteiden mukaan pääsyyn kuningattaren seurueeseen ja jakkaraan tai tuoliin, jolla istua kuningattaren läsnä ollessa.²¹²

Asemaa hovissa osoitettiin myös kuninkaan yksityisemmillä juhlilla,

²⁰⁶ Bécu 1777b, 281 – 282, 354. Ks. myös Poisson 1766b, 20 – 23.

²⁰⁷ Bécu 1777a, 28 – 50. Ks. myös Fauques 1766?a, 48; Mairobert 1779, 31 – 33.

²⁰⁸ ”Kaikin muodollisuuksin tunnustettu Kuninkaan rakastajatar”. Fauques 1759a, 53.

²⁰⁹ Ks. esim. Bécu 1777a, 28 – 50, 71; Poisson 1766a, 30 – 34.

²¹⁰ Kleinman 1990, 518 – 522.

²¹¹ Fauques 1759a, 110; Fauques 1766?a, 125 – 126.

²¹² Poisson 1766a, 173; Fauques 1759a, 121 – 122; Fauques 1766?a, 125 – 126, 136; (Anon.) 1760, 13.

kunnianosoituskäynneillä ja kuninkaan matkoilla eri palatseihin. Näitä seremonioita käytettiin myös kuninkaallisen tyytymättömyyden ilmaisuun. Hovissa seurattiin tarkoin sitä, kuka sai etuoikeuden osallistua näihin tilaisuuksiin ja ketä nöyryytettiin sillä, että jätettiin kutsumatta.²¹³

Henkilökohtaisesti ylintä valtaa käyttävän monarkin ympärille keskittynyt hovi oli poliittisten ja sosiaalisten kilvoittelujen keskus, jossa aseman saavuttaminen ja säilyttäminen perustuivat suojelus- ja tukisuhteiden verkostoille, henkilökohtaiselle maineelle ja vastavuoroisille palvelussuhteille. Vahvasti hierarkkisessa hovissa kaikki suosionosoitukset tulivat viime kädessä monarkilta, johon hovin jäsenet pyrkivät vaikuttamaan omien tai klienttensä etujen puolesta. Alkuperäislähteet huomioivat, että rakastajattarella olikin tässä paljon vaikutusvaltaa sen läheisen henkilökohtaisen suhteen kautta, joka hänellä oli monarkkiin. Hovin arvojärjestyksen noudattaminen koettiin kuitenkin tärkeäksi virkapaikkoja ja muita suosionosoituksia jaettaessa. Alkuperäisteosten kirjoittajat reagoivat voimakkaasti tapauksiin, joissa kokevat, että hovin hierarkiaa rikottiin rakastajattaren vaikutuksesta: luonnollisena pidetyn arvojärjestyksen rikkominen koettiin loukkaavana. Suosionosoitusten ja patronaattisuhteiden jakamisen kautta kuninkaalle tarjoutui mahdollisuus hallita hovinsa jäseniä ja sitoa maan laajentuva hallinto henkilökohtaisen suhteen kautta valvontaansa. Tässä Ludvig XV:n ai kuitenkin katsota onnistuneen. Elämäkerroista ilmenee, että suosionosoitusten lisäksi myös seremonioita voitiin käyttää hovin jäsenten toiminnan säätelemisessä. Itsevaltaisenkin monarkin oli siis neuvoteltava päätöksistään hovinsa kanssa ja otettava huomioon perinteiset vallan verkostot ja niitä ylläpitävät tavat. Kuningas näytti vahvalta ja yksin ylintä valtaa käyttävältä vain kun tieto näistä neuvotteluista pysyi Versailles'n hovin seinien sisäpuolella. Seuraavassa luvussa tarkastelen sitä, miten hovia ja hovin sisäisiä asioita koskeva tieto levisi hovin ulkopuolelle ja miten sen leviämistä pyrittiin rajoittamaan.

²¹³ Ks. esim. Bécu 1777a, 138; jossa herttua de Choiseulia nöyryytettiin seremoniallisessa joukkojen katselmuksessa sillä, ettei häntä kutsuttu kuninkaan seurueeseen illalliselle. Kuningas vieraili säännöllisesti eri palatseissa, mm. Fontainebleaussa, Marlissa (Marly), Coiffissa, Compiègnessa, Chantillissa, Lentissä, Trianonissa, St. Germais'ssa ja La Meutessa. Ks. esim. Poisson 1766b, 136 – 137; Fauques 1759b, 123; Bécu 1777a, 29, 68, 82, 85 – 86, 89, 120, 138, 167; Bécu 1777b, 195 – 196, 251 – 253, 283, 340, 373; Mairobert 1779, 24 – 25, 163 – 164.

4. JULKINEN KESKUSTELU JA YLEISEEN MIELIPITEESEEN VAIKUTTAMINEN

1700-luvun julkista keskustelua tarkasteltaessa on hyvä muistaa, että *yleinen mielipide* (*l'opinion publique*), ilmestyi ranskalaisiin keskusteluihin 1700-luvulla. *Yleisö* ilmaantui retorisena keinona jo 1700-luvun alussa jansenismin ympärillä käydyissä kamppailuissa, mutta toden teolla se valjastettiin käyttöön vasta 1700-luvun puolimaissa kruunun ja parlamenttien kiistojen yhteydessä.²¹⁴ Siitä, mikä tämä *yleisö*, jonka mielipiteeseen vedottiin, oli, ei 1700-luvulla ollut selvää käsitystä. Se ei kuitenkaan ollut mikään vanhoista sosiaalisista kategorioista. Enemmänkin yleisöstä muodostui uusi auktoriteettijärjestelmä ja poliittisen legitimitetin pohja, johon alettiin vedota ja jolle vastalauseet esitettiin monarkin sijaan. Yleinen mielipide hahmotettiin 1700-luvun jälkipuoliskolla eräänlaisena tuomioistuimena, joka väistämättä tekisi julkisista asioista oikeita arvioita, jos sille annettaisiin riittävästi tietoa.²¹⁵ Ludvig XVI:n astuessa valtaan esitettiin jo laajasti näkemyksiä, joiden mukaan kuninkaan olisi hallinnossaan konsultoitava yleistä mielipidettä, eikä hänen hallintonsa saanut koskaan toimia sen vastaisesti.²¹⁶

Yleistä mielipidettä tarkastelevaa tutkimusta ja teoriaa ovat hahmotelleet muun muassa Jürgen Habermas, mutta ennen kaikkea Keith Baker, joka teoksessaan *Inventing the French Revolution: essays on French political culture in the eighteenth century* (1990) kiinnittää huomiota erityisesti kielen ja kielenkäytön politisoitumiseen ja uudenlaisen poliittisen yleisön muodostumiseen 1700-luvun kuluessa. Yleisen mielipiteen muodostumisesta ja poliittisesta merkityksestä ei ole täyttä yksimielisyyttä. Muun muassa John Rogister ei tunnista Bakerin hahmottelemaa yleistä mielipidettä poliittisena ilmiönä vielä 1750 - luvulla, koska silloin ei ollut yleistä osallistumista politiikkaan²¹⁷.

²¹⁴ Bell 1994, 3 – 5, 10 – 11, 66, 75, 106; Baker 1990, 167 – 173, 186 – 199; Munck 2002, 199; Gordon 1989, 308; Bell 1992, 920; Jacob 1994, 95; Van Kley 1997, 777; Kaiser 1989 – 1990, 182 – 183.

²¹⁵ Bell 1994 3 – 5, 10 – 12, 83, 85, 128; Baker 1990, 168, 186; Gordon 1992, 892; Gordon 1989, 308, 312; Bell 1992, 914, 920; Kaiser 1989 – 1990, 189 – 191.

²¹⁶ Bell 1994 3 – 5, 10 – 12, 83, 85, 128; Baker 1990, 187; Van Kley 1997, 776; Gordon 1992, 892; Gordon 1989, 316.

²¹⁷ Van Kley 1997, 763.

Keskustelua 1700-luvun yleisestä mielipiteestä ja julkisesta keskustelusta on hämärtänyt teoriakeskustelu *yksityisestä* ja *julkisesta* sekä Habermasin teoksessaan *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society* (1989) esittämä teoria porvarillisesta julkisesta sfääristä. Nämä kaikki, yksityinen, julkinen ja porvarillinen, ovat kuitenkin merkityksellisempiä vasta 1800-luvun kontekstissa. 1700-luvulla jako yksityiseen ja julkiseen oli liukuva²¹⁸.

Vaikka Habermasin teoria porvarillisesta julkisesta sfääristä onkin kritisoitu, sen aiheuttama keskustelu on vähintäänkin osoittanut, ettei 1700-luvun ”yleisö” ollut yksi. Ei voida siis tutkia yhtä 1700-luvun yleistä mielipidettä tai yleisöä, sillä keskusteluissa oli monia yleisöjä, jotka edustivat monia mielipiteitä; keskisäädyn muodostama, vahvistuva yleisö mukaan lukien.

4.1 Tiedonvälitys 1700-luvun Ranskassa

1700-lukua tarkasteltaessa julkisen keskustelun näkökulma nivoutuu erottamattomasti yhteen julkaisutoiminnan ja lukemisen muutoksiin. Lukutaidon ja painetun materiaalin lisääntyminen, tekstien aiheiden monipuolistuminen sekä uudenlainen aatteellinen kulttuuri ja julkinen keskustelu kehittyivät rinnakkain 1700-luvulla²¹⁹. 1700-luvulla ihmiset olivat lukutaitoisempia, lukivat ja ostivat painotuotteita enemmän kuin aiemmin, ja painettuun kulttuuriin ilmestyi uskonnollisten tekstien rinnalle romaaneja, ensyklopedioita, uutislehtiä, pamfletteja, pilakuvia ja erilaisia tieteellisiä ja taiteellisia julkaisuja.²²⁰ Tekstien merkityksen ja käytön muutosta on pidetty niin huomattavana, että monet tutkijat ovat hyväksyneet Rolf Engelsingin teorian 1700-luvulla tapahtuneesta *lukemisen vallankumouksesta*²²¹. Myös Carla Hesse puhuu *painovallankumouksesta* artikkelissaan ”Print culture in the Enlightenment” (2007). Käsitteet ovat ongelmallisia, sillä vaikka ne ehkä

²¹⁸ Munck 2002, 198 – 199.

²¹⁹ Hesse 2007, 369 – 370; Darnton 1971, 94; Darnton 2001, 164 – 165; Munck 2002, 48.

²²⁰ Hesse 2007, 369 – 370; Darnton 1971, 94; Darnton 2001, 164 – 165; Murdoch 2007, 109.

²²¹ Darnton 2001, 164 – 165.

ylikorostavatkin nimenomaan painettujen tekstien merkitystä 1700-luvun julkisessa keskustelussa erityisesti niissä maissa, joissa tekstien painaminen ja myyminen oli tarkoin rajoitettua ja valvottua, ei painotuotteiden määrän räjähdysmäistä kasvua 1700-luvulla voi sivuttaakaan. Hesse huomioikin mainiosti, ettei painotuotteiden markkinoiden kasvaessakaan kirjojen lukeminen ollut mahdollista kaikille: lukutaidon lisäksi vaadittiin varallisuutta ostaa painotuotteita tai maksaa jäsenmaksuja kirjastoihin tai kirjallisuusseuroihin²²².

Robert Darntonin analyysi tuo mielenkiintoisen lisän lukemisen, julkisen keskustelun ja painokulttuurin historiaan artikkeleissaan ”Medemoiselle Bonafon and the private life of Louis XV: communication circuits in the eighteenth-century France” (2004), ”Policing writers in Paris circa 1750” (1984) ja ”An early information society: news and the media in eighteenth-century Paris” (2000). Hänen tarjoamansa näkökulma 1700-luvun ranskalaiseen painokulttuuriin ja julkisen keskustelun luonteeseen toisaalta tuo esiin alueellisia eroja, ja toisaalta korostaa ei-painettujen ja ei-kirjallisten tiedonvälityksen muotojen merkitystä. Erityisesti artikkelissaan ”History of reading” (2001) Darnton korostaa sitä, ettei lukeminen kehittynyt vain yhden, Engelsingin hahmotteleman lukemisen historia yleisen linjan mukaisesti²²³. Hän ei varsinaisesti kiellä Engelsingin *lukemisen ja painamisen vallankumousta*, mutta katsoo sen tapahtuneen Ranskassa vasta 1800-luvulla.²²⁴

Merkittävin teema Darntonin näkemyksessä 1700-luvun Ranskan julkisesta keskustelusta on suullisen tiedonvälityksen korostaminen perustiedonlähteenä kaupungeissakin.²²⁵ Darntonin julkisen keskustelun teorian taustalla on myös Gabriel Tarden yleisen mielipiteen analyysi. Tarden analyysi kohdistuu 1800-luvun Ranskaan ja korostaa sanomalehdistön merkitystä yleisen mielipiteen muodostumisessa. Tarde tulkitsee yleisen mielipiteen syntyneen tekstien painamisen ja lukijoiden keskustelujen lisääntymisen tuloksena. Tämän teorian mukaan painotuotteet, lähinnä päivälehdet uutisineen, tarjosivat puheenaiheet lukevalle ja keskustelevalle yleisölle.

²²² Hesse 2007, 379; Ks. myös Munck 2002, 98.

²²³ Darnton 2001, 159 – 162, 164 – 165.

²²⁴ Darnton 2001, 165.

²²⁵ Darnton 2004, 102, 108 – 111; Darnton 2000, 2.

Ihmiset alkoivat puhua suunnilleen samoista asioista suunnilleen samaan aikaan. Tämä mahdollisti yleisen mielipiteen muodostumisen, mikä puolestaan palasi ihmisten suullisista keskusteluista uudelleen painettuun muotoon.²²⁶ Darnton ei katso Tarden teorian soveltuvan sellaisenaan 1700-luvun Ranskan julkisen keskustelun kontekstiin, mutta ei silti hylkää sitä täydellisesti. Darntonin kritiikki kohdistuu vain sanomalehtiä ja lehdistöä korostaviin näkemyksiin: lehdistö oli vielä sangen kehittymätön 1700-luvun Ranskassa. Uutislehtiä toki oli, mutta tiukka sensuuri sääтели niitä ja esti kirjoittamasta esimerkiksi ajan poliittisista tapahtumista.²²⁷

Darnton korostaa lehdistön sijaan suullisen tiedonvälityksen merkitystä julkisen keskustelun analyysissään. Uutiset olivat hänen mukaansa aluksi hovin sisäistä tietoa tai sisäisiä juoruja, jotka päätyivät yleiseen tietoon, muuttuivat kiertäviksi huhuiksi Pariisin kaduilla ja saivat lopulta kirjallisen, painetun muodon. Tällaiset painetut uutislehdet, tiedotteen, pamfletit ynnä muut sellaiset tiedonmuruset puolestaan levisivät entistä nopeammin entistä laajemmalle. Oli myös todennäköistä, että joku kirjoittaja jopa kokosi näistä kirjankin jonkin tietyn aiheen tiimoilta, esimerkiksi Mairobert Mme du Barrysta anekdoottikokoelman *Anecdotes sur Mme La Comtesse du Barry*.²²⁸

Juorut karkasivat hovin ulkopuolelle esimerkiksi palvelijoiden ja hovimiesten kautta, mutta niitä levitettiin tarkoituksella yleistä mielipidettä valvovien viranomaisten toimesta. Darnton mainitsee motiiveiksi muun muassa halun rikastua toimittamalla himoittuja tietoja hovista sekä vaikutusvaltaisten suojeleminen.²²⁹ Myös Baker huomioi hallinnon omiksi propagandisteikseen palkkaamat kirjoittajat.²³⁰ Kaiser puolestaan ottaa huomioon hovin mahdollisuuden levittää juoruja sisäisten valtakamppailujen välineinä. Hänen tulkintansa mukaan Mme de Pompadourin julkisuuskuva muuttui negatiiviseksi sen jälkeen, kun *parti dévot* käynnisti laajan mustamaalauskampanjan, jonka tarkoituksena oli mobilisoida yleinen mielipide ja näyttää, että myös alamaiset

²²⁶ Darnton 2004, 108 – 111.

²²⁷ Darnton 2004, 109 – 110; Darnton 2000, 2 – 9.

²²⁸ Darnton 2000, 2 – 9; Darnton 2004, 102 – 103.

²²⁹ Darnton 2000, 2; Darnton 2004, 106.

²³⁰ Baker 1990, 59 – 85.

jakoivat kuninkaallisen perheen inhon Mme de Pompadouria kohtaan²³¹.

Tutkimieni rakastajattarien elämäkertoihin onkin jäänyt selviä jälkiä siitä, että juoruja ja huhuja olisi levitetty tarkoituksellisesti hovin sisäisten valtakamppailujen yhteydessä laajemminkin, esimerkiksi poliittisen vastustajan maineen turmelemiseksi. *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* -teos kuvaa tapausta, jossa Pariisissa levisi laajalti kyseenalaista materiaalia Mme du Barrysta. Teoksen kirjoittajan mukaan kyse oli tarkoituksellisesta mustamaalauskampanjasta, jonka taustalla oli Mme du Barryn asemaa tavoitellut herttuatar de Grammont. Herttuattaren kuvataan valjastaneen käyttöönsä veljensä ja liittolaisensa ministeri de Choiseulin valta levittää tietoa:

The power of the minister enabled them to spread an account of the king's new attachment thro' all quarters. Emissaries were sent into every circle, [...] communicated her memoirs thro' the channel of the Police, some anecdotes were inserted [...], and they even went so far, as to have her burlesqued in a variety of ballads that were echoed thro' the capital and provinces²³².

Tarina osoittaa sen, että juoruja osattiin käyttää hyväksi hovin sisäisissä valtakamppailuissa, ja että aikalaiset olivat myös tietoisia tästä. Lainauksesta näkyy myös se, miten juorut lähtivät liikkeelle (tässä tapauksessa hovin salaisten asiamiesten ja poliisiviranomaisten välittämänä), kuinka monissa erilaisissa tiedonvälityksen muodoissa juoruja levitettiin (tiedotteina, muistelmoina, anekdootteina, balladeina) ja kuinka laajalle ne levisivät (pääkaupunkiin ja provinssihin).

²³¹ Kaiser 1996, 1029 – 1030.

²³² ”Ministerin valta mahdollisti sen, että he saattoivat levittää tiedotetta kuninkaan uudesta mielitietystä kaikkialle. Salaisia asiamiehiä lähetettiin kaikkiin piireihin, [...] hänen muistelmiaan välitettiin Poliisin kanavan kautta, joitakin anekdootteja lisättiin [...], ja he menivät jopa niin pitkälle, että antoivat ivata häntä lukuisissa balladeissa, joita toisteltiin läpi pääkaupungin ja provinssien”. Bécu 1777a, 26.

4.2 ”Despotian keino”: julkisen keskustelun rajoitukset

Painamisen, lukemisen ja julkisen keskustelun laajentuessa 1700-luvulla yleinen mielipide ja sitä tukeva kirjoitus- ja julkaisutoiminta alkoivat vaivata henkilöitä vallan huipulla. Ludvig XV:n Ranskassa kirjojen painaminen ja myynti oli tuotu tiukkaan valvontaan; sitä tarkkailivat ja säätelivät niin ennakkosensuuri, sensorit ja poliisiviranomaiset kuin julkaisuprivilegion saaneet painajat ja kirjoittajatkin.²³³ Julkaisutoiminnan lisäksi valvottiin myös yleisiä puheenaiheita kaduilla, puistoissa ja kahviloissa. Poliisiviranomaiset keräsivät raporteiksi vakoojilta saadut tiedot siitä, mitä ihmiset puhuivat yleisillä paikoilla.²³⁴ Huoli julkisen keskustelun ja mielipiteen säätelystä näkyy myös käyttämissäni alkuperäisaineistoissa selvästi, sillä kaikki alkuperäislähteet ottavat kantaa sekä ihmisten suullisiin että kirjallisiin ilmaisuihin. Epäonnistuneiden poliitikkojen ja sotatoimien sekä tunnettujen henkilöiden paheksuttavan käytöksen aiheuttamasta keskustelusta raportoidaan alkuperäislähteissä usein ilmaisuilla ”murmurs”, ”complaints”, ”noise” tai ”loud voice of the public”²³⁵. Myös yleisön suorat mielenilmaukset epäsuosituille henkilöille on kuvattu alkuperäisaineistossa, tässä Mme de Pompadourin kohtaamasta yleisön huutelusta ja avoimista inhon osoituksista:

By this time, all ranks, all classes of the people concurred in one point, the hatred of La Pompadour. The Parisians especially could not forbear giving her the most public marks of it. Whenever she came to Paris, crowds followed her coach, hooting and showering upon her invectives and maledictions²³⁶

²³³ Hesse 2007, 373; Darnton 1971, 98 – 99.

²³⁴ Darnton 2004, 111; Darnton 1984, 25. Ks. myös Fauques 1766?b, 3.

²³⁵ ”mutinaa”, ”valitusta”, ”melua” tai ”yleisön voimakas ääni”. Ks. esim. Fauques 1759a, 70 ”[...] the loud voice of the public [...]”, 75 ”As the occasion was extreamly singular, and made a great noice [...]”; (Anon.) 1760, 55 ”The people however at Paris, were not quite so insensible as he [...], heard a general murmur [...]”; Bécu 1777b, 201 ”[...] murmurs and complaints excited by the table-service of gold [...]”; Bécu 1777a, 144 ”It is natural to suppose that those events did not take place without exciting many murmurs and complaints [...]”; Fauques 1766?a, 61 [...] which occasioned great murmuring among all orders of people[...].

²³⁶ ”Tähän mennessä kaikkien säätyjen ja kaikkien arvoasteiden edustajat olivat samaa mieltä yhdessä asiassa, inhossaan La Pompadouria kohtaan . Erytisesti pariisilaiset eivät voineet pidättyä antamasta siitä hänelle mitä julkisimpia merkkejä. Aina, kun hän tuli Pariisiin, väkijoukot seurasivat hänen vaunujaan, huutaen ja hukuttaen hänet herjauksiin ja kirouksiin”. Fauques 1759 b, 55.

Alkuperäislähteet huomioivat myös pilkkarunojen ja balladien lisääntymisen ja levittämisen, sekä suullisesti että kirjallisesti. Fauques kuvaa pariisilaisten pyrkimyksiä ilmaista tuntojaan Mme de Pompadouria kohtaan tämän ostettua ja uudistettua tunnetun palatsin Hotell d'Evreux'n: ”[...] there were a thousand pasquils, virulent couplets and sarcasms, stuck on the walls of the buildings, expressing the sense of people”²³⁷. Alkuperäislähteistä käy ilmi, että ihmiset keskustelivat ja ilmaisivat mielipiteitään monin keinoin. Elämäkertojen kirjoittajille on myös selvästi ollut tärkeää välittää lukijoilleen mielikuva erityisesti suullisista mielenilmauksista ja yleisistä pariisilaisten tuntemuksista rakastajattaria kohtaan. Kaikki alkuperäislähteet ottavat kantaa myös yleisen keskustelun ja mielipiteen säätelyyn. Tämä näkyy selvimmin niissä kannanotoissa, joita on esitetty sensuurista ja yleistä mielipidettä valvovista viranomaisista.

Ranskassa vahva sensuuri ja valvonta tähtäsi ennen kaikkea vallan huipulla olevien vaikutusvaltaisten suojeluun. Vallitseva poliittinen kulttuuri ja järjestelmä oli herkkä sen huipulla olevien henkilöiden maineen ja kunnian suhteen. Julkista kirjoittelua, lähinnä pamfletteja ja anonyymejä kirjeitä, mutta myös pilkkalauluja, runoja ja pilakuvia käytettiin hovin sisäisten valtakamppailujen aseina. Teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* kuvataan sitä, kuinka hovin jesuiitat palkkasivat taiteilijan asialleen. Taiteilija määrättiin maalamaan pelottava kuvaus helvetistä, jonka oli tarkoitus saada kuningas ajamaan Mme de Pompadour pois hovista²³⁸. Kaikki kritisoivat ilmaukset hovista eivät välttämättä olleet hovin sisältä lähtöisin. Teoksessa *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* mainitaan, että vuoden lopulla oli tavanomaista kirjoittaa hovia arvostelevia riimejä: ”At the close of the year, rhimes are generally made, in which the Court is criticised”²³⁹.

²³⁷ [...] rakennusten seinien oli kiinnitetty tuhansia pilkkakirjoituksia, vihamielisiä riimejä ja ivallisia huomautuksia, jotka ilmaisivat ihmisten tuntoja.” Fauques 1766?a, 59 ; Ks. myös Bécu 1777b, 208 ”A kind of ode was circulated with great privacy”, 268 – 269, 276 ”Some satirical verses were circulated about this time, in which the King and Madam Dubarré, were very severely handled”.

²³⁸ Poisson 1766a, 195 – 197.

²³⁹ ”Tavallisesti vuoden lopulla tehdään hovia kritisoivia runoja”. Bécu 1777b, 268. Kirjoittaja tulkitsee tässä yhteydessä käsiteltyjen runojen taustalla kuitenkin olleen jonkun hovin jäsenen.

Julkisen keskustelun ja hovin intressiryhmien kamppailujen lisääntyessä hyvän maineen ylläpitämisestä tuli entistä tärkeämpää ja entistä vaikeampaa. Pariisin yleisö janoi tietoa ajan tapahtumista ja hovin merkkihenkilöistä²⁴⁰. Ranskassa ei kuitenkaan ollut ennen vallankumousta sallittua kirjoittaa ajan poliittisista tapahtumista, poliittisesta päätöksenteosta tai vaikutusvaltaisista, erityisesti kuninkaallisista. Ainoa keino saada tietoa ajan tapahtumista ja politiikasta olikin juorujen tai kiellettyjen kirjojen kautta. Luvansaaneet uutislehdet, kuten *Gazette de France*²⁴¹, ilmestyivät harvakseltaan, eivätkä sisältäneet juuri muuta kuin virallisia julistuksia tai ilmoituksia hovin seremonioista.²⁴²

Sensuuria kierrettiin monin tavoin. Darnton tutkii artikkelissaan ”Mademoiselle Bonafon and the private life of Louis XV: communication circuits in the eighteenth-century France” (2004) esimerkkejä ranskalaisesta poliittisesta kirjallisuudesta, joka kertoi ja otti kantaa päivän polttaviin tapahtumiin fiktion verhoiltuna. Myös laittomien painajien verkostot levisivät ja vakiintuivat 1720-luvulta lähtien, erityisesti Ranskan syrjäisemmissä provinseissa²⁴³. Sensuuria kierrettiin myös painamalla kirjoja naapurimaissa, kuten Hollannissa, Sveitsissä ja Britanniassa, joissa ennakkosensuuri ei ollut voimassa kuin ajoittain, ja salakuljettamalla kielletyt kirjat sitten Ranskaan. Rangaistukset kiellettyjen kirjojen ja muiden tekstien kirjoittamisesta, painamisesta, myynnistä ja salakuljetuksesta olivat ankaria, mutta kirjojen korkeat myyntihinnat ja kasvava kysyntä kannustivat ottamaan riskin.²⁴⁴ Ranskan parlamenttien sisäisellä oppositiolla oli lisäksi käytössään parlamenttien asianajajien kautta sensuurista vapaa keino julkaista mielipiteitään: *mémoires judiciaires*. Nämä olivat lyhyitä kirjallisia oikeudenkäyntikirjelmia, selontekoja ja argumentteja, jotka oli kirjoitettu oikeudenkäyntiprosessin yhteydessä. Niitä myös painettiin runsaasti ja levitettiin yleisölle, mikä nähtiin keinona suojella asianajajien asiakkaita oikeussalin sisäiseltä juonittelulta. 1700-luvun kuluessa ne politisoituivat voimakkaasti ja niistä tuli parlamentin asianajajien pääasiallinen keino vaikuttaa

²⁴⁰ Darnton 2004, 110.

²⁴¹ *Gazette de France* oli valtion tukema uutislehti, jolla oli poliittisen uutisoinnin monopoli. Munck 2002, 107.

²⁴² Darnton 2004, 109, 120; Munck 2002, 124, 126.

²⁴³ Hesse 2007, 374; Darnton 2004, 107.

²⁴⁴ Hesse 2007, 374; Darnton 2004, 103 – 108; Munck 2002, 85 – 89, 117.

yleiseen mielipiteeseen.²⁴⁵

Alkuperäisteoksissa sensuuriin otetaan kantaa eri tavoin. Teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* kiinnitetään huomiota siihen, että kielletyt kirjat kiinnostivat yleisöä²⁴⁶. Ylipäätään sensuurista nähdään olevan haittaa Ranskan kirjallisen tuotannon alalle, samalla kun Ranskan sensuuri tarjoaa etuja naapurimaiden kirjojen painamiselle ja myynnille.²⁴⁷ Mairobert puolestaan on tuonut sensuurin esiin Mme du Barryn kirjeissä Pariisin johtavalle poliisiviranomaiselle. Kirjeissä muistutetaan poliisia siitä, että heidän tärkein tehtävänsä on kuningasta loukkaavien herjakirjoitusten leviämisen estäminen, ja moititaan kyseistä poliisiviranomaista siitä, ettei hän ole onnistunut tämän tehtävänsä hoitamisessa²⁴⁸.

Fauques ottaa jyrkimmän kannan sensuuriin ja yleistä mielipidettä valvoviin poliisiviranomaisiin. Hän kuvaa sensuuria ja valvontaa despoottiseksi keinoksi, jolla hovi pyrkii tukahduttamaan kaiken itseensä kohdistuvan kritiikin: ”Among the wretched contemptible expedients of despotism, [...] the employment of spies upon its subjects [...]”.²⁴⁹ Vaikka Fauquesin luonnehdinta Ranskan sensuurijärjestelmästä on kieleltään varsin värikäs (taustalla epäilemättä vaikutti ihannekuva englantilaisesta painovapaudesta), nousevat siinä esiin valvonnan keskeiset piirteet, hallinnon yleisen mielipiteen säätelystä tuntema huoli sekä alamaisten kielteinen suhtautuminen vakoilu- ja rajoitustoimiin. Fauques kuvaa kahviloiden ja julkisten paikkojen kuhisevan vakoojia, jotka valvovat, ettei maan asioista puhuta²⁵⁰. Hän huomioi myös maineen tärkeyden vallassa oleville kertoessaan, että kerran levinnyttä huonoa käsitystä ei ollut helppo poistaa.²⁵¹ Yleisen mielipiteen säätelyn kautta Mme de Pompadourin klientiksi kuvattu Pariisin poliisin ylin viranomainen (liutenant-general

²⁴⁵ Bell 1994, 31, 84, 92, 106, 112.

²⁴⁶ Poisson 1766b, 68.

²⁴⁷ Poisson 1766b, 69 – 70.

²⁴⁸ Mairobert 1779, 76 (Mme du Barry moittii poliisiviranomaista siitä, ettei tämä ole onnistunut täysin tukahduttamaan kiertelevää pamflettia *le Gazetteur Cuirasse*), 81 – 82.

²⁴⁹ Despotismin viheliäisten, halveksittavien keinojen joukossa, [...] käyttää vakoojia alamaisiaan vastaan [...]”. Fauques 1766?, 1. Ks. myös Fauques 1759b, 132 – 133; Fauques 1766?b, 1 – 24.

²⁵⁰ Ks. esim. Fauques 1759b, 133; Fauques 1766?b, 10 – 11.

²⁵¹ Fauques 1766?b, 5 – 6.

of police) saattoi myös osoittaa kiitollisuuttaan ja lojaalisuuttaan patronilleen.²⁵² Alamaisten tunteita vakoilusta Fauques kuvaa tarinalla neidosta, joka meni tietämättään naimisiin poliisin vakoojan kanssa. Kun naiselle selvisi, mitä hänen aviomiehensä teki työkseen, hän tuli niin suuren inhon valtaan, että tarinan mukaan tappoi itsensä.²⁵³

Koska kielletyillä kirjoilla oli kysyntää, jotkin alkuperäisteoksista myös markkinoivat itseään kiellettyjen kirjojen maineella. Esimerkiksi *The life of the Marchioness de Pompadour* mainostaa esipuheessa, että Ranskan hovi oli pyrkinyt estämään teoksen ensimmäisen painoksen (eli teoksen *The history of the Marchioness de Pompadour* (1758) tai sen ranskankielisen version) leviämisen, ja että ranskankielinen painos Haagissa oli tukahdutettu täysin²⁵⁴.

Ranskassa vaarallisimpina pidettiin niitä ranskalaisia kirjoittajia, jotka kirjoittivat Ranskan politiikasta ja arvohenkilöistä maan rajojen ulkopuolelta.²⁵⁵ Tästä kertoo esimerkiksi myös laajaa kohua ja äärimmäisiä toimenpiteitä aiheuttanut kiristystapaus 1770-luvulta, joka oli muodostua myös hankalaksi ulkopoliittiseksi kysymykseksi. *The Gazette Cuirasse (Le Gazetier Cuirasse: Ou Anecdotes Scandaleuses De La Cour De France)* -teoksen kirjoittaja, Englantiin paennut Thenevot, Chevalier de la Morande, lähetti kiristyskirjeitä tunnetuille ranskalaisille vaikuttajille ja varakkaille, uhaten julkaista hallussaan olevan skandaalipitoisen anekdoottikokoelman, elleivät asianomaiset lähettäisi hänelle rahaa²⁵⁶. Tapauksen huomioivat molemmat Mme du Barryn elämäkerrat. Kun skandaalikirjan julkaisun estämiseksi apua haettiin Englannin lähettiläältä, tämä kertoi, ettei voinut virallisesti auttaa kiristäjän hiljentämisessä, sillä se olisi rikkonut Englannin lakia. Hän ehdotti kuitenkin epävirallisesti asian hoitamista salassa. Ehdotuksen mukaisesti Moranden perään lähetettiin poliisiviranomaisten joukko, joiden oli tarkoitus kaapata Morande takaisin Ranskan lain ulottuville. Poliisin ja ministerien salajuoni kuitenkin

²⁵² Fauques 1766?b, 7.

²⁵³ Fauques 1766?b, 13 – 14.

²⁵⁴ Fauques 1766?a, Advertisement, 1 -2. Teoksessa kuvattua Haagin painosta ei ole löytynyt ECCOsta tai kansalliskirjastojen tietokannoista.

²⁵⁵ Darnton 1984, 24.

²⁵⁶ Bécu 1777b, 350 – 351; Mairobert 1779, 145 – 147.

epäonnistui, ja poliisit joutuivat itse pakenemaan Englannin lakia.²⁵⁷ *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* -teoksen mukaan lopulta annettiin kaikille Ranskan ulkomailla oleville lähettiläille käsky estää häväistyskirjan julkaisu ja myynti kaikkialla Euroopassa.²⁵⁸ Molempien teosten mukaan kirja saatiin pitkien ja kalliiden neuvottelujen jälkeen ostettua kirjoittajalta.²⁵⁹

4.3 Anekdootit julkisessa keskustelussa

Darntonin julkisen keskustelun analyysi laajentaa perinteisiä käsityksiä siitä, mitä julkinen keskustelu oli ja keitä siihen osallistui. Hänen hahmottelemansa teorian kautta julkisessa keskustelussa saavat merkitystä ja vahvaa poliittista painoarvoa myös sellaiset tiedon ja mielipiteen välittämisen keinot, joita 1900-luvun perinteisessä aate- ja poliittisessa historiassa ei ole pidetty kovin merkittävänä tai luotettavana. Esimerkiksi Quentin Skinner ja Dominick LaCapra, vaikka ovatkin suuresti aate- ja käsitehistoriaa uudistaneet, tarkastelevat aiheitaan varsin perinteisten aineistojen pohjalta. Aate- ja poliittista historiaa ovat pitkään dominoineet toisaalta arkistolähteisiin ja toisaalta tunnettuihin, suuriin valistusajattelijoihin ja heidän teksteihinsä keskittynyt tutkimus.

Kuten mainitsin edellä, Darnton itse kiinnittää huomion fiktion muotoon kirjoitettuihin romaaneihin, jotka peitellysti käsittelevät ajan poliittisia tapahtumia ja henkilöitä vallan huipulla. Muita vastaavia tekstejä voisivat olla pilkkarunot, juomalaulut ja anekdootit, joita uusin poliittisen kulttuurin, yleisen mielipiteen, julkisen keskustelun ja sukupuolen tutkimus hyödyntääkin. Esimerkiksi Karin Sennefelt tutkii artikkelissaan ”Masculinity, sociability and citizenship in Stockholm in the Age of Liberty” 1700-luvun käsityksiä kansalaisuudesta, poliittisesta toiminnasta, yhteisöllisyydestä ja maskuliinisuudesta 1700-luvun poliittisten juomalaulujen ja juomalaulukulttuurin pohjalta. Pilkkarunojen ja pilkkalaulujen analyysi voisi olla 1700-luvun Ranskan julkisen keskustelun ja poliittisen kulttuurin tutkimuksessa valaisevaa.

²⁵⁷ Bécu 1777b, 351 - 352; Mairobert 1779, 147 – 149.

²⁵⁸ Bécu 1777b, 353.

²⁵⁹ Bécu 1777b, 368 - 371; Mairobert 1779, 148 – 149.

Kaikissa käyttämissäni alkuperäislähteissä tuodaan esiin poliittiset, satiiriset ja/tai hovin henkilöiden mainetta loukkaavat pilkkarunot ja värssyt sekä huoli niiden leviämisestä. Teoksessa *The history of the Marchioness de Pompadour* esitetään tapaus, joka kuvaa sitä, millaisia vaaroja ja uhkia riimittelyjen esittämiseen liittyi. Ministeri de Maurepas kuvataan huolimattomasti lausahtamansa pilapuheen uhrina²⁶⁰. De Maurepas'n vitsi kuninkaasta ja Mme de Pompadourista lähtikin leviämään ja sitä toisteltiin innokkaasti. Loukkauksen, parin huolimattoman säkeen, liikkeellelaskijana kreivi de Maurepas menetti suosionsa ja paikkansa hovissa.²⁶¹ Tapausta kuvataan myös teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*. Tässä kreivi de Maurepas on kuitenkin kuvattu tarkoituksellisen pahansuovaksi mustamaalajaksi enemmän kuin huolimattomaksi.²⁶²

Artikkelissaan ”An early information society: news and the media in eighteenth-century Paris” (2000) Darnton sivuaa anekdoottien arvoa ja mahdollisuuksia 1700-luvun julkisen keskustelun tutkimuksessa käsitellessään Mairobertin 1700-luvun Ranskan luetuimpiin kuulunutta kiellettyä kirjaa *Anecdotes sur Mme La Comtesse du Barry*.²⁶³ Darnton korostaa lauluja ja juoruja tehokkaina tiedonvälityksen keinoina. Hän tuo mainiosti esiin sen, kuinka suuri merkitys arvohenkilöistä kerrotuilla skandaalinkäryisillä tarinoilla oli 1700-luvun julkisessa keskustelussa, jossa tiedonvälitys muuten oli tarkkaan rajattua. Tässä artikkelissaan hän ei kuitenkaan hyödynnä analyysinsä täysiä mahdollisuuksia edellä mainittujen tiedonvälityksen lajien suhteen: ne on tuotu esiin enemmänkin vain korostamaan Darntonin näkemystä siitä, ettei 1700-luvun painokulttuurista tai julkisesta keskustelusta puhuttaessa ole tarpeen tai edes suotavaa erottaa suullista ja kirjallista tiedonvälitystä toisistaan.²⁶⁴

²⁶⁰ Fauques 1759a, 91 – 93.

²⁶¹ Fauques 1759a, 91 – 93.

²⁶² Poisson 1766a, 142 – 144.

²⁶³ Darnton 2000, 9 – 10.

²⁶⁴ Darnton 2000.

Anekdootit on usein hylätty perinteisessä tapahtumahistoriaa painottavassa historiantutkimuksessa epäluotettavina historiallisina lähteinä. Darntonin analyysin valossa niiden arvoa ei kuitenkaan voi sivuuttaa. 1700-luku oli anekdoottien kulta-aikaa: suuri osa painoteollisuudesta ja uutisten levittämisestä perustui anekdooteille, varsinkin tiukan sensuurin rajoittamassa Ranskassa²⁶⁵. Myös käyttämäni alkuperäislähteet sisältävät runsaasti anekdootteja, jopa niin paljon, että niitä voi luonnehtia anekdoottikokoelmiksi.

Lionel Gossman on analysoinut anekdootteja artikkelissaan ”Anecdote and history” (2003). Anekdootit ovat (useimmiten) lyhyitä raportteja tai kuvauksia tietyistä yksittäisistä tapahtumista. Ne myös sisältävät sekä suullisia että kirjallisia käytänteitä.²⁶⁶

Anekdootit näyttävät olevan Darntonin hahmotteleman julkisen keskustelun tiivistelmiä kirjallisessa muodossa. Erityisen arvokasta monissa alkuperäisaineistojeni anekdooteissa on se, että ne ovat kommentoituja, ja että niissä on esitetty paitsi kyseinen juoru myös sen aiheuttama reaktio sangen laajasti. Toisinaan on selitetty lukijalle se, mistä anekdootti on saatu, esimerkiksi hovimiehiltä: ”The courtiers, who watched his behaviour on this occasion, reported [...]”²⁶⁷. Maininnalla on ilmeisesti tarkoitettu vakuuttaa lukija anekdootin todenmukaisuudesta. Usein on juorun aiheen lisäksi kuvattu myös sävy, jolla anekdootista puhuttiin tai kuinka voimakkaasti siihen reagoitiin, kun se kierteli Pariisin kaduilla: ”As the occasion was extremely singular, and made a great noise, at the time [...]”²⁶⁸. Elämäkertoihin on liitetty lukijalle usein paitsi itse anekdootti lehtikirjoituksen muodossa, myös julkaistu vastine tähän kirjoitukseen.²⁶⁹

²⁶⁵ Ks. esim. Darnton 2000, 3 – 4.

²⁶⁶ Gossman 2003, 148 – 150.

²⁶⁷ ”Hovimiehet, jotka tarkkailivat hänen käyttäytymistään tämän tilanteen yhteydessä, tiedottivat [...]”. Fauques 1766?b, 179. Kyseinen anekdootti kuvaa sitä, miten kuningas reagoi Mme de Pompadourin hautajaissaattoon: Ludvig XV ei surrut vainajaa, vaan vitsaili saaton kulkiessa ohi. Fauques 1766?b, 179 – 180.

²⁶⁸ ”Koska tapaus oli erittäin poikkeuksellinen ja aiheutti tuohon aikaan suurta hälyä [...]”. Fauques 1759a, 75. Kuvaus yleisön reaktioista Mme Sauven tarinaan.

²⁶⁹ Ks. esim. Bécu 1777b, 291 – 300. Tässä elämäkerrassa on esitetty pitkä julkinen kirjeenvaihto kahden taiteilijan kirjeistä Mme du Barrylle. Yleisöä huvittivat julkiset kirjeet, sillä niistä ensimmäisessä näyttelijätär Mademoiselle Dubois pyytää Mme du Barryä käyttämään valtaansa

Aivan erityisen tapauksen muodostaa Mairobertin teos. Hän on kirjoittanut Mme du Barryn elämän keskeisiä ja yleisöä kiinnostaneita tapahtumia ja anekdootteja kirjeenvaihdon muotoon. Kyseessä lienee kuitenkin harkittu tyyllinen keino: kirjemuotoinen kerronta luo intiimin, henkilökohtaisen tunnelman ja antaa lukijalle tunteen kuvattujen tapahtumien aitoudesta. Ei ole kuitenkaan mitään syytä uskoa, että Mairobertin kirjekokoelman ”kirjeet” olisivat aitoja, vaikka julkiset kirjeet olivatkin 1700-luvun julkiselle keskustelulle tyyppinen piirre. Samoin on luultavaa, etteivät kaikki muissakaan rakastajattarien elämäkertoissa raporteina, julkisina kirjeinä tai lehtikirjoituksina esitetyt siteeraukset olleet todella aitoja. Kyseessä lienee enemmänkin kirjoittajan tyylikeino, tuoda huhuihin ja juoruihin painottuvalle elämäkerralle vakuuttavuutta.

Erilaisia muistioita, lehtikirjoituksia, julkisia kirjeitä ja niin edelleen onkin liitetty elämäkertoihin todella huomattava määrä, erityisesti teokseen *Memoirs of the Marchiones of Pompadour*. Teoksessa on raporttien ja kirjeiden kautta pyritty kuvaamaan ja ottamaan kantaa päivän polttaviin poliittisiin asioihin. Kirjoittaja esittää muun muassa joukon kirjeitä, joilla vedottiin kuninkaaseen uskonnollisen kiistan yhteydessä sekä siteeraa kansleri Maupeoun puheen asian tiimoilta²⁷⁰. Pariisin parlamentin paluuta toimintaan sen oltua hajotettuna uskonnollisen ja perustuslaillisen kiistan vuoksi käsitellään niin ikään kirjeiden kautta: kirjoittaja esittää teoksessaan kuninkaan kirjeen parlamentille, Maupeoun ja parlamentin vastauskirjeen kuninkaalle sekä kirjoittajan huomioita ja selvennyksiä Maopeoun kirjeestä, todeten muun muassa Maopeoun kirjeen olevan loukkaava alistuvasta ja kuuliaisesta sävystä huolimatta.²⁷¹ Kirjeiden ja raporttien kautta esitetään huomioita myös ulkopoliittikan ja erityisesti mahdollisen sodan suhteen. Esimerkiksi Englannin jakobiittien Ranskan hoviin lähettämänä esitetty kirje antaa kuvan Britannian sisäisestä hajanaisuudesta ja kannustaa Ranskaa tukemaan helppona

pakottaakseen tanssija d'Aubervalin avioon Dubois'n kanssa. Jälkimmäisessä kirjeessä d'Auberval puolestaan pyrkii vakuuttamaan Mme du Barryn siitä, että avioituminen olisi huono idea. Molemmista kirjeissä myös paljastetaan intiimejä salaisuuksia molemmista henkilöistä (mm. ongelman tunnistaa Dubois'n aviottoman lapsen isä kaikkien ehdokkaiden joukosta).

²⁷⁰ Poisson 1766b, 81 – 103.

²⁷¹ Poisson 1766b, 168 – 180.

esitettyä Stuartien vallankumousta.²⁷² Laivaston tilasta esitetyt raportit ja muistiot sen sijaan eivät lupaa valoisaa tulevaisuutta Ranskan laivaston rakentamiselle ja Britannian merimahdin haastamiselle.²⁷³

Kaikista elämäkertojen kuvaamista anekdooteista mielenkiintoisimpia ovat kuitenkin ne, joissa kirjoittaja on esittänyt erilaisia tulkintoja juorujen kuvaamien tapahtumien taustalla piilevistä syistä. Pian Mme du Barryn virallisen esittelyn jälkeen hänen ystävänsä ja esittelijänsä kreivitär de Bearn jätti hovin ja naisten välinen yhteydenpito katkesi²⁷⁴. Teoksessa *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* on esitetty kuvaus tästä tapauksesta, jossa lukijalle on myös annettu kopioina kierrellyt jäähyväis- ja kiitoskirje Mme du Barrylta kreivitär de Bearnille. Kirjeen mukaan de Bearn halusi itse vetäytyä hovista ja Mme du Barry kiittolisena ja hyvänä ystävänä päästi hänet lähtemään. Kirjelmä aiheutti kuitenkin välittömästi levittyään paljon keskustelua:

This epistle was the subject of much criticism. Some people declared they could see nothing in it but the good-nature of Madam Dubarrè [...]. Others fancied, they discovered ingratitude, too frequent among courtiers. They said that Madam de Bearn, [...] had displeased the king; and that Madam Dubarrè [...] had sacrificed her without any hesitation²⁷⁵.

Kirjoittaja kertoo yleisön mielipiteen jakautuneen kirjeen suhteen. Toiset tulkitsivat de Bearnin lähdön hovista osoituksena du Barryn hyväsydämyydestä, toiset näkivät kreivittären lähdön taustalla juonittelua, jossa Mme du Barry uhraisi ystävänsä omille intresseilleen kuninkaan miellyttämiseksi. Sen lisäksi, että teoksen kirjoittaja raportoi erilaisista tilanteeseen liittyvistä tulkinnoista, hän myös pohdiskelee kreivi Jean-Baptiste du Barryn osallisuutta kreivitär de Bearnin lähtöön. Kirjoittaja näkee tapahtumassa kreivi Jean-Baptiste du Barryn juonen, jolla de Bearn saatiin pois

²⁷² Poisson 1766a, 68 – 69.

²⁷³ Ks. esim. 1766a, 149 – 152.

²⁷⁴ Bécu 1777a, 68 – 71.

²⁷⁵ ”Tätä kirjettä kritisoitiin paljon. Jotkut vakuuttivat etteivät näe siinä muuta kuin Madam Dubarrèn hyväluontoisuuden [...] Toiset ajattelivat huomanneensa kiittämättömyyttä, joka hovimiesten keskuudessa oli liiankin yleistä. He sanoivat, että Madam de Bearn, [...] oli herättänyt kuninkaan tyytymättömyyden; ja että Madam Dubarrè [...] oli uhrannut hänet hetkeäkään epäröimättä.” Bécu 1777a, 70.

hovista, jottei hän saisi liikaa vaikutusvaltaa Mme du Barryyn.²⁷⁶ Paitsi itse juorun esitleminen myös kuvaus kirjeen leviämisestä ja sen aiheuttamasta keskustelusta kaikkine spekulointeineen osoittavat hyvin sen, että hovin tapahtumista oltiin äärimmäisen kiinnostuneita. Anekdootit ja hovin juorut olivat todellakin keskeinen osa julkista keskustelua 1700-luvun Ranskassa.

Anekdootteja käyttävien teosten kirjoittajat olivat itsekin tietoisia siitä, etteivät heidän käyttämänsä anekdootit välttämättä olleet tosia. Käyttämiensä lähteiden aitoudesta vahvimmin lukijaa vakuuttelee juuri *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* -teoksen alkulause:

[...]not a single fact has been introduced but what was properly authenticated, when it was possible to produce such testimony; and when such could not be had, the Author has treated them accordingly, inserting them only for the pleasure and entertainment of his reader.²⁷⁷

Lähdekriittinen vakuuttelu on enemmänkin ajalle ja lajityypille tyypillinen retorinen keino. Toisinaan kirjoittaja käyttää kyllä anekdootteja ja huhupuheita täysin avoimesti, nimenomaan mainiten niiden olevan anekdootteja²⁷⁸. Ylipäätään sisällöstä on kuitenkin mahdotonta erottaa, mitkä tarinat ovat tarkastettu ja todettu aidoiksi (mikäli näin on edes tehty). Varsinaisten todisteiden sijaan kirjoittaja nojaa tarinoiden aitouden vakuutteluissaan siihen, että yleisö uskoi anekdootin olleen tosi siihen aikaan, kun se kierteli laajemmin; ”[...] the following story, which was generally considered as authentic, both by the court and the city.”²⁷⁹.

²⁷⁶ Bécu 1777a, 70.

²⁷⁷ ”[...] ainoatakaan sellaista seikkaa ei ole käytetty, jota ei olisi asianmukaisesti todennettu, milloin vain sellaisen todistuksen hankkiminen oli mahdollista; ja silloin, kun niiden hankkiminen ei ollut mahdollista, Kirjoittaja on kohdellut tietoja asianmukaisesti, liittäen ne mukaan vain lukijan iloksi ja huvitukseksi.” Bécu 1777a, Advertisement, 1 – 2.

²⁷⁸ Ks. esim. Bécu 1777a, 73 ”An anecdote is related of the Duke of Tremes [...]”, 114 ”The year 1770 was opened with an anecdote [...]”, 187 ”We cannot better conclude those anecdotes at the commencement of the year 1772 [...]”.

²⁷⁹ ”[...] seuraava tarina, jota pidettiin totena sekä hovissa että kaupungissa.” Bécu 1777b, 221. Kyseessä on pitkällisesti kuvattu tapaus, jonka mukaan juutalainen timanttikauppias huijasi Mme du Barrya. Tarinan tarkoitus oli kuvata Mme du Barry himoa rikkauksiin ja koruihin. Bécu 1777b, 221 – 223.

Anekdoottien käyttö kuvatulla tavalla on *la petite histoire* elämäkertojen tyylilajille tyypillistä 1700-luvulla. Tarkoitus oli kirjoittaa sekä opettavaista että viihdyttävää kirjallisuutta, jossa esitetään kuvauksia sekä ajan tapahtumista että tunnettujen henkilöiden luonteesta viihdyttävällä tavalla.²⁸⁰ Tämä tavoite on sanottu myös suoraan *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* -teoksen alkulehdillä:

Whatever reception those Memoirs may meet from an English reader, the Editor would not have attempted to offer it to his perusal, had it not appeared to contain something more important and instructive than a work entirely calculated for the gratification of idle curiosity.²⁸¹

Anekdoottipitoisten elämäkertateosten suurin anti aikalaislukijalle oli siinä, että niiden koettiin paljastavan jotain merkittävää persoonallisuuksista vallan huipulla sekä poliittisista tapahtumista. Kaikista alkuperäislähteistä löytyykin runsaasti henkilökuvauksia ja yksityiskohtaisia luonnehdintoja hovin henkilöistä, koskien niin heidän kykyjään, luonnettaan, mielihalujaan, moraaliaan, tavoitteitaan kuin fyysistä ulkonäköäänkin²⁸².

Gossmanin mukaan yksittäisillä anekdooteilla ja anekdoottikokoelmilla oli merkittävä asema eräänlaisena vastahistoriana, jonka tarkoituksena oli kuvata vallan väärinkäyttöä.²⁸³ Julkisen keskustelun politisoituessa 1700-luvulla anekdootit kuvasivat myös – mutta eivät ainoastaan – vallan väärinkäytöksiä. Hovin kulttuuria ja poliittista järjestelmää kritisoivissa anekdooteissa keskeistä oli muun muassa hovin moraalisen rappion ja juonittelun kuvaaminen. Mairobertin kirjemuotoinen kerronta paljastaa hyvin oletetun virkapaikkojen jakamisen²⁸⁴ sekä juonittelun ja pettämisen

²⁸⁰ Ks. esim. Gordon 1989, 302.

²⁸¹ ”Minkälaisen tahansa vastaanoton Muistelmat saavatkaan englantilaiselta lukijakunnalta, Julkaisija ei olisi yrittänyt tarjota sitä heidän luettavakseen, ellei se olisi vaikuttanut sisältävän jotain tärkeämpää ja valaisevampaa kuin sellainen teos, joka on vain laskelmoitu joutilaan uteliaisuuden tyydyttämiseksi.” Bécu 1777a, advertisement, 2.

²⁸² Ks. esim. Poisson 1766a, 11 – 23: kuvauksia mm. kuninkaasta, kuningattaresta, kruununprinssistä, kuninkaallisen perheen jäsenistä ja tärkeimmistä ministereistä; Fauques 1766?b, 181 – 188 henkilökuva Mme de Pompadourista; (Anon.) 1760, 8 – 13: kuvaus Mme de Pompadourin veljestä, markiisi de Marignysta, 58 – 72: luonnehdinta abbé de Bernis'sta.

²⁸³ Gossman 2003, 151 – 152.

²⁸⁴ Ks. esim. Mairobert 1779, 36 – 37: missä kerrotaan, kuinka Mme du Barry on järjestänyt kreivi de Stainvillen paluun Strasbourgin kaupungin hallintoon; 59 – 60, 61 – 62 ja 63: meriministerin ja sotaministerin paikkojen jakamisesta; 64 – 65: ulkomaan lähettiläiden paikkojen jakamisesta.

kulttuurin hovissa²⁸⁵. Toisaalta anekdootteja voitiin käyttää myös tukemaan vallitsevaa poliittista järjestelmää ja henkilöitä sen huipulla. Tämä näkyy erityisesti teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*, joka on käyttämistäni alkuperäislähteistä eniten rakastajattaren asemaa ja monarkin ehdotonta valtaa tukeva²⁸⁶. Teoksen kirjoittaja ei juuri kuvaile hovin juonitteluja tai valtakamppailuja. Sen sijaan kirjoittaja painottaa enemmänkin ministerien, kuninkaan ja rakastajattaren yhteistyötä, esimerkiksi kuvatessaan toistuvasti herttua de Belle-Isleä Mme de Pompadourin ohjaajaksi politiikan ymmärtämisessä²⁸⁷. Teoksessa korostetaan myös Mme de Pompadourin hyviä tekoja maan ja alamaisten hyväksi, muun muassa suuren kuninkaallisen rahalahjoituksen hankkiminen, jonka avulla joukko nuoria naisia pääsi naimisiin.²⁸⁸ Perimmäisenä tavoitteena hankkeelle lienee ollut väestön lisääminen. Toisaalta Mme de Pompadour kuvataan tärkeänä välittäjänä alamaisten ja kuninkaan välillä. Erityisenä hyväntekijänä Mme de Pompadour kuvataan tapauksessa, jossa hänen kerrotaan välittäneen tiedon Ranskan puolesta sodassa kuolleiden upseerien perheiden taloudellisesta ahdingosta ja lasten hädästä²⁸⁹. Kuningas korjasi epäkohdan heti saatuaan tietää siitä, minkä kerrotaankin aiheuttaneen paljon tyytyväisyyttä valtakunnassa.²⁹⁰

Olivatpa anekdootit todellisiin tapahtumiin pohjautuvia tai eivät, niiden vaikutus julkiseen keskusteluun ja yleisen mielipiteen muodostumiseen oli merkittävä. Anekdootit paljastivat aina aikalaisille jotain merkittävää mielenkiintoa herättelevässä muodossa. Koska anekdootit, juorut ja skandaalinkäryiset tarinat, joita elämäkertojenkin kirjoittajat sisällyttivät teoksiinsa runsaasti, olivat viihdyttäviä ja tunteita herättäviä, ne levisivät yleisön keskuuteen nopeasti ja laajasti myös ihmisten suullisissa keskusteluissa. Kuninkaan virallisista rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat loivat kertomuksen, historiallisen aineksen ja anekdoottien kautta

²⁸⁵ Ks. esim. Mairobert 1779, 153 – 155: missä Maupeou paljastaa viholliselleen Mme du Barrylle herttua d'Aiguillonin pettäneen liittolaisensa ja tukijansa Mme du Barryn.

²⁸⁶ Ks. esim. Poisson 1766a, 202 – 204; Poisson 1766b, 31 – 33.

²⁸⁷ Ks. esim. Poisson 1766a, 28 – 29. Charles Louis Auguste Fouquet, herttua de Belle-Isle (1684 – 1761) oli Ranskan marsalkka ja sotaministeri. Alkuperäisteoksessa häneen viitataan nimellä Marshal Belleisle.

²⁸⁸ Poisson 1766b, 31 – 33.

²⁸⁹ Poisson 1766a, 202 – 204.

²⁹⁰ Poisson 1766a, 204.

lukijalle vahvan mielikuvan vallassa olevien henkilöiden, ja tässä tapauksessa erityisesti rakastajattarien luonteesta ja ominaisuuksista. Ne tarjosivat kuvauksia hovin ja ajan poliittisista tapahtumista sekä henkilöistä hovissa, joista muuten oli mahdotonta saada tietoa tiukan sensuurin ja valvonnan vuoksi. Ne myös mahdollistivat mielipiteen ja kritiikin esittämisen. Nykytutkijalle anekdootit puolestaan paljastavat merkittäviä yksityiskohtia siitä, mitä pidettiin 1700-luvulla esimerkiksi koomisena, soveliaana, säädyllisenä tai röyhkeänä. Vain teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* on pyritty antamaan monarkista hänen rakastajattarestaan ja ministereistään sekä hovista myönteinen kuvaus. Muut alkuperäislähteet sen sijaan luovat lukijalle mielikuvan juonittelevasta hovista, jonka jäsenet osasivat hyödyntää yleistä mielipidettä ja juorujen levittämistä henkilökohtaisissa valtakamppailuissaan.

5. KUNINGAS, RAKASTAJATTARENSA JA VALLANKÄYTTÖ

Hovin hierarkkinen luonne, vallankäyttö ja poliittisen päätöksenteon kiinnittyminen henkilökohtaisten suhteiden kautta vallan huipulle – ennen kaikkea monarkkiin – mahdollistivat poliittisen vallan käytön myös niille hovin jäsenille, joilla ei ollut hallinnollista, taloudellista tai kirkon virkaa. Henkilökohtaisen suhteen kautta ne henkilöt, jotka olivat lähimpänä monarkkia, saivat vahvan aseman vaikuttajina poliittisessa toiminnassa. Näihin kuuluivat kuninkaan lähimmät ministerit ja hovimiehet, kuninkaallinen perhe sekä kuninkaan rakastajattaret. Hovi tarjosi siis myös naisille mahdollisuuden ajaa ennen kaikkea miespuolisten sukulaistensa etuja, mutta myös vakiinnuttaa omaa asemaansa poliittisina toimijoina ja kerätä henkilökohtaista varallisuutta. Tarkastelemisani elämäkerroissa hovin merkittävimmiksi naisiksi nousivat kuninkaan viralliset rakastajattaret, joiden paikasta käytiin kiivasta taistelua²⁹¹.

²⁹¹ Ks. esim. Poisson 1766a, 138 – 139; Poisson 1766b, 53 – 55; Bécu 1777a, 136; Bécu 177b, 257.

Tässä luvussa tarkastelen käsityksiä kuninkaan virallisista rakastajattarista, niin hyvässä kuin pahassakin. Kiinnitän huomiota siihen, miten rakastajattaren valtaa, asemaa ja läsnäoloa hovissa hahmotettiin sekä siihen, miten kuninkaan virallisista rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat osallistuivat 1700-luvun keskusteluun monarkiasta ja vallasta kuninkaan ja hänen rakastajattariensa henkilöiden kautta. Erityinen huomion kohde on se, miten rakastajattarien vaikutusvaltaa kuninkaaseen hahmotettiin 1700-luvulla: miten rakastajattaret vaikuttivat kuninkaaseen ja millaista valtaa he käyttivät.

Rakastajattarista käyty keskustelu kietoutuu laajempaan eurooppalaiseen keskusteluun naisten vallasta²⁹², mutta siihen liittyy myös ns. *pahojen neuvonantajien* teema, joka oli yleiseurooppalainen väline keskusteluissa poliittisesta vallasta ja sen rajoista²⁹³. Rakastajattarista käydyn keskustelun kieli kiinnittyy väistämättä 1700-luvun käsityksiin seksuaalisuudesta ja sukupuolista. Keskustelua värittävät vahvasti myös uskonnolliset motiivit ja moraalikäsitykset.

5.1 Muuttuvat käsitykset sukupuolesta

Miesten ja naisten erojen esittäminen ei ollut uusi ilmiö 1700-luvulla. Keskustelun kieli ja käsitykset sukupuolten erojen perusteista kuitenkin muuttuivat, kun erojen esittäminen maallistui, systematisoitui ja alkoi näyttäytyä tieteellisen auktoriteetin valossa. Uudet käsitykset myös levisivät ja vakiintuivat nopeammin julkisen keskustelun ja painokulttuurin muutosten myötä. Sukupuolten luonnollisina pidettyjä rooleja ja ominaisuuksia käsittelevä kirjallisuus oli suosittua myös populaarissa kulttuurissa²⁹⁴.

Euroopassa esimodernin ajan käsitys miehestä ja naisesta liittyi yhtäältä kristilliseen kuvastoon. Toisaalta antiikin käsitykset lääketieteessä vaikuttivat vahvasti, ennen kaikkea humoraalipatologia ja aristoteelinen malli yhdestä sukupuolesta. Aristoteleen

²⁹² Teemaa käsittelevät mm. Penny Richards Annette Timm & Joshua Sanborn ja Dror Wahrman .

²⁹³ Ks. esim. Langen 2011; Brengsbo 2011.

²⁹⁴ Ks. esim. Wiesner-Hanks 2008, 60 – 62; Shoemaker 1998, 21.

ihmiskuvan mukaan sukupuolia oli vain yksi (mies): naisen sukupuolielimet nähtiin kehittymättöminä ja ruumiin sisään jääneinä versioina miehen sukupuolielimistä. Tämä vaikutti ajan lääketieteellisten teorioiden mukaan myös ruumiinnesteiden tasapainoon, ja siten persoonallisuuden sekä henkisten ja älyllisten piirteiden kehittymiseen. Humoraalipatologia ei menettänyt asemiaan lääketieteessä ennen 1700-luvun loppua.²⁹⁵ Tässäkin mallissa miehillä ja naisilla nähtiin olevan erilaisia luonnollisina ja siten kiistämättöminä pidettyjä ominaisuuksia, hyveitä, paheita, kykyjä ja taipumuksia.

1700-luvun kuluessa vakiintui malli kahdesta biologisesti perustavanlaatuisesti erilaisesta sukupuolisesta olennosta, miehestä ja naisesta.²⁹⁶ Merkittävä tekijä uuden järjestelmän hyväksymisen taustalla oli hermojärjestelmän löytyminen ja käsitykset sen toiminnasta sekä hermostoon liittyvien näkemysten yhdistyminen ns. *tunteellisuuden kulttuuriin*. Hermosto nähtiin keskeisenä paitsi ruumiin fyysiselle toiminnalle myös ihmisen persoonallisuuden kehittymiselle. Siitä tuli sukupuolten erojen selittäjä, joka oli sidottu myös käsityksiin säädyistä: ylemmän säädyn naisilla nähtiin olevan hienostunut hermojärjestelmä, jonka vuoksi he olivat herkempiä ja tunteellisempia (mikä oli 1700-luvulla arvostettu piirre naisissa) mutta myös alttiimpia heikkouksille ja häiriöille.²⁹⁷

Rakastajattarista 1700-luvulla käydyssä keskustelussa kohtasivat eri säätyjen maailmankuvat, ja myös eri säätyjen erilaiset käsitykset sukupuolista rooleineen sekä seksuaalisuudesta. Aatelisto oli sekä Britanniassa että Ranskassa elänyt elämää, jossa naisilla oli olennainen rooli perheen varallisuuden ylläpidossa²⁹⁸. Olipa heillä tärkeä asema politiikassakin, esimerkiksi Britanniassa aatelisnaisten oletettiin toimivan poliittisina neuvonantajina aviomiehilleen sekä osallistuvan poliittisiin kampanjoihin.²⁹⁹

²⁹⁵ Dolan 2003, 13 – 14; Porter 2001, 249 – 250; Wiesner-Hanks 2008, 19 – 22, 35 – 36; Shoemaker 1998, 61 – 62; Harvey 2002, 900 – 901.

²⁹⁶ Rendall 2007, 255 – 256; Harvey 2002, 901; Winston 2005, 271.

²⁹⁷ *Sensibility*. Rendall 2007, 253 – 257; Porter 2002, 82 – 87; Spongberg 2002, 49; Shoemaker 1998, 20, 62.

²⁹⁸ Mettam 2007, 133, 149; Swann 2007, 180; Hicks 2005.

²⁹⁹ Hicks 2005.

Valistusajatteliijoista erityisesti Jean-Jacques Rousseau vahvisti käsityksiä kahdesta luonnollisilta ominaisuuksiltaan erilaisesta, mutta toisiaan täydentävistä sukupuolista, ja kahden erilaisen sukupuolen luonnostaan erilaisista kohtaloista teoksissaan *Emile, ou, De l'Education* (1762) ja *Julie, ou, La Nouvelle Héloïse* (1761).³⁰⁰ 1700-luvulla Rousseau osin kiistellytkin ajatukset vetosivat keskisäädyn edustajiin. Rousseau tuomitsi naisten julkisen roolin hovissa ja salongeissa: hänen näkemyksensä mukaan naiset olivat luonnostaan kotoisia ja riippuvaisia aviomiehen suojelusta.³⁰¹ 1700-luvulla hiljalleen heräilevän keskisäädyn identiteetti oli monissa tapauksissa sidottu sukupuolen ja seksuaalisuuden merkityksiin. Tämä oli näkyvässä jo 1700-luvun Ranskassa, kuten muun muassa Mary Bellhouse osittaa artikkelissaan ”Erotic ’remedy’ prints and the fall of the aristocracy in eighteenth-century France” (1997). Bellhouse on tutkinut paitsi sitä, miten porvarillinen identiteetti rakentui 1700-luvun visuaalisessa kuvastossa myös sitä, miten keskisäädyn uudet käsitykset sukupuolista ja seksuaalisuudesta haastoivat ja kritisoivat aristokratian elämäntyyliä ja maailmankuvaa³⁰².

Uudenlaiset lääketieteeseenkin nojaavat käsitykset sukupuolista luonnollisina pidettyine ominaisuuksineen tarjosivat vähintäänkin uuden kielen, jolla kritisoida 1700-luvun vallalla olevaa järjestelmää ja siinä nähtyjä epäkohtia, ennen kaikkea naisten näkyvän vallankäytön ja seksuaalisuuteen sidottujen moraalikäsitteiden kautta. Kahdesta biologisesti erilaisesta sukupuolesta ja erityisesti tunteellisuudesta sukupuoleen sidoksissa olevana hermostollisena ominaisuutena tuli 1700-luvun kuluessa väline keskusteluissa naisten oikeuksista, mahdollisuuksista, kyvyistä ja vallasta.

³⁰⁰ Wiesner-Hanks 2008, 42; Parry 2007, 229.

³⁰¹ Ks. esim. Jones 1994, 939 – 940; Hicks 2005.

³⁰² Ks. esim. Bellhouse 1997, 682, 684, 689, 694, 705.

5.2 Kuningas ja mies: rakastajattaret kuninkaan tukena

Vaikka kuninkaan virallisista rakastajattarissa ilmiönä oli loppujen lopuksi kyse aviorikoksesta ja moraalisesta rikkomuksesta, on suhtautuminen heidän olemassaoloonsa ylipäätään varsin myönteinen. Kuninkaan rakastajattaria kuvataan toistuvasti luonnollisena, tarvittuna ja historiallisena ilmiönä³⁰³. Erityisesti teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* rakastajattarien läsnäoloa ja asemaa hovissa puolustetaan kuninkaan tarpeiden kautta: ”[...] kings have their troubles both as men and as Princes.”³⁰⁴.

Rakastajattaren tarpeellisuutta ja asemaa ei kyseenalaistettu silloin, kun hän toimi vain kuningasta varten, ajatteli vain hänen parastaan ja oli valmis uhraamaan oman onnensa kuninkaan tai valtakunnan yleisen hyvän puolesta: siis silloin, kun hän täytti naisen (puolison) roolin miehen tukijana ja miellyttäjänä eikä pyrkinyt vaikuttamaan julkisiin asioihin. Tämä korostuu molempien rakastajattarien elämäkerroissa kuninkaan piristämisen ja ilahduttamisen yhteydessä, mikä nähtiinkin rakastajattarien tärkeimpänä tehtävänä³⁰⁵. Kuninkaan viihdyttäminen ja piristäminen oli tärkeää, sillä Ludvig XV on kuvattu rakastajattariensa elämäkerroissa luonnostaan melankoliaan ja synkkämielisyyteen taipuvaisena. Myös tylsistyminen, kyllästyminen ja voimattomuus on mainittu kuninkaan perustavanlaatuisiksi ominaisuuksiksi.³⁰⁶ Nämä kaikki tulkittiin 1700-luvulla lääketieteellisin perustein vaarallisiksi tiloiksi.³⁰⁷

³⁰³ Ks. esim. Poisson 1766a, 5 – 6: missä viitataan mm. Rooman keisareiden rakastajattariin.

³⁰⁴ ”[...] kuninkailla on huolensa niin miehinä kuin Ruhtinainakin.” Poisson 1766a, 249.

³⁰⁵ Ks. esim. Poisson 1766a, 24 – 26, 194; Poisson 1766b, 19, 114, 141, 183 – 184; Fauques 1759a, 54 – 58, 87; Fauques 1759b, 66; Fauques 1766?a, 49 – 53; Bécu 1777a, 84, 131; Bécu 1777b, 198, 216 – 217.

³⁰⁶ *Melancholy, languor, lethargic heaviness, dulness, apathy*. Ks. esim. Poisson 1766a, 23 ”Lewis XV. is naturally of a saturnine turn[...]”; Fauques 1766?b, 2 ”[...] his naturally melancholic turn [...]”; Poisson 1766a, 23 – 25, 194, 197; Poisson 1766b, 19, 109, 117, 182; Fauques 1759b, 66; Fauques 1766?a, 49; Bécu 1777a, 4 – 5; Bécu 1777b, 372 – 373.

³⁰⁷ Ks. esim. Porter 2002, 83 – 85; Marvick 1996, 951, 955; Wiesner-Hanks 2008, 37.

Viihdytystehtävässään rakastajattaret pääsivätkin loistamaan:

Kings have more hours of dulness than other men, from their having early exhausted, the whole chapter of pleasures [...]. By this means before they are half-way through life, few diversions can have the merit of novelty to them. It must be a great genius for invention, that can produce them the satisfaction of it: and a greater one yet that can give to pleasures palled by repetition of enjoyment, the grace of novelty, from the art of constantly varying and reproducing them under a new form, and with higher seasoning. In both these points on novelty and variety, Madam d'Estiolles [Mme d'Étiolles] was sovereignly the King's woman. [...] he [Ludvig XV] could hardly have found another so capable as herself [...].³⁰⁸

Tässä Mme de Pompadour on kuvattu täydellisesti kuninkaalle sopivana naisena, sillä hänellä oli taito keksiä jatkuvasti uusia viihdytyksiä ja varioida vanhoja kuninkaan piristämiseksi. Mme de Pompadouria ylistettiin hänen kyvyistään kertoa tarinoita, laulaa, soittaa ja tanssia³⁰⁹. Tärkein taito oli kuitenkin Mme de Pompadourin kyky huomioida hetki: kyky tunnistaa kunkin hetken tarpeet ja mukautua kuhunkin hetkeen sopivaan käytökseen.³¹⁰

Kuninkaan synkkämielisyyttä käsiteltäessä nousevat esiin myös lääkäreiden neuvot ja mielipiteet, sillä melankolia oli humoraalipatologian mukaan vaikeimpia ja vaarallisimpia mielentiloja.³¹¹ Erityisesti teoksessa *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* vanheneva kuningas esitetään syvästi terveydestään huolestuneena, mikä lisäsi lääkäreiden ja lääketieteellisiin näkemyksiin perustuvien neuvojen vaikutusvaltaa. Kuninkaan melankoliaa pidettiin huolestuttavan vaarallisena, eivätkä lääkärit esimerkiksi suositelleet majesteetin luopuvan kaikista iloista, kuten hän näytti

³⁰⁸ ”Kuninkailla on enemmän ikävyyden hetkiä kuin muilla miehillä, sillä he ovat varhain kuluttaneet loppuun koko joukon huvituksia [...]. Tällä tavoin, ennen kuin he ovat elämänsä puolivälissä, harva viihdyke tuntuu heistä uudelta. Täytyy olla nerokkaan kekseliäs voidakseen tuottaa heille tämän tyydytyksen: ja vielä suurempi nero saadakseen uuvuksiin toistettuihin huvituksiin uutuuden viehkeyttä: taito muutella näitä huvituksia jatkuvasti ja tuottaa niitä uusissa muodoissa, ja entistä syvemmin vivahtein. Sekä tässä uutuudessa että vaihtelevuudessa Madam d'Estiolles [Mme d'Étiolles] oli suvereenisti Kuninkaan nainen. [...] hän [Ludvig XV] olisi tuskin kyennyt löytämään toista yhtä kyvykästä kuin Mme d'Étiolles [...]”. Fauques 1759a, 54 – 55.

³⁰⁹ Fauques 1759a, 56.

³¹⁰ Fauques 1759a, 56.

³¹¹ Ks. esim. Wiesner-Hanks 2008, 37.

tekevän 1768 kuningattaren pitkällisen sairauden aiheuttaman surun vuoksi³¹². Sen sijaan lääkärit suosittelivat uuden rakastajattaren esittelemistä kuninkaalliseen vuoteeseen.³¹³

Memoirs of the Marchioness of Pompadour -teoksessa nousee toistuvasti esiin myös Ludvig XV:n kaipuu syvällisiin ja merkityksellisiin ihmissuhteisiin. Hovin kilvoittelu perustui kuninkaan miellyttämiseen omien etujen ajamiseksi ja vastustajien mustamaalaamiseksi. Aito ja rehellinen ystävyys kuvataankin vaikeasti saavutettavaksi ja tunnistettavaksi:

Lewis XV. would often lament, that he had no friends, and had a thousand times wished to have been a private person, for the sake of cordial friendship and sympathy, to the effects of which Kings are always strangers.³¹⁴

Avioliitot hovissa olivat järjestettyjä. Erityisesti kuninkaallisen perheen avioliitot toimivat maiden ja sukujen liittojen vahvistamisessa ja niiden tärkein tehtävä oli tuottaa laillinen kruununperillinen, turvata dynastian jatkuvuus. Näin ollen aviopuolisoiden välillä ei välttämättä ollut lämpimiä tunteita, läheisyyttä tai toveruutta, rakkaudesta puhumattakaan. Erityisesti Mme de Pompadourin asemaa perustellaan lujan ystävyys kautta ja suhteen intohimoisen ja fyysisen puolen kuihtuminen nähdään ainoastaan hyvänä ja suhdetta ylevöittävä³¹⁵. Taustalla lienevät myös kristilliset näkemyksen lihallisten suhteiden syntyisyydestä.

Vankimman perustelun kuninkaan virallisten rakastajattarien puolesta annetaan Mme de Pompadourin suulla teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*. Rakastajattaria perustellaan välttämättöminä monarkin ja maan edulle. Tässä käytetty kieli nojautuu täysin sukupuolten luonnollisina käsitetyille hyveille ja paheille, mutta siinä huomioidaan myös se paine, jonka ranskalainen poliittinen järjestelmä aiheutti vallan huipulla olevalle kuninkaalle:

³¹² Bécu 1777a, 4 – 5.

³¹³ Bécu 1777a, 4 – 5.

³¹⁴ ”Ludvig XV valitti usein, ettei hänellä ole ystäviä, ja, että hän oli tuhannesti toivonut olevansa yksityinen henkilö, sen sydämellisen ystävyys ja ymmärryksen vuoksi, joiden vaikutukset jäävät aina Kuninkaille tuntemattomiksi.” Poisson 1766a, 250.

³¹⁵ Ks. esim. Poisson 1766a, 171 – 172, 249.

[...] it is an evil both necessary and natural to absolute government. Sovereigns must either have a confident or a mistress; and of the two the state generally suffers most by the former³¹⁶.

Tässä viitataan toisaalta luonnolliseen inhimilliseen tarpeeseen läheisille, merkityksellisille ihmissuhteille, mutta myös tyrmätään miesten kuninkaalle tarjoama ystävyys valtakunnalle vahingollisempana. Perustelu hahmotetaan sekä sukupuolten erilaisten ominaisuuksien että poliittisen järjestelmän ja hovin kulttuurin ominaisuuksien kautta: ”Men in general have ambitious views, which a women does not trouble herself about.”³¹⁷. Mme de Pompadourin suulla annettu näkemys nojaa käsitykseen miessukupuolen paheista, jotka kuninkaan läheisyydessä pääsisivät valloilleen: miehet tavoittelevat pääsyä kuninkaan läheisyyteen ajaakseen omaa etuaan, lisätäkseen omaa valtaansa hallinnossa ja saadakseen vallan jakaa parhaimmat virat omille sukulaisilleen, tukijoilleen ja klienteilleen (creatures).³¹⁸ Naisille nämä miehiset paheet, kunnian- ja vallanhimoiset ominaisuudet, ovat tuntemattomia. ”In short, he [confident] has schemes of grandeur and elevation quite foreign to our sex.”³¹⁹ Näkemystä painotetaan antamalla esimerkkejä tunnetuista kuninkaan läheisistä miespuolisista ystävästä ja ministereistä, jotka hyväksikäyttivät ystävyyssuhdetta, saivat suhteettoman paljon valtaa ja vetivät kuninkaan ja maan kunnian lokaan: esimerkiksi Ludvig XV:n nuoruudenaikainen tukija ja ohjaaja kardinaali Fleury, kunnianhimoiset kardinaalit Richelieu ja Mazarin Ludvig XIV:n aikana ja Puolan kuninkaan suosikki kreivi Bruhl, joka oli noussut herransa yläpuolelle.³²⁰

³¹⁶ ”Se on ehdottoman hallinnon välttämätön ja luonnollinen paha. Hallitsijoilla on oltava joko luotettu ystävä tai rakastajatar; ja näistä kahdesta valtakunta yleensä kärsii enemmän ensin mainitusta.” Poisson 1766a, 38.

³¹⁷ ”Miehillä on tavallisesti kunnianhimoisia suunnitelmia, joilla naiset eivät vaivaa itseään.” Poisson 1766a, 38 – 39.

³¹⁸ Poisson 1766a, 39.

³¹⁹ ”Lyhyesti, hänellä [luotettu ystävä] on suuruuden ja ylenemisen suunnitelmia, jotka ovat sangen tuntemattomia meidän sukupuollemme” Poisson 1766a, 39.

³²⁰ Poisson 1766a, 39 – 40.

5.3 Kuninkaan monet suhteet

1700-luvulla Ludvig XV oli tunnettu rakkausseikkailuistaan. Merkittävää on kuitenkin se, että kuninkaan moniin rakkaussuhteisiin ja rakkausseikkailuihin suhtaudutaan alkuperäisaineistossa varsin myönteisesti, esimerkiksi kuninkaan surumielisyyden ja melankolian helpottamisen kautta: ”In these intervals, life becomes an insupportable burden to him [Ludvig XV]. The enjoyment of a beautiful woman for a while diverts his uneasiness [...]”.³²¹

Rakkaussuhteisiin viitataan useimmiten iloina ja huvituksina.³²² Kuninkaan seksuaalisiin haluihin ja tarpeisiin suhtaudutaan varsin hyväksyvästi. Toistuvia rakkausseikkailuja perustellaan kuninkaan luonnolla (constitution), eikä niitä ole kuvattu kovin moraalittomina: enemmänkin niihin suhtaudutaan kuin huonoon tapaan, joka ensin tuotti kuninkaalle iloa ja mielihyvää, mutta lopulta aiheutti vain katumusta³²³. Miehisellä viriiliydellä oli myös syvempiä poliittisia merkityksiä 1700-luvulla. Käsitykseen maskuliinisuudesta kuului oletus itsenäisyydestä ja viriiliydestä, ja maskuliinisuus puolestaan toimi 1700-luvulla ennakko-oletuksena poliittiselle toimijuudelle.³²⁴

Kaikenlaisten naisten kanssa rakkaussuhteen aloittaminen ei kuitenkaan ollut suotavaa. 1700-luvulla useimmat ihmiset hahmottivat maailmaa perustavanlaatuisesti hierarkkisen sosiaalisen järjestelmän mallin kautta³²⁵. Kuninkaan odotettiin valitsevan virallinen rakastajatar suunnilleen omanarvoistensa ihmisten joukosta, eli hovin korkea-arvoisimpien. Kuninkaan virallisen rakastajattaren puolestaan odotettiin käyttäytyvän ylhäisen arvokkaasti ja esiintyvän tiettyssä, kuninkaallisen rakastajansa arvolle sopivassa loistossa. 1700-luvun maailmankuvan mukaan oli

³²¹ ”Näinä hetkinä elämästä tulee sietämätön taakka hänelle [Ludvig XV]. Kauniin naisen ilo lievittää hänen huoliaan hetkellisesti [...]”. Poisson 1766a, 24.

³²² Ks. esim. Poisson 1766a, 24, 140, 171; Poisson 1766b, 1; Fauques 1766?a, 154, 169; (Anon.) 1760, 76; Bécu 1777a, 1, 4 – 5.

³²³ Ks. esim. Fauques 1759a, 25 ”[...] yielded to the calls of his constitution, which was naturally an amorous one.”; Poisson 1766b, 1, 54, 71.

³²⁴ McCormack 2005, 2, 20; Merrick 1994.

³²⁵ Munck 2002, 195 – 196.

sopimatonta nostaa tähän korkeaan loistoon ja kunniaan henkilöitä, joiden syntyperäinen asema ei ollut riittävän korkea.

Syntyperän alhaisuutta käytettiin sekä Mme de Pompadouria että Mme du Barrya vastaan. Alkuperäisaineistossa Mme de Pompadourin menneisyydestä nostettiin esiin erityisesti se, ettei hänen äitinsä ollut korkea-arvoinen ja se, ettei hänen isästään ollut varmuutta³²⁶. Fauques kirjoittaakin, että erityinen syy kansan inholle Mme de Pompadouria kohtaan oli tämä sopimaton ylellisyys ja loisto, jossa Mme de Pompadour eli, samalla kun arvokkaammat hovin ja kuninkaallisen perheen naiset joutuivat tyytymään vähempään, vain hädin tuskin arvolleen soveliaaseen loistoon:

it was also generally resented that whilst the Queen and the daughters of France were barely allowed for expences suitable to their rank, La Pompadour, with her family, should be wallowing in immense riches [...]³²⁷.

Moinen näyttäytyi aikalaisille ja varsinkin hovin korkea-arvoisille maailman luonnollisen järjestyksen vastaisena. Myös Mme du Barryn äiti kuvataan köyhänä ja alimman säädyn naisena³²⁸. Mme du Barrya vastaan nostettiin myös hänen huhuttu menneisyytensä kurtisaanina.³²⁹ Näillä perusteilla katsottiin, ettei Mme de Pompadourilla tai Mme du Barrylla ollut oikeutta siihen asemaan, jossa he olivat hovissa.

Molempia rakastajattaria kritisoitiin ylenpalttisen loiston yhteydessä myös kruunun varojen tuhlauksesta. Esimerkiksi Mme du Barryn kuvataan saaneen käyttämään itseensä huomattavia määriä rahaa, mikä nähtiin erittäin sopimattomana, sillä Ranskan koettiin olevan syvässä taloudellisessa ahdingossa³³⁰. Ylellisyyden- ja tuhlaailunhalua pidettiin 1700-luvulla erityisesti naisten helmasyntinä, joten on ymmärrettävää, että sen kautta myös haastettiin ja kritisoitiin julkisessa asemassa

³²⁶ Ks. esim. Fauques 1766?a, 1 – 4.

³²⁷ ”Yleisesti paheksuttiin myös sitä, että sillä välin kun Kuningattarelle ja Ranskan tyttärille sallittiin hädin tuskin arvolleen sopivat menot, La Pompadour ja perheensä rypivät valtavissa rikkauksissa [...]”. Fauques 1759b, 57 – 58.

³²⁸ Ks. esim. Mairobert 1779, 1 – 3.

³²⁹ Ks. esim. Mairobert 1779, 4 – 23.

³³⁰ Ks. esim. Bécu 1777b, 224 – 225, 251.

olevia naisia.³³¹

Vaikka yksittäisten rakastajattarien asemaa haastettiin viittaamalla heidän vähäarvoiseen sukutaustaansa, todellinen kritiikki sivaltaa kuitenkin kuninkaan persoonaa. Kuvaamalla kuninkaan suhteita alempien säätyjen naisten kanssa välitettiin samalla kuvaa majesteetista, joka oli unohtanut tärkeät sopivaisuussäännöt ja joka ei noudattanut arvonsa mukaista tyyliä ja makua. Erityisen ankarasti kuningasta tästä arvostelee Fauques.

An interval succeeded, in which the king, no longer attached to any particular mistress, resolved to try the charms of variety; to which he even sacrificed delicacy. He had women brought him, from among all orders of the people, not excluding the lowest, or what they call grizettes.³³²

Hän kuvaa vaihetta kuninkaan elämässä, jolloin Ludvig XV oli päättänyt suhteensa markiisi de Neslen tyttärien kanssa, eikä enää ollut valinnut itselleen vain yhtä rakastajatarta, vaan vietti aikaa monien naisten kanssa - myös alimman säädyn naisten, joita tuotettiin hänelle. Vasta kyllästyttyään tavallisten naisten seuraan ja seuralaisten moninaisuuteen, kuningas otti itselleen uuden virallisen rakastajattaren Madam d'Etiolles'n.³³³

Kuninkaan arvolle sopimaton käytös ja himo alimman säädyn naisiin kuvataankin kuninkaan lopullisen turmion aiheuttajana. Sekä teoksessa *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* että *Letters to and from the Countess Du Barry* kuvataan kuninkaan viimeisiin päiviin liittyvää tarinaa kuninkaan sairastumisesta ja

³³¹ Jones 1994, 943, 946, 948, 963 – 964; Jones 2007, 345 – 346. Rendall 1985, 22. Vrt. *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* -teoksen Mme de Pompadouria puolustava kannanotto: Mme de Pompadouria kuvataan hyveellisenä ja asemaansa oikeutettuna mm. siksi, ettei hän ollut ahne tai himoinnut ylellisyyttä. Ks. esim. Poisson 1766a, The editor's preface, x; Poisson 1766b, 119.

³³² ”Seurasi aika, jolloin kuningas ei ollut enää sitoutunut kehenkään tiettyyn rakastajattareen ja päätti kokeilla moninaisuuden suloutta; tälle hän uhrasi jopa hienotunteisuuden. Hän antoi tuottaa itselleen naisia kaikista säädystä, jättämättä pois edes alinta, tai heitä, joita grizetteiksi kutsutaan.” Fauques 1766?a, 25. Grizette oli nimitys alimman säädyn työläisnaisille.

³³³ Fauques 1766?a, 20 – 38. 1700-luvulla kuninkaan suhde markiisi de Neslen tyttäriin oli tunnettu ja aiheutti kohua, sillä se oli ajan käsitysten mukaan inestinen. Ludvig XV:n kuvattiin ottaneen vuorollaan kaikki markiisi de Neslen tyttäret rakastajattarikseen: kreivitär la Maillyn, markiisitar Vintimille (Vintimiglia), leski Mme La Tournellen (sai herttuatar de Châteauroux'n arvonimen ja tuli Ludvig XV:n ensimmäiseksi viralliseksi rakastajattareksi *maitresse en titre*) ja Mme de Lauraguais'n. Ks. esim. Fauques 1766?a, 20 – 25; Shennan 2007, 144 – 145.

kuolemasta. Molemmissa teoksissa totena esitetyn tarinan mukaan kuningas iski silmänsä kauniiseen alemman säädyn naiseen matkallaan Trianoniin³³⁴. *Geinuine memoirs of the Countess Dubarrè* -teoksen mukaan nainen oli myllärin tytär, Mairobertin mukaan puusepän. Naisen oireilevasta sairaudesta huolimatta hänet esiteltiin kuninkaalliseen vuoteeseen, missä hän tartutti kuninkaaseen tämän kuolemaan johtaneen isorokon.³³⁵

5.4 Pahat neuvonantajat

Pahojen neuvonantajien teema kiinnittyi 1700-luvun julkisessa keskustelussa toisaalta hallinnon kritisoimiseen ja toisaalta monarkin tukemiseen. Hallitsijat eivät tehneet poliittisia päätöksiä yksin tyhjiössä, vaan heidän ympärillään oli joukko ihmisiä, jotka pyrkivät vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon. Kritiikin kohdistuessa monarkin sijaan läheisimpiin tunnettuihin neuvonantajiin (tavallisimmin läheisimmät ministerit talous-, sota- ja ulkoasioiden johdossa, kuningatar ja viralliset rakastajattaret) voitiin suhteellisen turvallisesti kyseenalaistaa poliittista päätöksentekoa ja esittää uudistustoiveita ilman majesteettirikoksen vaaraa. Neuvonantajien arvosteleminen ja heidän kuvaamisensa pahantahtoisina, ahneina ja korruptoituneina todellisiksi syyllisiksi poliittisiin epäkohtiin näyttäytyi itse asiassa kuninkaan auktoriteetin puolustamisena³³⁶.

Pahojen neuvonantajien teema nousee esiin kaikissa alkuperäisteoksissa, mutta niiden kuninkaasta ja rakastajattarista neuvonantajina tässä suhteessa antama kuva on hyvinkin erilainen. Kaikissa elämäkerroissa näkyy vahva tietoisuus pahojen neuvonantajien diskurssista ja siitä, että sitä on käytetty teoksen nimihenkilöä vastaan, esimerkiksi: ”[...] she [Mme du Barry] was considered as the author of the calamities of France.”³³⁷

³³⁴ Bécu 1777b, 373 – 374; Mairobert 1779, 164.

³³⁵ Bécu 1777b, 373 – 374; Mairobert 1779, 164.

³³⁶ Monarkin tahdon vastustaminen ja arvosteleminen näyttäytyi epälojalisuutena hallitsijaa kohtaan kaikkialla Euroopassa 1700-luvulla. Brengsbo 2011, 56 – 58, 59; Langen 2011, 67 – 69, 75 – 76; Goldie 2006, 70 – 71; Henshall 1992, 81, 88.

³³⁷ ”[...] häntä [Mme du Barrya] pidettiin Ranskan suurien onnettomuuksien aiheuttajana.” Bécu 1777a, 156. Ks. myös Fauques 1759b, 132; Poisson 1766a, 34.

Erityisesti teos *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* rakentuu pitkälti vastauksena Mme de Pompadouria vastaan esitetyille syytöksille, Mme de Pompadourin poliittisten kykyjen ja harkinnan sekä neuvojen vilpittömyyden ja pätevyyden todistamiselle ja oikeuttamiselle.³³⁸ Perusteluina esitetään muun muassa tarkka harkinta, hallintohistorian tuntemus, maailmanhistorian opiskelu sekä neuvojen ja ohjauksen hakeminen kokeneilta ministereiltä.³³⁹ Mme De Pompadourista siis rakennettiin vahvasti kuvaa hyvänä, pätevänä neuvonantajana. Teoksessa on kuitenkin vahvasti esillä käsitys hallinnon, maan ja talouden sekaannuksesta. Syytä tähän ei kuitenkaan etsitä monarkin heikkoudesta tai päättämättömyydestä, vaikka kaipuu vahvaan hallitsijaan nouseekin toisinaan esiin, vaan omaa etuaan ajavista ministereistä, jotka johtavat hallitsijaa harhaan ja pyrkivät pimittämään häneltä hyvään päätöksentekoon tarvittua tietoa³⁴⁰.

'Another, and rather worse, inconveniency annexed to the crown, is the impossibility for kings to distinguish honest men from those of a different cast. They are so like each other, as to be generally mistaken; for at court vice and virtue appear in the same colours. [...] When some important choice is to be made, and I [Ludvig XV] have pitched on the person, all France seems to lay their heads together to deceive me. His talents, his merits and virtue, are cried up to me; not one honest man do I meet with in the kingdom to mention a word of any fault of his; they are afraid of incurring the displeasure of him whom I have so recently distinguished by my favour; and to this mean spirited fear they sacrifice both me and the state. [...] A patriot King is the most unhappy mortal under the sun; he has his country's happiness at heart, and is beset by people who cross his good intentions. The ministers are the first in ruining a state, to save themselves the labour of reforming abuses: to leave things as they are, is soonest done [...]'³⁴¹.

³³⁸ Ks. esim. Poisson 1766a, 29 – 45.

³³⁹ Ks. esim. Poisson 1766a, 29.

³⁴⁰ Syytettyinä ovat niin mennet kuin nykyisetkin ministerit ja neuvonantajat. Ks. esim. Poisson 1766a, 36 – 37, 39 – 40, 250 – 255.

³⁴¹ ”’Toinen, ja jopa pahempi, kruunuun kiinnittyvä haitta, on se, että kuninkaiden on mahdotonta erottaa rehelliset miehet niistä, jotka ovat aivan toista maata. He ovat niin toistensa kaltaisia, että menevät yleensä sekaisin; sillä hovissa pahe ja hyve näyttäytyvät samoissa väreissä. [...] Kun täytyy tehdä tärkeitä valintoja, ja minä [Ludvig XV] olen valinnut henkilön, koko Ranska näyttää yhdistyvän minun pettämisekseni. Hänen kykyjään, ansioitaan ja hyveitään ylistetään minulle; en tapaa ainoatakaan rehellistä miestä valtakunnassa, joka mainitsisi sanaakaan hänen vioistaan; he pelkäävät lietsovansa päälleen tämän henkilön tyytymättömyyden, jonka olen vasta suosiollani korottanut; ja tälle matalamieliselle pelolle he uhraavat sekä minut että valtakunnan [...] Patrioottinen kuningas on onnettomin kuolevainen auringon alla; hänen maansa onnellisuus on hänen sydämensä asia, ja hänet on ympäröity ihmisillä, jotka estävät hänen hyvät aikeensa. Ministerit ovat ensimmäisinä tarvelemässä valtakuntaa, säästäessään itseään väärinkäytösten korjaamisen vaivalta: asioiden ennalleen jättäminen on pikimmin tehty [...]’”. Poisson 1766a, 250 – 253.

Nämä sanat on esitetty Ludvig XV:n sanomiksi Mme de Pompadourille. Kuninkaan näkemyksen mukaan itsekkäät, omaa etuaan tavoittelevat ministerit eivät näe vaivaa hallinnon ongelmien ja vallan väärinkäytösten korjaamiseksi. He myös estävät tietoja pimittämällä kuningasta tekemästä uudistuksista ja nimittämällä hyviä ministereitä.³⁴²

Epäkelvoille ministereille annetaan teoksessa myös toinen selitys itsensä Mme de Pompadourin suulla. Tässä Mme de Pompadour ei kiellä valtaansa neuvoa kuningasta ja suositella tälle virkamiehiä nimitettäväksi hallinnon tehtäviin. Huonojen ministerien virheet eivät kuitenkaan ole Mme de Pompadourin vastuulla, sillä hän suosittelisi parempia ministereitä, jos niitä vain Ranskassa olisi:

I [Mme de Pompadour] have been likewise accused of introducing into the ministry persons of no turn for business, ignorant, shallow, and superficial fellows: but where shall I find any other in France? The human mind seems to have been degenerated among us³⁴³.

Muissa Mme de Pompadourin elämäkerroissa vastaavaa rakastajattaren poliittisen neuvonannon puolustusta ei ole esitetty. Mme de Pompadour kuvataan sen sijaan klassisena *pahana neuvonantajana*, joka oli ottanut vääryydellä ja laittomasti itselleen kuninkaan varat³⁴⁴ sekä kuninkaalle kuuluvan korkeimman oikeuden nostaa ministereitä valtaan³⁴⁵. Fauques kiteyttää mainiosti 1700-luvun pahan neuvonantajan keskeiset piirteet Mme de Pompadouriin teoksessa *The history of the Marchioness de Pompadour*:

[...] [Mme de Pompadour] assumed all the authority of a despotic mistress, that gave what motion she pleased to the State-machine. [...] Ministers disgraced, Generals recalled at her imperious nod [...]. In the mean time, this subversion of all order and dignity threw a general languor into the administration of affairs. The subjects of the greatest rank, merit and abilities, were either driven into corners [...]. The consequence of this must

³⁴² Poisson 1766a, 250 – 255.

³⁴³ ”Minuakin [Mme de Pompadour] on syytetty siitä, että olen esitellyt ministereiksi henkilöitä, joilla ei ole kykyä asiainhoitoon, tietämättömiä, matalamielisiä ja pinnallisia jäseniä: mutta mistä Ranskasta löytäisin muunlaisia? Ihmismieli näyttää rappeutuneen keskuudessa Mme” Poisson 1766a, 41.

³⁴⁴ Ks. esim. Fauques 1759a, 63 – 64; Fauques 1766?a, 58, 62.

³⁴⁵ Ks. esim. Fauques 1766?a, 183; Fauques 1766?b, 29 – 30, 120 – 125; (Anon.) 1760, 2 – 3, 41 – 56.

be the filling of the places thus vacant with petty characters [...]³⁴⁶.

Tässä Mme de Pompadour on kuvattu laittomana (despoottisena) valtakunnan hallitsijana, joka yksin päättää ministerien ja kenraalien nimityksistä ja erottamisista. Yksin Mme de Pompadourin syytä on näin ollen myös se, että arvokkaat ja kyvykkäät on ajettu hallinnon hoidosta ja virat täytetty kyvyttömillä – niillä, jotka vain suostuivat alistumaan Mme de Pompadourin valtaan. Näillä kaiken järjestyksen ja arvokkuuden vääristävillä käytännöillä Mme de Pompadourin kuvataan ajaneen koko hallinnon hoito velttouden tilaan.³⁴⁷ Kaiken takana kuvattiin olevan Mme de Pompadourin ahneus. Hänen kerrottiin ottaneen hallinnon virkojen myynti vastuulle, omaksi edukseen ja valtakunnan ilmeiseksi turmioksi: ”France itself seemed to be put up by her [Mme de Pompadour] at auction to the best bidder.”³⁴⁸

Korruptio ja kaaos on myös hyvin tyypillistä luonnehdintaa naisten vallasta 1700-luvulla ja osa diskurssia, jolla naisten valtaa vastustettiin. Valtaa käyttävien naisten nähtiin loukkaavan luonnollista järjestystä ja sen tulkittiin väistämättä johtavan kaaokseen ja sosiaalisen järjestelmän hajoamiseen³⁴⁹: ”[...] when one's affairs are put on so irregular a footing, as such a woman's whim, every thing becomes precarious.”³⁵⁰

Fauques menee syytöksissään niin pitkälle teoksessa *The life of the Marchioness de Pompadour*, että kuvatessaan Mme de Pompadouria kaikkien epäsuosittujen poliitikkojen alkulähteenä, tulkitsee koko sensuuri- ja vakoilujärjestelmän olevan

³⁴⁶ ”[...] [Mme de Pompadour] otti itselleen despoottisen rakastajattaren vallan, jolla ohjasi valtakunnan koneistoa haluamaansa suuntaan. [...] Ministereitä saatettiin epäsuosioon, Kenraaleille annettiin paluukäskeyjä hänen käskävän nyökkäyksensä mukaan [...]. Sillä aikaa kaiken järjestyksen ja arvokkuuden turmeleminen sai hallinnon yleisen saamattomuuden tilaan. Henkilöt, joilla oli korkein asema, saavutukset ja kyvyt, ajettiin joko nurkkaan [...]. Tästä ei voi seurata muuta kuin, että näin vapaaksi jääneet virat täytettiin mitättömillä luonteilla [...]”. Fauques 1759b, 128 – 130.

³⁴⁷ Fauques 1759b, 128 – 130. *Languor* viittaa tässä ehkä enemmänkin voimattomuuteen, kyvyttömyyteen ja rappioon.

³⁴⁸ ”Hän [Mme de Pompadour] näytti asettaneen itse Ranskan huutokaupattavaksi eniten tarjoavalle.” Fauques 1759b, 59.

³⁴⁹ Spongberg 2002, 36 – 37.

³⁵⁰ ”[...] kun asiain hoito on niinkin epäsäännöllisellä pohjalla, kuin tuon naisen oikku, kaikki muuttuu epävarmaksi.” Fauques 1766?a, 192.

Mme de Pompadourin käsialaa.³⁵¹ Fauques esittää, että tämän vääristyneen käytännön nousulle Mme de Pompadourin hallintokaudella oli kaksinainen motiivi. Ensinnäkin sensuuri ja vakoilu palvelivat Mme de Pompadourin tarvetta saada tietoa kaikista pikku tapahtumista ja tarinoista.³⁵² Tätä tietoa Mme de Pompadour käytti lujittaakseen valtaansa sekä kertomalla viihdyttävällä tavalla tarinoita kuninkaalle että käyttämällä hallussaan olevia tietoja ihmisten yksityiselämästä ja perhesalaisuuksista vihollisiaan vastaan.³⁵³ Toiseksi sensuuri ja vakoilu tarjosi Mme de Pompadourille keinon saada tietoonsa vihollistensa henkilöllisyys ja tukahduttaa kuninkaallista auktoriteettia kohtaan esitetty epäkunnioitus.³⁵⁴ Koko vakoojatoimen, vaikka se palvelikin myös ministerien ja valtion asiaa, katsottiin olevan Mme de Pompadourin vallassa.³⁵⁵ Fauques lisää vielä, että tällä inhottavalla sensuuri- ja vakoilutoimella koko maan kirjakauppa uhrattiin rakastajattaren intressien vuoksi, jotta kaikki häntä vastaan suunnattu kirjoittelu saataisiin tukahdutettua.³⁵⁶

Myös Kaiser huomioi sen, että Mme de Pompadourille vihamielinen julkinen yleisö syytti häntä kaikista Ranskan onnettomuuksista ja epäsuosituista politiikoista.³⁵⁷ Tämän arvostelun taustalla saattoi olla halu palauttaa monarkia.³⁵⁸ Kaiser ei kuitenkaan liitä rakastajattareen kohdistuvaa kritiikkiä pahojen neuvonantajien diskurssiin.

5.5 Mme de Pompadourin ja Mme du Barryn erilainen valta

Pahojen neuvonantajien teema paljastaa myös Mme de Pompadourin ja Mme du Barryn erilaisen vallankäytön ja poliittisen osallistumisen. Kuvatessaan vallan väärinkäyttöä elämäkertojen kirjoittajat paljastavat myös sen, millaisissa asioissa rakastajattaret käyttivät valtaa.

³⁵¹ Ks. esim. Fauques 1766?b, 1 – 22.

³⁵² Fauques 1766?b, 1 – 3.

³⁵³ Fauques 1766?b, 3 – 6.

³⁵⁴ Fauques 1766?b, 7, 10 – 11.

³⁵⁵ Fauques 1766?b, 18.

³⁵⁶ Fauques 1766?b, 21 – 22.

³⁵⁷ Kaiser 1996, 1040.

³⁵⁸ Kaiser 1996, 1042.

Teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* ylimmän vallan käyttäjiksi kuvataan kuningas ja hänen ministerinsä: Mme de Pompadour kuvataan kuninkaana tukijaksi, joka oli omalla naisellisella paikallaan hieman syrjässä politiikasta, mutta joka hyvän puolison tavoin antoi kyllä neuvoja kuninkaalle tämän niitä kysyessä. Tämä näkyy selvästi niissä sanamuodoissa, joilla esitetään niitä hetkiä, jolloin Mme de Pompadour osallistui poliittiseen päätöksentekoon. Mme de Pompadour ei *nimittänyt* ketään virkoihin tai *käskenyt*, vaan hän *ehdotti*³⁵⁹ tai *suositteli*³⁶⁰. Samoin hän ei tyrkyttänyt neuvojaan, vaan odotti kuninkaana tekevän aloitteen: kuningas ”kysyi neuvoa moniin asioihin”³⁶¹ tai ”kunnioitti Mme de Pompadouria kysymällä neuvoa”³⁶². Neuvoa Mme de Pompadourilta kysyttiin valtion asioihin, esimerkiksi laivaston suhteen³⁶³. Kuninkaana ja hänen rakastajattarensa kuvataan myös keskustelleen maan asioista ja poliittisista näkemyksistä.³⁶⁴

Nimenomaan Mme de Pompadouria on luonnehdittu pahana neuvonantajana teoksissa *The history of the Marchioness de Pompadour*, *The life of the Marchioness de Pompadour* ja *The history of the Marchioness de Pompadour, mistress to the French king*. Teoksissa kuvataan Mme de Pompadouria juonittelevana ja ahneena tyrannina, joka käytti valtakunnassa ylintä valtaa. Kaikissa Mme de Pompadourin elämäkerroissa kuvataankin markiisittaren osallistuneen julkisesti poliittiseen päätöksentekoon. Esimerkiksi Fauques esittää teoksessa *The life of the Marchioness de Pompadour* anekdootin, jossa esitetään ulkoministeri Paifcex'n kehottaneen Ranskan hovissa olevia ulkomaalaisia ministereitä vierailemaan ”kaikkivoipan markiisittaren” luona niin muodollisesti kuin virallisissakin asioissa³⁶⁵. Samoin Mme de Pompadourin kuvataan käyneen tuttavallista kirjeenvaihtoa Itävallan keisarinnan kanssa ja toimineen Ranskan ja Itävallan liiton järjestäjänä, joka vahvistettiin Marie-Antoinetten ja Ludvig Augustuksen, tulevan Ludvig XVI:n avioliitolla.³⁶⁶ Mme de

³⁵⁹ Ks. esim. Poisson 1766b, 162.

³⁶⁰ Ks. esim. Poisson 1766b, 182.

³⁶¹ Poisson 1766b, 240.

³⁶² Poisson 1766b, 60.

³⁶³ Poisson 1766b, 60.

³⁶⁴ Ks. esim. Poisson 1766a, 216 ”We often had little debates about government [...]”; Poisson 1766b, 243: kuninkaana ja Mme de Pompadourin keskustelusta sodasta Englantia vastaan.

³⁶⁵ Fauques 1766?a, 111 – 112.

³⁶⁶ Fauques 1766?a, 112, 119 – 120.

Pompadourin kerrotaan olleen mukana myös rauhanneuvotteluissa.³⁶⁷

Mme de Pompadourin siis kuvattiin aktiivisesti osallistuneen siihen ulkomaan- ja julkisten asioiden hoitoon, jota 1700-luvullakin nimitettiin politiikaksi. Pajojen neuvonantajien teeman ja rakastajattarien vallankäytön teeman puitteissa Mme du Barryn elämäkerrat tarjoavat hyvin erilaisen kuvan. Kuten Mme de Pompadourin elämäkerroissa, pois lukien *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*, myös Mme du Barryn elämäkerroissa kuvataan maan korkeimman vallan käyttäjäksi joku muu kuin kuningas. Teokset välittävät kuvaa heikosta, pelokkaasta ja täysin manipuloitavissa olevasta kuninkaasta. Mme du Barry on kiistämättä kuvattu vallan väärinkäyttäjänä, mutta hänen lisäksi pahoiksi neuvonantajiksi on asetettu myös kuninkaan lähimmät ministerit³⁶⁸. Erityistä on kuitenkin se, ettei Mme du Barrya esitetä itse aktiivisena neuvonantajana ja poliittisena toimijana vaan hänet on kuvattu ennen kaikkea Jean-Baptiste du Barryn, herttua d'Aiguillonin, kansleri Maupeoun ja abbé Terrayn vallankäytön ja pyrkimysten välineenä³⁶⁹. Mme du Barry on siis itsekin täysin manipuloitavissa oleva käsikassara, jonka kautta edellä mainituilla miehillä oli reitti vaikuttaa kuninkaaseen ja suora pääsy poliittiseen vaikuttamiseen ja kruunun rahavaroihin. Tämä saattoikin olla vielä vaarallisempaa. Nyt valtakunnan asioita ei enää hallinnutkaan tunteellinen ja oikukas, mutta pinnallinen nainen, jonka tavoitteet liittyivät lähinnä loistoon, koreiluun ja pukuihin. Sen sijaan hallinnon suuntaa ohjasivat määrätietoisesti kunnianhimoiset miehet Mme du Barryn takana.

Mme du Barry esitetään toistuvasti kyvyttömänä ja haluttomana poliittiseen toimintaan tai edes oman erityisasemansa täydelliseen hyödyntämiseen: ”The Lady [Mme du Barry] had none of those talents for intrigue that her situation demanded.”³⁷⁰ ”Politics were not her taste; she found more pleasure in her

³⁶⁷ Ks. esim. Fauques 1766?b, 152. Mme de Pompadour oli aktiivinen vaikuttaja ulkopoliitikassa. Seitsenvuotisen sodan päättyminen Pariisiin sopimukseen 1763 päätti Mme de Pompadourin julkisen uran. Shennan 2007, 148.

³⁶⁸ Mm. Choiseul. Ks. esim. Bécu 1777a, 21.

³⁶⁹ Ks. esim. Bécu 1777a, 16 – 19, 100 – 101, 140 – 141, 157, 163 – 165; Bécu 1777b, 227; Mairobert 1779, 25 – 27, 28 – 30, 32, 34 – 35, 64 – 66, 66 – 68, 78 – 79, 101 – 103.

³⁷⁰ Rouvalla [Mme Du Barry] ei ollut ainoatakaan noista juonittelun taidoista, joita hänen tilanteensa vaati.” Bécu 1777a, 16.

endeavours to amuse the Sovereign.”³⁷¹. Tämä innottomuus politiikkaan oli ehdottomasti hyve Mme du Barrylle. Mme du Barryn hyveeksi katsottiin myös kyky seurata annettuja ohjeita. Niinpä hänen tukijansa Kreivi Jean-Baptiste du Barry järjesti kuninkaan rakastajattaren lähelle sisarensa, joka ohjeisti ja manipuloi Mme du Barrya toimimaan du Barry -perheen etujen mukaisesti. Kreivi du Barry myös neuvoi ja valvoi Mme du Barrya tiheän kirjeenvaihdon kautta.³⁷²

Kansleri Maopeoun, herttua d'Aiguillonin ja abbé Terrayn puolestaan kuvataan manipuloineen Mme du Barrya imartelemalla, pelottelemalla ja lietsomalla rakastajattaren haaveita avioliitosta Ludvig XV:n kanssa.³⁷³ Mme du Barrya peloteltiin muun muassa vakuuttamalla hänelle, ettei hän olisi turvassa niin kauan kuin herttua de Choiseul olisi hovissa.³⁷⁴ Mme du Barryn avioliittohaaveita ruokkiessaan kaikkien miesten kuvataan olleen tietoisia siitä, että avioliitto oli todellisuudessa mahdoton toteuttaa.³⁷⁵

5.6 ”Orjamainen kuningas”

Alkuperäisaineistossa kärkevin naisten valtaa ja poliittista järjestelmää vastaan esitetty kritiikki nousee esiin tarkasteltaessa sitä valtaa, jonka rakastajattarilla nähtiin olevan kuninkaaseen. Kuninkaan rakastajattaria ja heidän asemaansa puolustettiin kuninkaan tarpeiden täyttämisen ja kuninkaan henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kautta. Tässä oli kuitenkin elämäkertojen kirjoittajien mukaan selvä, hyvän maun mukainen raja. Sekä Mme de Pompadouria että Mme du Barrya on kuvattu myös viihdytystaitonsa hyväksikäyttäjänä. Esimerkiksi Fauques kuvaa teoksessaan *The life of the Marchioness de Pompadour*, että markiisittarella oli hallussaan salainen tieto, jota hän käytti hyväkseen.

³⁷¹ ”Politiikka ei ollut makuunsa; hän sai enemmän nautintoa pyrinnoistään huvittaa hallitsijaa.” Bécu 1777b, 266.

³⁷² Bécu 1777a, 16 – 19, 157; Mairobert 1779, 25 – 27, 28 – 30, 32, 34 – 35, 66 – 68.

³⁷³ Ks. esim. Bécu 1777a, 163; Mairobert 1779, 69 – 72.

³⁷⁴ Ks. esim. Bécu 1777a, 140.

³⁷⁵ Ks. esim. Mairobert 1779, 71 – 72.

[...] that secret of hers [...]. Whatever danger the men might be exposed to from it, the women would be gainers by it. This secret then, was no other, than on hitting the kings particular humour, by studiously conforming to it, to make him find a greater pleasure in her company than with any one, or any where, else.³⁷⁶

Tässä naisille eduksi katsottu kyky miellyttää onkin muuttunut naisten keinoksi saada valtaa miehen yli.

Erityisesti Mme du Barryn kykyä hurmata kuningas ja vietellä hänet valtaansa niin tiukasti, ettei kuningas kestänyt olla hänestä erossa, kuvataan toistuvasti.³⁷⁷ Mme du Barryn kuvataan valloittaneen majesteetti niin perusteellisesti, että tämä jopa unohti soveliaan julkisen käyttäytymisen ja osoitti ”orjamaista kiintymystä”³⁷⁸ rakastajatartaan kohtaan.³⁷⁹ Mme du Barryn vaikutusvallan takana kuvataan olevan ulkoisen kauneuden lisäksi myös sisäinen lumovoima; vähäarvoisia eivät myöskään ole tunnetun kurtisaanin kyvyt ja taidot kuninkaallisessa vuoteessa.³⁸⁰

Kuninkaan kuvaaminen orjamaiseksi oli 1700-luvun kontekstissa erittäin kriittinen ja alentava huomio, joka linkittyi sekä kuninkaan miehisyyteen että hänen kykyynsä ja oikeuteensa hallita. 1700-luvulla valta ja maskuliinisuus kiinnittyivät erottamattomasti toisiinsa. Maskuliinisuus kietoutui patriarkaaliseen käsitykseen miehestä talon päänä, mikä näkyy myös tunnetussa 1700-luvun analogiassa valtiosta ja perheestä³⁸¹. 1700-luvulla käsitys maailman järjestyksestä ja harmoniasta perustui oletukselle siitä, että aviomies hallitsi vaimoa, isä lapsia, isäntä palvelijoita ja kuningas alamaisia.³⁸² Kuninkaan kuvaaminen orjamaiseksi kielsi häneltä herran ja

³⁷⁶ “[...] tämä hänen salaisuutensa [...]. Mihin tahansa vaaraan se altistaakin miehet, naiset hyötyvät siitä. Tämä salaisuus ei ollut mikään muu kuin kuninkaan mielenlaadun tunteminen, minkä hän saavutti täsmällisellä mukautumisella. Näin hän sai kuninkaan tuntemaan suurempaa iloa hänen seurassaan kuin kenenkään muun tai missään muualla.” Fauques 1766?a, 78 – 79.

³⁷⁷ Ks. esim. Bécu 1777a, 10 – 12, 16, 39 – 40, 84, 93, 103, 138, 163.

³⁷⁸ “[...] slavish attachment of the King [...]”. Bécu 1777b, 196.

³⁷⁹ Ks. esim. Bécu 1777b, 195 – 196. Sanamuotoa käyttää myös Fauques, esim. “[...] he [Ludvig XV] now appeared even more enslaved than ever.” Fauques 1766?a, 82. Kuningas vaikutti entistä orjuutetummalta, kun Mme de Pompadourin valta hovissa ei päättynytkään kuninkaan ja markiisittaren fyysisen suhteen päättyessä.

³⁸⁰ Bécu 1777a, 10 – 12.

³⁸¹ McCormack 2005, 20, 63; Timm & Sanborn 2007, 26; Jansson 2011, 193; Merrick 1994, 672

³⁸² Merrick 2005, 672; Jansson 2011, 193, 198 – 199; McCormack 2005, 20, 63; Timm & Sanborn

isännän statuksen ja asetti hänet riippuvaisten henkilöiden joukkoon, yhteen naisten, lasten ja palvelijoiden kanssa. Erityisesti Britanniassa vahvistui 1700-luvun puolivälin jälkeen uudenlainen ajatus maskuliinisuudesta, joka rakentui ajatukselle miehekkäästä itsenäisyydestä, vapaudesta ja riippumattomuudesta³⁸³. Tämä maskuliininen itsenäisyys hahmotettiin myös ennakkoehtona poliittiselle osallistumiselle.³⁸⁴ Kuninkaan ”orjamaisuus” käänsi pääläelleen maailman luonnollisena nähdyn järjestyksen, jossa mies ja kuningas hallitsi. Tämän vääristymän aiheuttajaksi kuvattiin tietenkin hänen rakastajattarensa.

5.7 ”Nautinnon ja päihtymyksen hetkinä”

Huolestuttavin piirre, mikä kuninkaan rakastajattarissa nähtiin, kietoutui juuri heidän kykyynsä saada kuninkaallinen rakastajansa valtaansa petollisella lumovoimallaan ja väärinkäytetyillä viettelytaidoillaan. Tämä nousee esimerkillisesti esiin teoksessa *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* käsiteltäessä herttua d'Aiguillonin, kansleri Maupeoun ja herttua de Choiseulin sekä Pariisin parlamentin valtataistelua. Muistelmissa tämä poliittinen kamppailu on kuitenkin kuvattu ennen kaikkea Choiseulin yrityksenä syrjäyttää Mme du Barry vallasta, ja Mme du Barryn pyrkimyksenä turvata asemansa syrjäyttämällä de Choiseul ja tämän sisar, Grammontin herttuatar³⁸⁵. Kiivas valtataistelu, joka hallitsee *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* -teoksen ensimmäistä osaa, päättyi lopulta herttua de Choiseulin syrjäyttämiseen ja karkottamiseen kuninkaallisella käskykirjeellä. Tämän kohtalokkaan päätöskirjelmän laativat elämäkerran mukaan herttua d'Aiguillon ja kansleri Maupeou, ja he antoivat sen Mme du Barrylle, jotta tämä hankkisi siihen henkilökohtaisen vaikutusvaltansa avulla kuninkaan allekirjoituksen. Mme du Barryn vaikuttamiskeinoja kuvataan onnistuneina, mutta varsin kunniattomina:

2007, 26; Harvey 2005.

³⁸³ McCormack 2005, 2, 4, 13, 19, 56; Sennefelt 2011, 318.

³⁸⁴ McCormack 2005, 2, 4, 13, 56; Sennefelt 2011, 317 – 319.

³⁸⁵ Bécu 1777a, 140 – 143, 20, 23 – 29, 87 – 89, 102, 117 – 119, 125 – 126, 130 – 131, 135 – 137.

[...] they [d'Aiguillon, Maupeou] gave her orders ready drawn up for signing; and when her lover, with his head heated with delicious wines, and his heart inflamed with love, which he poured out on her bosom, solicited the last favours, and there was nothing more to be granted, she extorted the fatal signature [...].³⁸⁶

Mme du Barryn elämän tärkeimpänä kuvattu valtakamppailu ratkaistiin siis lopulta kuninkaan yksityisissä huoneissa: ”[...] in the hours of pleasure and intoxication [...]”³⁸⁷. Mme du Barrylla ei ilmeisesti todellisuudessa ollut kovin paljon tekemistä de Choiseulin erottamisessa. Taustalla oli luultavimmin Ludvig XV:n ja ministerinsä eroavat mielipiteet. 1770 mennessä kuningas halusi kovasti rauhaa, mutta sotaministeri de Choiseul lietsoi sotaa Britanniaa vastaan.³⁸⁸

Samanlaisesta salaisesta asiainhoidosta kuninkaallisessa vuoteessa on merkkejä myös muualla alkuperäisaineistossa. Esimerkiksi teoksessa *Letters to and from the Countess Du Barry* Mme du Barry ja herttua d'Aiguillon keskustelevat epäonnistuneesta yrityksestä saada kuningas kirjoittamaan lettre de cachet markiisi de Monteynardille. Mme du Barry kertoo saaneensa kuninkaan allekirjoittamaan kirjeen, kun kreivitär sai hänet oikeaan mielentilaan: ”The king had at last yielded to my intreats, and signed the lettre de cachet which I presented to him when I had brought him into the humour.”³⁸⁹ Kuninkaan kuitenkin kerrotaan katuneen kirjaan allekirjoittamista ja tuhonneen sen seuraavana aamuna.³⁹⁰

Alkuperäisaineiston perusteella ranskalaiset eivät olleetkaan ainoita, joiden nähtiin ratkaisevan poliittisia asioita rakastajattarien ja vuoteen ilojen perusteella. Teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour* on lyhyt huomautus liittyen edesmenneeseen lordi Albemarleen, joka oli toiminut Britannian lähettiläänä Ranskassa, ja jolla kuvattiin olleen paljon valtaa Britannian Yrjö II:seen³⁹¹. Itävallan

³⁸⁶ ”[...] he [d'Aiguillon, Maupeou] antoivat hänelle allekirjoitettavaksi määräykset; silloin, kun hänen rakastajansa, herkullisista viineistä kiihtyneenä ja täynnä rakkauden paloa, jota vuodatti rakastajattarensa povellet, aneli lopullista täyttymystä, ja kun mitään muuta ei ollut enää annettavana, Mme du Barry kiristi tältä kohtalokkaan allekirjoituksen [...]”. Bécu 1777a, 142.

³⁸⁷ ”[...] nautinnon ja päihtymyksen hetkinä [...]”. Bécu 1777a, 142.

³⁸⁸ Shennan 2007, 157.

³⁸⁹ Kuningas on viimein taipunut hartaisiin pyyntöihini, ja allekirjoitti lettre de cachet'n, jonka ojensin hänelle saatuaani hänet oikeaan mielentilaan.” Mairobert 1779, 108.

³⁹⁰ Mairobert 1779, 108.

³⁹¹ Poisson 1766a, 156.

perimyssodan päättäneitä epäsuosittu Aix-la-Chapellen sopimusta solmittaessa monet poliitikot olivat elämäkerran mukaan varmoja siitä, että jos Albemarle olisi elänyt, koko sotaa ei olisi syttynyt ensinkään. Albemarle ei olisi ollut valmis luopumaan pariisilaisesta rakastajattarestaan ja olisi käyttänyt vaikutusvaltaansa Yrjö II:seen sodan estämiseksi.³⁹² Kirjoittaja antaa myös ymmärtää, ettei rakkausjuttujen vaikutusta Euroopan asioihin pidetty kovin harvinaisena:

[...] but after all, this would not have been the first time that the amours of a courtesan have influenced the affairs of Europe.³⁹³

Koko Euroopan kohtaloa ei varmaankaan ratkaistu kuninkaallisissa vuoteissa. Asian esittäminen näin oli keino kritisoida hovin politiikkaa, joka varmasti vaikutti salaiselta, varsinkin Ranskassa, jossa hovin tapahtumista ei juuri luvallisesti voinut saada tietoa. Britannian hovia arvosteleva vastakulttuuri käytti hyväkseen kuvauksia rakastajattarien vallasta ja salaisista neuvotteluista hovissa. Tämä tulkittiin nimenomaan ranskalaistyyppisenä hallinnon hoitamisena.³⁹⁴ Salaiset neuvottelut olivat 1700-luvulla osa Ranskan poliittista kulttuuria ja käytäntö muissakin Euroopan hoveissa. Myös Ranskan parlamenttien sisäinen kruunun hallintoa vastustava oppositio hyökkäsi salaista asiainhoitoa vastaan pyrkiessään vahvistamaan omia poliittisia näkemyksiään ja asemaansa.³⁹⁵

5.8 Mme de Pompadourin vallan ongelma

Alkuperäisaineistot siis antavat ymmärtää, että rakastajattaret käyttivät ennen kaikkea seksuaalista valtaa taivutelllessaan kuningasta tahtoonsa. Aikalaisille näyttää kuitenkin muodostuneen ongelmalliseksi selittää Mme de Pompadourin valta³⁹⁶: Kuninkaan ja Mme de Pompadourin fyysinen suhde päättyi kauan ennen markiisittaren kuolemaan, mutta hän säilytti asemansa virallisena rakastajattarena

³⁹² Poisson 1766b, 193 – 194.

³⁹³ ”[...] sittenkin, tämä ei olisi ollut ensimmäinen kerta, kun kurtisaanien rakkausseikkailut ovat vaikuttaneet Euroopan asioihin.” Poisson 1766b, 194.

³⁹⁴ Ks. esim. Clark 1998, 20, 28 – 29.

³⁹⁵ Ks. esim. Bell 1994, 126.

³⁹⁶ Ks. esim. Fauques 1759a, 88 – 89; Fauques 1766?a, 80 – 82.

kuolemaansa asti. Myös hänen vaikutusvaltansa hovissa ja politiikassa jatkui. Fauques pyrkii muita kirjoittajia ankarammin ratkaisemaan Mme de Pompadourin suosion salaisuuden. Syyksi sille, ettei Mme de Pompadouria lähetetty pois hovista sen jälkeen, kun hän tuli ”kyvyttömäksi rakastajattaren kaikkein olennaisimman tehtävän suorittamiseen”³⁹⁷, Fauques mainitsee muun muassa Mme de Pompadourin erinomaiset viihdytystaidot ja kuninkaan tavan ja tottumuksen viettää aikaa markiisittaren kanssa³⁹⁸. Olennaisempi vallan lähde on kuitenkin edelleen seksuaalisen vallan käyttö: kuninkaan ja Mme de Pompadourin fyysisen suhteen päätyttyä Mme de Pompadourin nähtiin käyttävän seksuaalista valtaa muiden naisten kautta.³⁹⁹

Elämäkerrat kertovat toisinaan yksittäisiä esimerkkejä tällaisista naisista, joita Mme de Pompadour käytti vallan välineinä (esimerkiksi Murphy). Tavallisemmin hänen kuitenkin kuvataan ”ottaneen kuninkaan nautintojen hankkiminen vastuulleen”⁴⁰⁰ kokonaisuudessaan ilman anekdootteja yksittäisten, nimeltä mainittujen tyttöjen kohtaloista. Tämä viittaa monesti huhuun, jonka mukaan Mme de Pompadour olisi ollut Parc-aux-Cerfsinäkin tunnetun kamariherra Le Belin hoitaman kuninkaallisen bordellin perustaja⁴⁰¹. Myös *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* mainitsee tämän talon ja Mme de Pompadourin kuninkaan nautintojen hankkijana:

[...] Madam Pompadour had established a kind of seminary for the reception of young damsels that her emissaries were perpetually collecting in the city and suburbs of Paris, to furnish new entertainment for the bed of her royal lover. The sagacious mistress was sensible of the necessity of compensating for her own physical defects with foreign supplies [...].⁴⁰²

³⁹⁷ “[...] she was disqualified from discharging what is commonly thought the most essential function of it” Fauques 1766?a, 80.

³⁹⁸ Fauques 1766?a, 80 – 82.

³⁹⁹ Ks. esim. Murphyn tarina: Fauques 1759b, 6 – 28; Fauques 1766?a, 154 – 181; Cecilian tarina: Fauques 1766?a, 93 – 99; (Anon.) 1760, 25 – 31.

⁴⁰⁰ ”It is said that she has for a long time past taken on herself the charge of providing for the King's pleasures [...]” (Anon.) 1760, 76.

⁴⁰¹ Ks. esim. Murphyn tarina, jossa Mme de Pompadourin kuninkaan ja Murphyn käyttöön antaman talon hoitajaksi ja Murphyn poislähetäjäksi on nimetty Le Bel. Fauques 1766?a, 179.

⁴⁰² “[...] Madam Pompadour oli perustanut eräänlaisen seminaarin nuorten naisten vastaanottoa varten, joita hänen lähettiläänsä jatkuvasti keräsivät Pariisista ja sen lähiöistä, tuottaakseen uutta viihdykettä kuninkaallisen rakastajansa vuoteeseen. Viisas rakastajatar oli tietoinen tarpeesta kompensoida omia fyysisiä puutteitaan ulkopuolisella tarjonnalla [...]”. Bécu 1777a, 1.

Tässä Mme de Pompadourin suosion salaisuudeksi tulkitaan viisautensa kompensoida omia puutteitaan kuninkaallisessa vuoteessa tuottamalla kuninkaan iloksi nuoria naisia.

Myös Mme du Barryn kuvataan esitelleen kuninkaalle viehättäviä naisia, ”Mme de Pompadourin esimerkkiä seuraten”⁴⁰³. Nämä kuvataan Mme du Barryn ”apuvälineinä kuninkaan väsyneen luonnon nostamisessa”⁴⁰⁴. Avoin muiden naisten käyttäminen kuninkaan viihdyttämässä oli vielä häpeilemättömämpää seksuaalisen vallan väärinkäyttöä kuin se, että rakastajatar sai itse omin avuin kuninkaan pauloihinsa.

Huomiolla Mme de Pompadourin perustamasta bordellista teoksessa *Genuine memoirs of the Countess Dubarre* on kuitenkin syvempiä merkityksiä kuin vain rakastajattaren välillisen seksuaalisen hallinnan osoittaminen. Mme de Pompadouriin viitataan tässä yhteydessä ”seraljin”⁴⁰⁵ johtajattarena, joka valitsi seraljiin kauniita tyttöjä esiteltäväksi kuninkaan vuoteeseen, ja joka poisti kuninkaan läheisyydestä ja haaremista kaikki ne naiset, joiden koki uhkaavan omaa asemaansa ”pääsultanana”^{406 407}.

Tässä esityksessä ilmaisutapa ja sanavalinnat olivat hyvin merkityksellisiä 1700-luvun lukijalle, sillä niiden kautta esitettiin suora rinnastus Turkkiin. Huomiot seraljista ovat kriittisiä sekä ranskalaisen poliittisen järjestelmän että koko yhteiskunnan kehittyneisyyden suhteen. Manner-Euroopan keskustelut poliittisesta vallasta kiinnittyivät legitiimin monarkin rajojen hahmottamiseen. Laittoman yksinvallan (despotia/tyrannia) esimerkkinä käytettiin näissä keskusteluissa Turkkiä. Myös seksuaalisuuden ja väkivallan teemat korostuivat 1700-luvun eurooppalaisissa keskusteluissa Turkista, ja haaremista tulikin keskeinen mielikuva ja

⁴⁰³ “[...] follow the example of Madam Pompadour, whose success was owing to similar measures.” Bécu 1777b, 218.

⁴⁰⁴ “[...] she [Mme du Barry] rather looked upon her [actress Mademoiselle Raucoux] as a proper instrument to assist her in rousing the languishing and exhausted nature of her royal lover.” Bécu 1777b, 266 – 267.

⁴⁰⁵ ”seraglio”, Bécu 1777a, 2. (seralji = haaremi).

⁴⁰⁶ ”chief sultana”, Bécu 1777a, 2. (sultana = sulttaanin tärkein vaimo).

⁴⁰⁷ Bécu 1777a, 1 – 4.

symboli Turkkia ja itämaista despotiaa hahmotettaessa⁴⁰⁸. Mme de Pompadourin ja kuninkaallisen haaremin kautta esitetty viittaus Turkkiin kyseenalaista tässä vallitsevien poliittisten teorioiden kautta sekä poliittisen järjestelmän legitimitetin että koko valtakunnan aseman sivistyneenä eurooppalaisena maana.

6. PÄÄTÄNTÖ

1700-luvulla poliittisesta järjestelmästä käyty kiivas keskustelu ja teorianmuodostus ei ollut varsinaisesti uusi ilmiö: hallitsijoiden vallasta, valtaoikeuksista ja vallan rajoista on käyty keskustelua aina. Uusi ja merkittävä piirre 1700-luvulla sen sijaan oli julkisen keskustelun laajeneminen ja yleisen mielipiteen käyttö aiempaa laajemmin niin hallintomuotojen tukemisessa ja kritisoimisessa kuin hovin valtaryhmien ja poliittista valtaa käyttävien instituutioiden (esimerkiksi parlamentit) valtataisteluissa. Tähän laajentuvaan julkiseen keskusteluun poliittisen vallan käytöstä sekä yleisen mielipiteen muodostumiseen ja sen hyväksikäyttöön kietoutuvat myös keskustelut kuninkaan virallisista rakastajattarista.

Rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat tarjosivat hovista, ajan poliittisista tapahtumista ja käytännöistä sekä korkeinta valtaa käyttävistä henkilöistä kuvauksia niistä kiinnostuneelle lukevalle ja keskustelevalle yleisölle. Kuninkaan virallisista rakastajattarista kirjoitetuilla elämäkerroilla kyettiin tuottamaan sekä vallitsevaa poliittista järjestelmää tukevia että kritisoivia kuvia. Näissä keskusteluissa käytettiin monia 1700-luvun konventionaalisia keinoja. Esimerkiksi pahojen neuvonantajien diskurssia käytettiin kritisoimaan hallintoa siten, että kritiikki näyttäytyi monarkian ja monarkin puolustamisena.

Keskustelun laajentuessa ja politisoituessa sekä painetun materiaalin lisääntyessä rakastajattarista ja muista hovin pahoista neuvonantajista käyty keskustelu muuttui yhä enemmän vallitsevaa poliittista järjestelmää uhkaavaksi. Tästä kertoo kaikista

⁴⁰⁸ Lipsanen 2007, 5, 88, 95 – 97.

alkuperäislähteistä esiin nouseva huoli julkisen keskustelun ja painetun materiaalin säätelemisestä. 1700-luvulla Ranskassa vallitsevan poliittisen järjestelmän keskiössä oli henkilökohtaisesti ylintä valtaa käyttävä monarkki. Tällainen järjestelmä oli herkkä kuvauksille hallitsijan heikkouksista. Julkinen keskustelu pahoista neuvonantajista, erityisesti kuninkaan rakastajattarien yhteydessä, piti sisällään vallitsevaa poliittista järjestelmää uhkaavia elementtejä: se osoitti poliittisen järjestelmän heikkouden esitellessään hovin juonitteluja sekä hallitsija, oikeuden ylimmän lähteen ja suojelijan, heikkoutta, manipuloitavuutta, paheellisuutta, rappeutuneisuutta ja moraalittomuutta. Se myös asetti viime kädessä kyseenalaiseksi monarkin oikeuden ja kyvykkyyden ylimmän vallan käyttöön.

Kuninkaan virallisista rakastajattarista käydyssä keskustelussa käytettiin hyväksi vallitsevia käsityksiä sukupuolista sekä sukupuolittuneita käsityksiä vallasta ja vallankäytöstä. Rakastajattaria ilmiönä, heidän vaikutusvaltaansa, asemaansa ja läsnäoloaan hovissa perusteltiin ja kiistettiin ennen kaikkea naisten ja miesten luonnollisina nähtyjen ominaisuuksien kautta. Erityisen vahvasti rakastajattarien puolustus nousee esiin teoksessa *Memoirs of the Marchioness of Pompadour*. Kuninkaan virallisten rakastajattarien oikeutuksena nähdään ennen kaikkea kuninkaan inhimillinen tarve merkityksellisille ihmissuhteille ja se, että nainen, jolta luonnostaan puuttuu miehiä riivaava kunnianhimo ja oman edun tavoittelu, täyttää tämän kuninkaan tarpeen paremmin. Sukupuolten toisiaan täydentävän suhteen kautta rakastajia perustellaan kaikissa alkuperäisteoksissa kuninkaan ilahduttajina, tukijoina ja miellyttäjinä. Tällöin rakastajatar on esitetty naisen ”luonnollisessa” tilassa, kuninkaan yksityiseen elämään kuuluvana ja julkiseen päätöksentekoon osattomana. Ongelmallista näissäkin rakastajattaren kannalta positiivissa kuvauksissa on se, että ne kuvaavat majesteetin inhimillisenä ja paljastavat hänen inhimillisiä heikkouksiaan.

Selvemmin rakastajattarien elämäkerroissa nousee kuitenkin esiin rakastajattarien vastustamien. Teema yhdistyy myös pahojen neuvonantajien diskurssiin. Taustalla vaikuttavat ennen kaikkea 1700-luvun keskustelu ja käsitykset vallan sukupuolittuneesta luonteesta. Tässä keskustelussa rakastajattarissa erityisen

uhkaavaa oli lopulta heidän seksuaalinen valtansa: kuninkaan rakastajattarilla oli viettelijöinä mahdollisuus korruptoida kuningas valtaansa ja tätä kautta turmella myös koko valtakunta. Seksuaalista valtaa rakastajattaret saattoivat käyttää myös muiden naisten kautta. Mme du Barryn elämäkerrat osoittavat, että rakastajattaren seksuaalista valtaa saattoivat manipuloimalla hyväksikäyttää myös muut hovin jäsenet ja vallantavoittelijat.

Kuvaukset kuninkaan virallisten rakastajattarien käyttämästä seksuaalisesta hallinnasta (myös välillisestä), rakastajattarien suuresta määrästä sekä rakastajattarien kyseenalaisesta taustasta ja sosiaalisesta statuksesta välittävät kuvaa majesteetista, joka ei kyennyt hillitsemään seksuaalisia intohimojaan. Vaikka maskuliinisuuteen kuuluikin 1700-luvun näkemyksen mukaan tietty viriiliys, oli kyvyttömyys hillitä korruptoivia haluja ja intohimoja nimenomaan naissukupuolen heikkous⁴⁰⁹. Tarinat kuninkaan hillittömyydestä heikensivät hänen julkista kuvaansa kyseenalaistamalla hänen miehuutensa itsehillinnän puutteen kautta ja hänen kykynsä vallan käyttäjänä miehuuden puutteen kautta: kuningas näyttäytyi väistämättä heikkona ja naisistettuna. Kuninkaan virallisten rakastajattarien valta puolestaan näytti perustuvan näiden tarinoiden perusteella vain kuninkaan heikkouksien hyväksikäyttämiseksi. Näin ollen heidän valtansa oli laitton (despoottinen). Tarinoissa kuningas tulee kuohituksi, kun rakastajatar ottaa hänelle kuuluvan kuninkaallisen vallan itselleen alistamalla kuninkaan seksuaalisuuden kautta hallintaansa.

Tällaiset tarinat näyttävät olevan historiallisia todisteita naisten hovissa käyttämästä vallasta. Olisi kuitenkin liioiteltua tulkita naisten hankkineen vaikutusvaltaa ainoastaan seksuaalisilla palveluksilla. Seksuaalisen vallan väärinkäyttöä kuvaavat anekdootit olivat pikemminkin osa 1700-luvun naisten valtaa vastustavia ja hovin politiikkoja kritisovia diskursseja.

⁴⁰⁹ Merrick 1994, 684; McCormack 2005, 2, 20; Timm & Sanborn 2007, 21, 24; Wieser-Hanks 2008, 62; Rendall 1985, 19.

Fauquesin teokset ovat mainio osoitus siitä, miten rakastajattarien elämäkertojen kautta käytettiin hyväksi 1700-luvun keskustelujen konventioita. Fauques kannattaa kirjoissaan parlamenttien vallan lisäämistä, ehkä sen kaltaisesta vahvasta parlamentista, mikä Britanniassa ajateltiin olevan. Hän arvostelee kovasanaisesti Mme de Pompadouria, jonka kuvaa olevan parlamenttien asemaa heikentäneiden kuninkaallisten poliittisten päätösten takana⁴¹⁰. Mme de Pompadour oli kuitenkin tunnettu hovin sen valtaryhmittymän jäsen, joka kannatti vahvoja parlamentteja osana hallintoa. Fauques on osoittanut teoksissaan tuntevansa Ranskan politiikkaa ja hovin tapahtumia. Tuntuu epätodennäköiseltä, että hän olisi ollut tietämätön Mme de Pompadourin suhtautumisesta parlamentteihin. Mme de Pompadourin arvosteleminen lieneekin Fauquesin valitsema tietoinen strategia: hän käyttää 1700-luvun perinteisiä kritisoinnin keinoja arvostellessaan hallintoa, esimerkiksi käsityksiä vallan sukupuolittuneesta luonteesta, Ranskan ja Britannian poliittisten järjestelmien vertailua ja 1700-luvun yleiseurooppalaista keinoa kritisoida monarkin sijaan henkilöitä hänen ympärillään.

Ranskan poliittisessa kulttuurissa kuninkaan rakastajattarista kirjoitetut elämäkerrat osallistuivat keskusteluun poliittisesta järjestelmästä tavalla, joka ei olisi ollut mahdollinen Britanniassa. Kuninkaan rakastajattarien kautta esitetty rinnastus Turkkiin asetti kyseenalaiseksi Ranskan poliittisen järjestelmän perustavanlaatuisella tavalla. Sama rinnastus Britannian kuninkaan rakastajattarien yhteydessä ei olisi ollut yhtä merkityksellinen, sillä Britannian keskustelut poliittisesta vallasta ja sen rajoista kiinnittyivät erityisesti parlamentin ja monarkin vallan jakoon ja parlamentin aseman ja tehtävien hahmottamiseen. Turkki ei ollut Britannian poliittiselle järjestelmälle uhkakuva, jota olisi voitu käyttää sitä vastaan, toisin kuin Ranskassa.

Seksuaalisen vallan käyttö on keskeinen alkuperäisaineistojen kirjoittajien kritiikin kohde. Kuningas ei kuitenkaan ollut ainoa hovin henkilö, jonka yhteydessä mainitaan vallan ostaminen seksuaalisilla palveluksilla. Teoksessa *The history of the Marchioness de Pompadour, mistress to the French King* kuvataan abbé de Bernis'n

⁴¹⁰ Ks. esim. Fauques 1759b, 48 – 54.

ja Mme de Pompadourin huhuttua intiimiä suhdetta⁴¹¹. Anekdootti nostaa esiin useampiakin mielenkiintoisia jatkotutkimuksen kohteita. Ensinnäkin anekdootissa suhtaudutaan varsin myönteisesti naisen seksuaalisuuteen:

– Nor is it indeed to be supposed that the Marchioness, because she no longer lies with the King herself, [...] is become entirely insensible to all the joys of love. – No, she is still of an age to relish them in the most voluptuous manner.⁴¹²

Tämä on valitettavasti käyttämäni alkuperäisaineiston ainoa esitys, jossa huomioidaan naisen seksuaalisuus. Naisen seksuaalisuutta tarkastelevat tutkimukset ovat usein keskittyneet lääketieteellisiin tai uskonnollisiin historiallisiin aineistoihin. Tällaiset tutkimukset antavat naisen seksuaalisuudesta ennen 1900-lukua hyvin negatiivisen kuvan. Edellä esitetty lainaus antaa kuitenkin olettaa, että laajentamalla tutkimusaineistoa voitaisiin saada uutta tietoa siitä, miten naisen seksuaalisuutta hahmotettiin 1700-luvulla.

Toinen mielenkiintoa herättelevä huomio anekdootissa on se, että siinä annetaan ymmärtää abbé de Bernis'n ostaneen asemansa ja paikkansa tuottamalla Mme de Pompadourille seksuaalisia palveluksia. Hovin rakkausseikkailuja kuvataan myös muualla alkuperäisaineistossa⁴¹³. Kuten kuninkaan rakastajattarien vallan kuvauksissa, ei hovin jäsenten seksuaalisen vallan väärinkäytösten ja seksuaalisten palvelusten kuvauksia voi pitää todisteena hovin poliittisista käytännöistä. Kyse on retorisesta keinosta ja tavasta esittää kritiikkiä hovia ja hallintoa kohtaan. Kiintoisaa olisikin laajentaa tutkimusta ja tarkastella laajemmin myös hovia: miten 1700-luvun keskusteleva yleisö hahmotti kuninkaallisen hovin ja millä keinoilla sen olemassaoloa puolustettiin ja kritisoiitiin? Mitkä elementit hovissa saivat sen näyttämään tärkeältä 1700-luvun yleisölle? Miten hovin kautta haastettiin vallitsevaa poliittista järjestelmää? Entäpä millaisilla käsitteillä hovin politiikasta puhuttiin

⁴¹¹ (Anon.) 1760, 76 – 78.

⁴¹² ”– Eikä pidä tosiaankaan olettaa, että Markiisitar, siksi, että ei enää itse makaa Kuninkaan kanssa, [...] olisi muuttunut täysin tunnottomaksi rakkauden ilojen suhteen. – Ei, hän on edelleen siinä iässä, että voi nauttia niistä mitä aistillisimmin tavoin.” (Anon.) 1760, 76 – 77.

⁴¹³ Ks. esim. Bécu 1777b, 227: missä mainitaan Mme du Barryn ja herttua d'Aiguillonin rakkaussuhde sekä viitataan Mme de Pompadourin olleen suhteessa sekä abbé de Bernis'n että herttua de Choiseulin kanssa.

1700-luvulla ja millaisina hovin poliittiset käytännöt näyttäytyivät?

Tässä tutkielmassa ovat jääneet varsin vähälle huomiolle myös uskonnolliset teemat. Jatkossa olisi mielenkiintoista tarkastella sitä, miten käsitykset kuninkaan vallan jumalallisesta alkuperästä vaikuttivat ja muuttuivat 1700-luvun kuluessa. Tai miten kuva kuninkaasta jumalallisen vallan käyttäjänä muuttui. Erityisen mielenkiintoisia ovat ne anekdootit, joissa kuvataan sitä, ettei kuningas voinut ottaa vastaan pääsiäisehtoollista⁴¹⁴. Mitä merkityksiä tällaisilla anekdooteilla oli aikalaislukijoille?

Vaikka 1700-luvun analogia valtiosta ja perheestä oli tunnettu ja käytetty poliittisissa teorioissa, on sen käsittely tässä tutkielmassa jäänyt varsin pinnalliseksi. Tässä tutkielmassa olen rajannut huomion ennen kaikkea kuninkaaseen ja hänen virallisiin rakastajattariinsa. Alkuperäisaineistot sisältävät kuitenkin paljon kuvauksia kuninkaallisesta perheestä. Tunnetun valtion ja perheen rinnastamisen vuoksi myös kuvauksilla kuninkaallisesta perheestä ja sen jäsenten suhteista oli poliittista painoarvoa, joten niiden kautta voitiin haastaa tai tukea vallitsevaa poliittista järjestelmää. Olisikin mielenkiintoista tarkastella sitä, millaista kuvaa monarkista ja hänen virallisista rakastajattarista rakennetaan heidän perhesuhteidensa kautta. Esimerkiksi millaisina kuvataan suhde laillisiin aviopuolisoihin? Entäpä miten kuninkaan laillisten lasten on kuvattu suhtautuvan isäänsä? Oliko Ludvig XV kuvattu hyvänä vai huonona isänä, ja mikä merkitys näillä kuvauksilla oli aikalaislukijalle?

Tutkielmassa haasteellisimmaksi osoittautui 1700-luvun keskusteluissa käytettyjen moninaisten diskurssien hahmottaminen. Toisaalta mielenkiintoista olisi lisätä hieman tätä haastetta tutkimalla myös sitä, millaisia merkityksiä Britannian kuninkaan rakastajattarista ja hovista kirjoitetuilla teksteillä oli 1700-luvun länsieurooppalaisissa keskusteluissa poliittisesta vallasta ja vallankäytöstä. Tässä tutkielmassa halusin käyttää ennen kaikkea Britanniassa 1700-luvulla painettuja aineistoja. Näiden joukosta Britannian Yrjöjen rakastajattarista ei löytynyt elämäkertoja. Elämäkertoja Britannian kuninkaiden rakastajattarista saatettiin kuitenkin kirjoittaa ja painaa muualla Euroopassa. Keskustelun laajentaminen myös

⁴¹⁴ Ks. esim. Poisson 1776b, 21 – 22.

kuningattarien elämäkertoihin olisi mielenkiintoista. Esimerkiksi Yrjö I:n onnettomasta vaimosta Sophia Dorotheasta kirjoitettiin elämäkerta 1732, jonka julkaisun Britannian hallinto pyrki estämään suojellakseen Yrjö I:n mainetta⁴¹⁵. Tämä Karl Ludvig von Pöllnitzin teos on löydettävissä myös ECCOsta nimellä *Histoire secrete de la Dichesse d'Hanover, epouse de Georges Premier, Roi de la Grande Bretagne. Les malhaurs DE cette infotune'e Princesse. SA prison au chateau d'Ahlen ou elle a fini ses jours; ses intelligences secrettes avec le Comte de Konigsmarck, assasine' a ce sujet* sekä 1732 että 1764 painettuna versiona. Molemmat otokset on painettu Lontoossa

⁴¹⁵ Black 2004, 77. Yrjö I oli epäsuosittu kuningas, jota vastaan hyökättiin hänen rakastajattariensa, avioliiton ulkopuolisten lasten ja laillisesta puolisostaan vieraantumisen kautta. Black 75 – 77.

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

Bécu, Jeanne (1777a), *Genuine memoirs of the Countess Dubarre, mistress to Louis XV. Containing the secret and political history of the French court to the death of that monarch. Translated from the French. In two volumes. Volume I.* Lontoo. (ECCO).

Bécu, Jeanne (1777b), *Genuine memoirs of the Countess Dubarre, mistress to Louis XV. Containing the secret and political history of the French court to the death of that monarch. Translated from the French. In two volumes. Volume II.* Lontoo. (ECCO).

Fauques, Marianne-Agnès Pillement, dame de (1759a), *The history of the Marchioness de Pompadour. Part the first. Volume I. The second edition.* Lontoo. (ECCO).

Fauques, Marianne-Agnès Pillement, dame de (1759b), *The history of the Marchioness de Pompadour. Part the first. Volume II. The second edition.* Lontoo. (ECCO).

Fauques, Marianne-Agnès Pillement, dame de (1766?a), *The life of the Marchioness de Pompadour. The fourth edition: revised and enlarged by the author of the first volume, with a continuation from 1757 to her death. Volume I.* Lontoo. (ECCO).

Fauques, Marianne-Agnès Pillement, dame de (1766?b), *The life of the Marchioness de Pompadour. The fourth edition: revised and enlarged by the author of the first volume, with a continuation from 1757 to her death. Volume II.* Lontoo. (ECCO).

(Anon.) (1769), *The history of the Marchioness de Pompadour, mistress to the French King, and First Lady of Honor to the Queen. Part the third.* Lontoo. (ECCO).

Mairobert, Mathieu François Pidanzat de (1779), *Letters to and from the Countess Du Barry, the last mistress of Lewis XV. of France; containing her correspondence with the princes of the blood, ministers of state, and others: including the history of that favourite, and several curious anecdotes of the court of Versailles during the last six years of that reign. With explanatory notes. Translated from the French. The third edition.* Lontoo. (ECCO).

Poisson, Jeanne-Antoinette (1766a), *Memoirs of the Marchioness of Pompadour.* Written by herself. Wherein are displayed the motives of the wars, treaties of peace, embassies, and negotiations, in the several courts of Europe: the cabals and intrigues of courtiers; the characters of generals, and ministers of state, with the causes of their rise and fall; and, in general, the most remarkable occurrences at the court of france, during the last twenty years of the reign of Lewis XV. Translated from the French. In two volumes, volume. I. Lontoo. (ECCO).

Poisson, Jeanne-Antoinette (1766b), *Memoirs of the Marchioness of Pompadour.* Written by herself. Wherein are displayed the motives of the wars, treaties of peace, embassies, and negotiations, in the several courts of Europe: the cabals and intrigues of courtiers; the characters of generals, and ministers of state, with the causes of their rise and fall; and, in general, the most remarkable occurrences at the court of france, during the last twenty years of the reign of Lewis XV. Translated from the French. In two volumes, volume. II. Lontoo. (ECCO).

Ash, John (1775a), *The new and complete dictionary of the English language.* In two volumes. Vol. I. Lontoo. (ECCO).

Ash, John (1775b), *The new and complete dictionary of the English language.* In two volumes. Vol. II. Lontoo. (ECCO).

Bailey, N. (1775), *The new universal etymological English dictionary: containing an additional collection of words, with their explications and etymologies from the ancient British, Teutonick, Dutch, Saxon, Danish, French, Italian, Spanish, Latin, Greek, Hebrew, Chaldee, &c. each in its proper character. The fifth edition, corrected and much improved throughout, by the addition of great variety of examples, explaining the true significations of the words, taken from the best authors.* Lontoo. (ECCO).

Johnson, Samuel (1755 – 1756a), *A dictionary of the English language: in which the words are deduced from their originals, and illustrated in their different significations by examples from the best writers. To which are prefixed, a history of the language, and an English grammar. By Samuel Johnson, A.M. In two volumes. Volume I. The second edition.* Lontoo. (ECCO).

Johnson, Samuel (1755 – 1756b), *A dictionary of the English language: in which the words are deduced from their originals, and illustrated in their different significations by examples from the best writers. To which are prefixed, a history of the language, and an English grammar. By Samuel Johnson, A.M. In two volumes. Volume II. The second edition.* Lontoo. (ECCO).

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Baker, Keith Michael (1990), *Inventing the French Revolution: essays on French political culture in the eighteenth century.* Cambridge: Cambridge University Press.

Baker, Keith Michael (2006), ”Political languages of the French Revolution”. Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought.* Cambridge: Cambridge University Press, 626 – 659.

Beales, Derek (2006), "Philosophical kingship and enlightened despotism". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 497 – 524.

Bell, David A. (1994), *Lawyers and citizens: the making of a political elite in Old Regime France*. New York: Oxford University Press.

Bell, David A. (1992), "The 'public sphere', the state, and the world of law in eighteenth-century France". *French Historical Studies*, vol. 17, no. 4, 912 – 934. (JSTOR).

Bellhouse, Mary L. (1997), "Erotic 'remedy' prints and the fall of the aristocracy in eighteenth-century France". *Political Theory*, vol. 25, no. 5, 680 – 715. (JSTOR).

Black, Jeremy (2004), *The Hanoverians. The history of a dynasty*. Lontoo, New York: Palgrave Macmillan.

Brengsbo, Michael (2011), "Struensee and the political culture of absolutism". Teoksessa: Ihalainen, Pasi et al. (toim.), *Scandinavia in the age of revolution: Nordic political cultures, 1740 – 1820*. Farnham: Ashgate, 55 – 65.

O'Brien, Karen (2007), "The feminist critique of Enlightenment". Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 621 – 634.

Bucholz, R. O. (1991), "'Nothing but ceremony': queen Anne and the limitations of royal ritual". *Journal of British Studies*, vol. 30, no. 3, 288 – 323. (JSTOR).

Caine, Barbara (2010), *Biography and history*. New York: Palgrave Macmillan.

LaCapra, Dominick (1980), "Rethinking intellectual history and reading texts". *History and Theory*, vol. 19, no. 3, 245 – 276. (JSTOR).

Clark, Anna (1998), "The Chevalier d'Eon and Wilkes: masculinity and politics in the eighteenth century". *Eighteenth-Century Studies*, vol. 32, no. 1, 19 – 48. (JSTOR).

McCormack, Matthew (2005), *The independent man. Citizenship and gender politics in Georgian England*. Manchester, UK, New York: Manchester University Press.

Darnton, Robert (1971), "The high Enlightenment and the low-life of literature in pre-revolutionary France". *Past & Present*, no. 51, 81 – 115. (JSTOR).

Darnton, Robert (1984), "Policing writers in Paris circa 1750". *Representations*, no. 5, 1 – 31. (JSTOR).

Darnton, Robert (2000), "An early information society: news and the media in eighteenth-century Paris". *The American Historical Review*, vol. 105, 1 – 35. (JSTOR).

Darnton, Robert (2001), "History of Reading". *Teoksessa: Burke, Peter (toim.), New perspectives on historical writing*. Cambridge: Polity, 157 – 186.

Darnton, Robert (2004), "Mademoiselle Bonafon and the private life of Louis XV: communication circuits in the eighteenth-century France". *Representations*, no. 87, 102 – 124. (JSTOR).

Dolan, Frances E. (2003), "Gender and sexuality in early modern England". *Teoksessa: Munns, Jessica & Richards, Penny (toim.), Gender, power and privilege in early modern Europe*. Harlow: Pearson Longman, 7 – 20.

Fitzpatrick, Martin (2007), "The age of Louis XIV and early Enlightenment". Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 134 – 158.

Goldie, Mark (2006), "The English system of liberty". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 40 – 78.

Goodman, Dena (1992), "Public sphere and private life: toward a synthesis of current historiographical approaches to the Old Regime". *History and Theory*, vol. 31, no. 1, 1 – 20. (JSTOR).

Gordon, Daniel (1989), "'Public opinion' and the civilizing process in France: the example of Morellet". *Eighteenth-Century Studies*, vol. 22, no. 3, 302 – 328. (JSTOR).

Gordon, Daniel (1992), "Philosophy, sociology, and gender in the Enlightenment conception of public opinion". *French Historical Studies*, vol. 17, no. 4, 882 – 911. (JSTOR).

Gossman, Lionel (2003), "Anecdote and history". *History and Theory*, vol. 42, no. 2, 143 – 168. (JSTOR).

Habermas, Jürgen (1989), *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*. (Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft, 1962) englanniksi kääntäneet Thomas Burger & Frederick Lawrence. Cambridge: Polity.

Haikala, Sisko (2002), "Vapauden valtakunnasta Uuteen Karthagoon. Valistusajan Englannin kuvat". Teoksessa: Ihalainen, Pasi (toim.), *Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia*. Jyväskylä: Atena, 111 – 142.

Harvey, Karen (2002), "The century of sex? Gender, bodies, and sexuality in the long eighteenth century". *The Historical Journal*, vol. 45, no. 4, 899 – 916. (JSTOR).

Harvey, Karen (2005), "The history of masculinity, circa 1650 – 1800". *Journal of British Studies*, vol. 44, no. 2, 296 – 311. (JSTOR).

Haslip, Joan (2005), *Madame du Barry. The wages of beauty*. New York: Tauris Parke Paperbacks.

Henshall, Nicholas (1992), *The myth of absolutism: change and continuity in early modern European monarchy*. Lontoo, New York: Longman.

Hesse, Carla (2007), "Print culture in the Enlightenment". Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 366 – 380.

Hicks, Philip (2005), "The Roman matron in Britain: female political influence and republican response, ca. 1750 – 1800". *The Journal of Modern History*, vol. 77, no. 1, 39 – 69. (JSTOR).

Hochstrasser, T. J. (2006), "Physiocracy and the politics of 'Laissez-faire'". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 419 – 442.

Ihalainen, Pasi (2002), "Vapaasyntyisten brittien protestanttinen kansakunta. Englantilainen ja brittiläinen identiteetti uuden ajan alussa". Teoksessa: Ihalainen, Pasi (toim.), *Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia*. Jyväskylä: Atena, 73 – 109.

Ihalainen, Pasi & Sennefelt, Karin (2011), "General introduction". Teoksessa: Ihalainen, Pasi et al. (toim.), *Scandinavia in the age of revolution: Nordic political cultures, 1740 – 1820*. Farnham: Ashgate, 1 – 13.

Jackson, Clare (2007), "Progress and optimism". Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 177 – 193.

Jacob, Margaret C. (1994), "The mental landscape of public sphere: a European perspective". *Eighteenth-Century Studies*, vol. 28, no. 1, 95 – 113. (JSTOR).

Jansson, Karin Hassan (2011), "Marriage, family and gender in Swedish political language, 1750 – 1820". Teoksessa: Ihalainen, Pasi et al. (toim.), *Scandinavia in the age of revolution: Nordic political cultures, 1740 – 1820*. Farnham: Ashgate, 193 – 204.

Jones, Jennifer M. (1994), "Repackaging Rousseau: femininity and fashion in Old Regime France". *French Historical Studies*, vol. 18, no. 4, 939 – 967. (JSTOR).

Jones, Peter (2007), "Part V: material and popular culture. Introduction". Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 337 – 349.

Kaiser, Thomas (1989 – 1990), "Rhetoric in the service of the king: abbe Dubos and the concept of public judgment". *Eighteenth-Century Studies*, vol. 23, no. 2, 182 – 199. (JSTOR).

Kaiser, Thomas (1996), "Madam de Pompadour and the theaters of power". *French Historical Studies*, vol. 19, no. 4, 1025 – 1044. (JSTOR).

Kaplan, Steven Laurence (1985), "The Paris bread riot of 1725". *French Historical Studies*, vol. 14, no. 1, 23 – 56. (JSTOR).

Kleinman, Ruth (1990), "Social dynamics at the French court: the household of Anne of Austria". *French Historical Studies*, vol. 16, no. 3, 517 – 535. (JSTOR).

Van Kley, Dale K. (1997), "Pure politics in absolute space: the English angle on the political history of prerevolutionary France". *The Journal of Modern History*, vol. 69, no. 4, 754 – 784. (JSTOR).

Langen, Ulrik (2011), "The Great, the pages and the end of eighteenth-century Danish court culture". Teoksessa: Ihalainen, Pasi et al. (toim.), *Scandinavia in the age of revolution: Nordic political cultures, 1740 – 1820*. Farnham: Ashgate, 67 – 77.

Lieberman, David (2006), "The mixed constitution and the common law". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 317 – 346.

Lipsanen, Mikko (2007), *Islam, valistus ja suvaitsevaisuuden rajat. Islam 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun brittiläisessä ja ranskalaisessa keskustelussa*. Jyväskylä: pro gradu –tutkielma.

Major, Russell J. (1994), *From Renaissance monarchy to absolute monarchy: French kings, nobles & estates*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Marvick, Elizabeth Wirth (1996), "Psychobiography and the early modern French court: notes on method with some examples". *French Historical Studies*, vol. 19, no. 4, 943 – 965. (JSTOR).

Mason, Haydn (2006), "Optimism, progress, and philosophical history". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 195 – 217.

Maza, Sarah (1992), "Women, the bourgeoisie, and the public sphere: response to Daniel Gordon and David Bell". *French Historical Studies*, vol. 17, no. 4, 935 – 950. (JSTOR).

Merrick, Jeffrey (1986) ”’Dispute over words’ and constitutional conflict in France, 1730 – 1732”. *French Historical Studies*, vol. 14, no. 4, 497 – 520. (JSTOR).

Merrick, Jeffrey (1994), ”The cardinal and the queen: sexual and political disorders in the Mazarinades”. *French Historical Studies*, vol. 18, no. 3, 667 – 699. (JSTOR).

Mettam, Roger (2007), ”The French nobility, 1610 – 1715”. Teoksessa: Scott, H. M. (toim.), *The European nobilities in the seventeenth and eighteenth centuries. Volume I: western and southern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 127 – 155.

Moilanen, Aulikki (2004), *Kultainen häkki. Aateliston elämä, hierarkia ja ihanteet Versailles'n hovissa herttua Saint-Simonin ja prinsessa Elisabethin kuvaamina, 1692 – 1715*. Jyväskylä: pro gradu -tutkielma.

Multamäki, Kustaa (2002), ”Alkutuottajasta finanssijättiläiseksi. Englannin nousu taloudelliseksi ja sotilaalliseksi mahdiksi uuden ajan alussa”. Teoksessa: Ihalainen, Pasi (toim.), *Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia*. Jyväskylä: Atena, 51 – 71.

Munck, Thomas (2002), *The Enlightenment. A comparative social history 1721 – 1794*. Lontoo: Arnold.

Murdoch, Alexander (2007), ”A crucible for change: Enlightenment in Britain”. Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 104 – 116.

Parry, Geraint (2007), ”Education and the reproduction of the Enlightenment”. Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 217 – 233.

Porter, Roy (2002), *Madness. A brief history*. New York: Oxford University Press.

Porter, Roy (2001), "History of the body reconsidered". Teoksessa: Burke, Peter (toim.), *New perspectives on historical writing*. Cambridge: Polity, 233 - 260.

Price, Munro (2003), "Versailles revisited: new work on the Old Regime". *The Historical Journal*, vol. 46, no. 2, 437 – 447. (JSTOR).

Rendall, Jane (2007), "Feminizing the Enlightenment". Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 253 – 271.

Richards, Penny (2003), "The Guise women: politics, war and peace". Teoksessa: Munns, Jessica & Richards, Penny (toim.), *Gender, power and privilege in early modern Europe*. Harlow: Pearson Longman, 159 – 170.

Richter, Melvin (2006), "The comparative study of regimes and societies". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 147 – 171.

Riley, Patrick (2006), "Social contract theory and its critics". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 347 – 375.

Rombouts, Stephen (1993 – 1994), "Art as propaganda in eighteenth-century France: the paradox of Edme Bouchardon's Louis XV". *Eighteenth-Century Studies*, vol. 27, no. 2, 255 – 282. (JSTOR).

Scott, Joan W. (1999), *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press.

Scott, Joan W. (2001), "Women's history". Teoksessa: Burke, Peter (toim.), *New perspectives on historical writing*. Cambridge: Polity, 43 – 70.

Sennefelt, Karin (2011), "Maculinity, sociability and citizenship in the age of liberty". Teoksessa: Ihalainen, Pasi et al. (toim.), *Scandinavia in the age of revolution: Nordic political cultures, 1740 – 1820*. Farnham: Ashgate, 317 – 327.

Shennan, J. H. (2007), *The Bourbons. The history of a dynasty*. Lontoo, New York: Hambledon Continuum.

Shoemaker, Robert B. (1998), *Gender in English society 1650 – 1850. The emergence of separate spheres?* Lontoo, New York: Longman.

Skinner, Quentin (2002), *Visions of politics, volume 1: regarding method*. New York: Cambridge University Press.

Spongberg, Mary (2002), *Writing women's history since the Renaissance*. Hampshire: Palgrave MacMillan.

Swann, Julian (2007), "The French nobility in the eighteenth century". Teoksessa: Scott, H. M. (toim.), *The European nobilities in the seventeenth and eighteenth centuries. Volume I: western and southern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 156 – 190.

Timm, Annette F. & Sanborn, Joshua A. (2007), *Gender, sex and the shaping of modern Europe. A history from the French Revolution to the present day*. Oxford: Berg, 17 – 54.

Tomaselli, Sylvana (2006), "The spirit of nations". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 9 – 39.

Tombs, Robert & Tombs, Isabelle (2007), *That sweet enemy. The French and the British from the Sun King to the present*. Lontoo: Pimlico.

Wahrman, Dror (2004), *The making of the modern self. Identity and culture in eighteenth-century England*. New Haven: Yale University Press.

Wiesner-Hanks, Merry E. (2008), *Women and gender in early modern Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Wilson, Kathleen (2004), "Empire, gender, and modernity in the eighteenth century".
Teoksessa: Levine, Philippa (toim.), *Gender and empire*. New York: Oxford University Press Inc., 14 – 45.

Wilson, Peter H. (2000), *Absolutism in central Europe*. Lontoo, New York: Routledge.

Winston, Michael (2005), "Medicine, marriage, and human degeneration in the French Enlightenment". *Eighteenth-Century Studies*, vol. 38, no. 2, 263 – 281. (JSTOR).

Wright, Johnson Kent (2007), "Historical writing in the Enlightenment world".
Teoksessa: Fitzpatrick, Martin et al. (toim.), *The Enlightenment world*. Lontoo: Routledge, 207 – 216.

Wood, Gordon s. (2006), "The American Revolution". Teoksessa: Goldie, Mark & Wokler, Robert (toim.), *The Cambridge history of eighteenth century political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 601 – 625.